

L. SIMON LÁSZLÓ

Versenyhátrány

A (kultúr)politika fogságában

L. SIMON LÁSZLÓ

Versenyhátrány

A (kultúr)politika fogságában

Szerkesztette: Csillag István
Lektorálta: Gázsó Tibor

L. SIMON LÁSZLÓ

Versenyhátrány

A (kultúr)politika fogságában

A könyv megjelenését
Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatta

A kötetben szereplő *Pisszegő teremőr* című esszé
a szerző és Tallai Gábor közös írása

A borítót a nagymarosi római katolikus templomról készített
felvételének felhasználásával Pető Hunor tervezte

© L. Simon László, 2007
© Kortárs Könyvkiadó, 2007

Tartalom

Előszó.....	9
-------------	---

Kulturális kormányzat – kulturális politika

Kulturális kormányzat – kulturális politika. A Gyurcsány-kormány első évének kulturális tevékenységéről.....	23
--	----

Ki figyel a magyar kultúrára? A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúrafinanszírozási tevékenységéről.....	49
---	----

Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ. A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról.....	74
---	----

Hatalom – hitvallás – eszköz Megjegyzések az állam kultúrafenntartó szerepéről.....	105
--	-----

Versenyhátrány

Pisszegő teremőr. Bozóki András kiáltványa: nemzeti kultúra, fűtési számlák – avagy a szabadság közhelyei (Társszerző: Tallai Gábor).....	129
--	-----

Konzervatív politika – nyitott értékrend. Kiegészítések Lánczi András <i>Konzervatív kiáltványához</i>	138
---	-----

A jobboldali kultúrpolitika hiánya.....	145
---	-----

Árnyjáték.

Irodalmi évkezdés – Magyar kultúrpolitika koncepció nélkül.....	151
--	-----

Versenyhátrány.

A „mátrix” áldozatai, avagy van-e létjogosultságuk a nemzeti sorskérdéseknek?	158
--	-----

Diszkrimináció vagy érdektelenség?

Diszkrimináció vagy érdektelenség?.....	169
---	-----

Közepes színház.

Piaci szempontok a kulturális folyóiratok támogatásában? ...	176
--	-----

Kulturális folyóiratok a „piacon”	182
---	-----

Írószervezetek a rendszerváltoztatás után.....	192
--	-----

Nagy Kulturális Átverés	205
-------------------------------	-----

Szervezet(t) sorvasztás.....	209
------------------------------	-----

Az alkotóművészek vagyonáról.....	213
-----------------------------------	-----

<i>Az írárok korábbi megjelenési helyei.....</i>	225
--	-----

<i>Névmutató.....</i>	227
-----------------------	-----

„Ma, amikor kezünk annyi téren meg van kötve, a szellem régióiban ellenben korlátlanul cselekedhetünk, éppen a nagy kulturális erőfeszítéseknek van most itt az ideje.”

(GRÓF KLEBELSBERG KUNO)

Előszó

Az utóbbi másfél évtizedben nagyon kevés figyelmet kap az értékkeremtő kultúrpolitika. Ennek okait elsősorban a mediatizált és fogyasztásra kondicionált társadalmunk értékrendjének erőteljes átalakulásában kereshetjük, de közösségeink erkölcsi és politikai válságjelenségein túl az érdeklődés hiányát magyarázó indokok között bizonyosan számolnunk kell azzal is, hogy a mai politikai térből, közéletünkéből gyakorlatilag hiányoznak a nagyformátumú, koncepciózus, erőteljes érdekérvényesítésre képes kultúrpolitikusok. Azok, akik egyaránt meg tudják győzni a pártokat, a politikát, továbbá a társadalmi véleményeket hatékonyan befolyásoló médiaértelmiséget, s rajtuk keresztül a gazdasági elitet, valamint a széles nyilvánosságot a kultúra fontosságáról, nélkülözhetetlenségéről. Olyanok, akik az elmúlt száz év minden bizonyos legnagyobbnak számító kultúrpolitikusával, Klebelsberg Kunóval együtt vallják, hogy „a kultúrpolitika hosszúlejárátú váltó”,¹ aminek sikeréért áldozni kell, de amit nem szabad a

¹ Gróf KLEBELSBERG Kuno, *A természettudományi kongresszus feladatai és a kutató munka megszervezése* [Elnöki beszéd a Magyar Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaság-tudományi Országos Kongresszus 1926. január 3-án tartott ünnepélyes megnyitó ülésén] = Gróf KLEBELSBERG Kuno *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926*, Athenaeum Irodal-

pártpolitika oltárán feláldozni. Klebelsberg már miniszteri beiktatásakor is világossá tette, hogy az oktatás és a kultúra nem lehet pártpolitikai csatározások területe, s hogy a nemzet felemelkedését szolgáló oktatási, kulturális programoknak kormányzati ciklusokon kell átívelnie: „Az adminisztratív államtitkár úr üdvözlő [...] szavainak hallatára d’Albert szép operája: a *Hegyek alján* jutott eszembe, melyben a hegyi lakos leszáll a magasból, a síkságon rettenetes tapasztalatokat tesz, s visszavágyik az ő világába. Én nem tagadom, valóságos el-lenszenvet érzek a pártpolitikai torzsalkodásokkal szemben. Az imént, mikor bent voltam ezekben a küzdelmekben és mint belügyminiszter áttekinthettem az egész választási mozgalmat,² arra a meggyőződésre jutottam, hogy olyan súlyos helyzetben levő nemzetnek, mint amilyenben most a magyar van, voltaképpen nem is volna szabad pártokra szakadni. A pártpolitikai harcok mélységében üdítőbb levegőre vágytam, fel magasabb légkörbe, s ezt hol találhatnám meg máshol, mint a magyar kultúra tisztultabb légkörében.”³ Annak ellenére, hogy egyre többen látjuk úgy: Magyarország, a magyar nemzet ma is egyre súlyosabb helyzetben van, illúzió lenne azt gondolni, hogy napjaink belpolitikai viszonyai között a pártosodás, a pártokra szakadás megakadályozható volna. Sőt a kommunizmus négyévtizedes monolit hatalmi struktúrája, az állampártnak a kultúrát is megnyomorító tevékeny-

---

mi és Nyomdai Rt., Budapest, 1927, 150. [Bár Klebelsberg Kuno keresztnevét ma általánosan hosszú ó-val írják, a kötetben következetesen Kunonak írjuk, hiszen saját maga is így használta, s az 1927-ben, illetve az 1990-ben megjelent könyveiben is rövid o-val szerepel. – *A szerk.*]

² Klebelsberg 1921 decembere és 1922 júniusa között belügyminiszter, majd ezt követően 1931 augusztusáig vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.

³ Gróf KLEBELSBERG Kuno, *Beköszöntőbeszéd* [1922. július 19-én a kultusz-minisztérium karához intézve] = KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 607–608.

sége el is riasztja a demokráciára érzékeny olvasókat az utópikusnak tűnő felvetéstől, de Klebelsberg nyolc évtizeddel ez-előtt a proletárdiktatúra 133 napos fêkevesztett tombolásában még csak az előszelét érezhette meg a múltat végképp eltörölni igyekvők országlásának, s így nem is sejthette, hogy eljön annak az ideje, amikor a pártosodás lesz a társadalom egyik legfőbb óhaja. Ugyanakkor a rendszerváltás adósságai, a társadalom széles rétegeinek csalódottsága és reményvesztettsége, az értelmiség nagy részének közönye, a demokráciát fenyegető posztkadári hatalmi elit lépéseihez való csendes asz-szisztálás, valamint a jelenlegi pártstruktúra hiányosságai és anomáliái mégiscsak Klebelsberg szempontjainak jogosságára világítanak rá, amikor a berlini egyetem aulájában 1925. október 20-án tartott beszédében éppen arra kérdezett rá, hogy „valódi hamisítatlan parlamentarizmus és folytonos, célra törekvő kultúrpolitika összeegyeztethető politikai fogalmak-e? A pártok váltakozó gazdálkodása az államgépezet vezetésében egyenesen a parlamentáris rendszer lényegéhez tartozik, amelyből szükségszerűleg következik, hogy a mindenkori többségből alakított minisztériumok egymást a kormányzásban időről-időre felváltják. Az angol parlamentarizmus klasszikus idejében Toryk és Wightok bizonyos törvényszerűséggel váltakoztak, s ez oly jelenség, mely magában véve szükségszerűleg nem jár okvetlenül káros következményekkel. Az ily váltakozás nagyjában megfelel az emberi természetnek, mely túlságosan gyorsan és könnyen ráun arra, ami fennáll, és folyton hajlandó föltételezni, hogy a viszonyok javulása csupán az uralkodó rendszer és a vezető egyéniségek fölváltása útján érhető el.

A XVIII. és XIX. század Nagy-Britanniájában, amely a kontinentális parlamentarizmusnak mintaképül szolgált, a ve-

zető államgépezetben való gyakori változás káros hatása alig mutatkozott, minthogy az angol államhatalom messzemenő önkorlátozása mellett főképpen a külpolitika kérdéseit és gazdasági problémákat, mint adóügy és vámpolitika, kellett eldönteni, tehát csupán oly területekről volt szó, amelyeken a helyzetek és viszonylatok gyorsan változnak. Nyilvánvaló az is, hogy a parlamentáris rendszernek rendkívüli érzékenysége tökéletesen megfelel e politikai pártok nagy mozgékonyaságának. A belső kormányzást azonban, a szónak kontinentális, tehát legkiterjedtebb értelmében a múltban és részben ma is önkormányzati testületeknek, egyesületeknek, sőt magán-személyeknek engedték át Angliában, úgyhogy a pártok és minisztériumok változása arra alig volt valaha is hatással. Hát-ramarad még bevárunk, mennyire fog bevélni a parlamentarizmus az ő szülőhazájában az állami hatáskörnek belpolitikai téren való további kiterjesztése és az üzemeknek fokozódó államosítása mellett.

A kül- és gazdaságpolitika agilitásával és rugalmasságával szemben a kultúrpolitika a pillanatnyi változásoktól való bizonyos függetlenséget kíván meg. Ezt hosszú lejárátú váltóhoz hasonlítjuk, és lényege főleg azáltal van meghatározva, hogy mindig a jövő generáció számára dolgozik. [...]

A kultúrpolitika hosszú tartamát az a körülmény is szükségessé teszi, hogy valamely iskolafaj reformját a tanárképzés megfelelő átforgatásával kell elkészíteni, mert egyébként az a veszély fenyeget, hogy a reform a tanterv papirosáról nem vihető át az életbe, mivel a megvalósításához szükséges tantervek nem állnak rendelkezésre. Egyszóval az iskolának, hogy virágozhassék, állandóságra és nyugalomra van szüksége. Míg ezt hangsúlyozom, természetesen tökéletesen távol állok attól, hogy a pedagógiai konzervativizmus vagy éppen quietiz-

mus érdekében emeljek szót. A reformok szükségesek és kikerülhetetlenek, azonban csupán a jól átgondolt és hosszú időn át kipróbált reformok, melyeket nem kell rövidesen bevezetésük után ismét megváltoztatni. [...]

Ma Magyarországon teljes és valódi parlamentarizmus uralkodik, és nekünk kötelességünk, hogy kultúrpolitikánk számára is gyümölcsöztessük azt a nagy előnyt, melyet a parlamentarizmus nyújt, nevezetesen a folytonos, benső kontaktust a közvéleménnyel, a melegen lüktető, reális étellel; emellett azonban rajt' kell lennünk, hogy az iskolát a pártpolitika betöréseitől és az átmeneti hangulatok, jelszavak túlságos rázkódtatásaitól megóvjuk. Mily eszközök állnak rendelkezésünkre, hogy a jelzett veszélyeket kikerüljük és a kitűzött célt elérjük?

Elsősorban és mindenekfölött törekvésünk arra irányul, hogy kultúrpolitikánkban általános nemzeti álláspontot foglajunk el; apolitikus hivatalvezetésre törekszünk, azaz igyekszünk a kultusztárcát a politikától mentesíteni. Hogy mily zavarba ejtő következményekkel jár ennek az eljárásnak az ellenkezője, azt épp saját példánk mutatja. Magyarország belpolitikája egy magát liberálisnak nevező, valójában azonban szabad-konzervatív irányt követett, melynek főképviselői a két Tisza: apa és fiú voltak. Az összeomlás azután a radikalizmust hozta magával, majd nemsokára rá a szocializmust, mely csakhamar a kommunizmusba csapódott át, amire a legbelsejében felkavart nemzet ellenforradalmi rendszerrel felelt. Mindegyik rezsimnek természetesen megvolt a maga kultuszminisztere, aki a tanszemélyzettől saját ideológiájának képviselőtét, saját világnézetének hirdetését követelte meg, ami éppen tanszemélyzetünk jellemesebb részére volt a legelviselhetetlenebb. Azon három és fél év óta, mióta én a kul-

tusztárcát átvettem, fő törekvésem az volt, hogy a közoktatásügyi minisztérium házából mindennemű pártpolitikát ki zárjak, és hogy a tanítótételeknek visszaadjam belső nyugal mát és hivatásában való biztonságát.

Az, hogy a kultuszminisztériumot annak mindenkori vezetője mint apolitikus tárcát kormányozza, főleg az illető miniszternek temperamentumától, impulzivitásától, egyszóval egyéniségétől függ. Ez azonban csak esetleges, és épp ezért a személyes garanciák mellett objektív, organizatorikus garanciákat is kell keresni, lehetőleg elkerülendő annak veszélyét, hogy a kultúrpolitika a pártok váltakozása közben ide-oda cibáltassék. Ha már kölcsönvettük Angliától a parlamentáris rendszert, úgy azt a maga egészében mint organikus egységet kell átvennünk. Nem szabad tehát *alkotmányjogi* részénél megállanunk, hanem a *közigazgatási jog* területén is magunkévá kell tennünk, és be kell vezetnünk az autonómiák, önkormányzatok [...] módszerét.”⁴

Mindig is erőteljesen érdekelt a politikai filozófia, de az elmélet mellett kíváncsisággal figyeltem a politika gyakorlatát is. Ez a felfokozott érdeklődés valószínűleg annak köszönhető, hogy gyakorlatilag nyolcéves koromtól rendszeresen olvastam azokat a politikai lapokat, amelyeket a szüleim járattak, de gimnazista koromban már a politikai és az irodalmi sajtó széles spektrumát forgattam a könyvtárban. A politika gyakorlatához azonban szervezeti vezetőként kerültem közel: az Írószövetség titkáráként rá kellett jönnöm, hogy nem

⁴ Gróf KLEBELSBERG Kuno, *Külföldi egyetemeken tartott előadások* [A berlini egyetem aulájában 1925. október 20-án tartott beszéd magyar fordítása] = KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 218–220.

tartható a társadalmi, művészeti szervezetek karanténba zárása, azaz csupán „szakmai” szerepbe kényszerítése, hiszen érdekvédő feladatuknál, céljaiknál fogva éppen a politika, s részben a pártpolitika mezején dől el az ilyen szervezetek és az általuk képviselt civil szektor sorsa. De – mint az a jelen kötet írásainak egy részéből is kirajzolódik – az Írószövetség körüli botrányok, sajtópolemiák is a pártpolitikai – és nem az esztétikai – törésvonalak mentén argumentálódtak és argumentálódnak ma is. Miként a művészeti szervezetek, úgy az egész kultúra, a kulturális intézményrendszer is a politika fogságában vergődik, ahonnan – elsősorban finanszírozási és igazgatási okok miatt – végképp kiszabadítani nem lehet, de a jelenlegi – anyagi és szakmai értelemben is tarthatatlan – helyzet átalakításának, a klebelsbergi kulturális autonómia és önkormányzatiság visszaállításának, illetve kialakításának érdekében együtt kell gondolkodnunk és cselekednünk.

Bár hosszú évek óta próbálom megfogadni egykori professzorom, Kenyeres Zoltán tanácsát, hogy ne legyek politikus, egyre inkább az a véleményem, hogy nem engedhetjük át az élet minden területének az irányítását, szervezését a profi politikusoknak. A politizálás, a polisz ügyeinek az intézése nem korlátozódhat a négyévenkénti szavazásokra – én ezért vállalom közéleti szerepeket, abban bízva, hogy a politika logikájától eltérő szemléletem segítheti a politikai döntéshozatalt is. Ugyanakkor a közéleti szerepvállalás elveszi az időt az alkotástól, de a vállalt feladatok, valamint barangolásaim a magyar valóság egyáltalán nem mediatizált, a fővárosi döntéshozók és a médiaértelmiség előtt ismeretlen szegmenseiben olyan ismereteket és tapasztalatokat nyújtanak, amelyek – remélhetőleg – egyszer művek témájává válnak. Éppen ezért nem zavar, hogy az irodalom elefántcsonttornyába bezárkó-

zók arisztokratikus szánakozással figyelik az irodalomszervezők munkáját, miközben az esetleges gyümölcsöket ők is élvezettel teszik a magukévá. Az irodalom, a kultúra nyilvánosságának megteremtése és életben tartása, a kulturális intézményrendszer védelme fontos feladat, bár ennek az intézményrendszernek az életben tartói szép lassan így válnak személyükben is a (kultúr)politika foglyává.

Napjainkban egyre többen írnak a honi politika válságáról, devalválódásáról. Az értelmiség és médiaelit is lesajnáló távolságtartással nézi a politikát és a politikusokat. Pedig velük együtt kell helyreállítani a politika hitelét, mert politikusokra szükség van, számos kérdésben olyan felelősséget viselnek, amit az őket arisztokratikusan vagy éppen kocsmai modorban bírálók sosem vennének magukra. Ezért volna fontos, hogy felkészült, hiteles, a közösség érdekeit szem előtt tartó emberek vezessék az országot, az önkormányzatokat, hogy legyenek hiteles kultúrpolitikusaink. A mai politikai közéletben szinte semmi sem érvényesül a modern politikai filozófiából. Sajnos kevés az olyan felkészült politikus, aki az elmúlt évtizedek politikai filozófiai irodalmát ismerné. De nemcsak a populizmusra való hajlam, a műveltség hiánya a gond, hanem az is, hogy a mai vezető politikusok nagy része gyakorlatilag teljesen elszakadt a társadalomtól, nincs emberközeli tapasztalatuk, burokból élnek. Ez a burok egy nagyon erős, saját maguknak megszavazott anyagi biztonság, olyan, amivel a magyar társadalom nagy része nem rendelkezik. Emiatt aztán elindult egy olyan folyamat, amely miatt kiváltsággá, szinte örökletes joggá válhat a legfelsőbb döntéshozói szintekre való bejutás. A politikába alulról bekerülni egyre

nehezebb, ezért nagy a kontraszelekció, ezért nem tudnak felnézni az emberek a nemzet „nagyjaira”.⁵

A magyar irodalomban mindig is létezett egy olyan vonulat, amelyre a harcos igazságkeresés volt a jellemző. Hozzám egyre közelebb áll ez a közösségi szerepet vállaló, a társadalmi problémákra érzékeny hagyomány. Azok az írók, akik a politika felé fordultak, erőteljes felelősségtudattal próbáltak részt venni a társadalmi gondok megoldásában; a munkám miatt magam is egyre gyakrabban szólalok meg szervezeti vagy szakpolitikai kérdésekben, de az utóbbi években az irodalmon túli ágazati ügyekbe is beleástam magam, mert szeretném megismerni és átlátni a teljes magyar kulturális élet finanszírozási, működési és igazgatási problémáit. Ebben a

⁵ Érdemes ezzel összevetni Pápay György *Privatizált politika* című cikkét, amelyben a szerző arról értekezik, hogy a privatizáció kifejezésnek negatív a kisugárzása, mert „bár elviekben üdvös folyamatról van szó, a kollektivizált javak újraelosztása aránytalanul és gyakran igazságtalanul történt, konzerválva az alapvetően igazságtalan jövedelemeloszlási rendszert”. Pápay a gazdasági folyamatokkal párhuzamot vonva vezeti be a politika privatizációjának fogalmát: „A korábban (párt)állami monopóliumnak számító politikai cselekvés »elosztását« is szembetűnő aránytalanság jellemzi. A hozzáférés látszólag jóval egalitáriusabb, mint a gazdasági privatizáció esetében, hiszen minden választókorú állampolgár szabadon élhet szavazati jogával, de az egyenlő részesedés ezen a ponton véget is ér. Mondhatjuk, hogy ez a képviseleti demokrácia lényegéből fakad; a demokrácia azonban abban áll, hogy az embernek van beleszólása az őt érintő döntésekbe, a mai Magyarországon pedig ennek épp az ellenkezője az alaptapasztalat. Ezt látszik megerősíteni a jelenlegi kormánypártok, valamint a fősodorbeli média politikaképe, mondhatni hivatalos krédója, amely szerint az állampolgár négyévente leadja szavazatát, majd bármilyen törtenjék is a következő választásokig, nincs beleszólása a kormányzás menetébe. Így a kormányzati hatalom gyakorlatilag bármit megtehet a nem rá szavazó kisebbség ellenében, sőt ahhoz sem kell tartania magát, amire az őt választó többség felhatalmazta. Egy ilyen, ideálisnak egyáltalán nem mondható struktúra csak igen erős közbiza-

kis kötetben ezen tárgykörben született írásaim közül válogattunk, az olvasóra bízva annak az eldöntését, hogy a tanulmányok, esszék és a kisebb cikkek kiállják-e az idő próbáját. A szövegek megszületésében és a könyv megjelentetésében sokan segítettek, köszönöm Ambrus Lajos, Csillag István, Gál András Levente, Gázsó Tibor, Halász János, Kalász Márton, Kis Pintér Imre, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor, Margittai Gábor, Matiszlovics Tibor, Nemes Attila, Rosonczy Ildikó, Tallai Gábor, valamint Völgyesi Orsolya és még más barátaim, munkatársaim véleményét és támogatását.

Ugyanakkor lehet, hogy feloldhatatlan ellentétet szül megközelítem és a jelen könyvet is létrehozó szerepvállalásom,

---

lom és magától értetődő kormányzati felelősségvállalás mellett lehet működőképes. A második Gyurcsány-kormány első éve azonban másról sem szólt, mint a közbizalom módszeres elherdálásáról és a felelősségvállalás teljes hiányáról. Ezzel a kormány nemcsak a saját, hanem a meglehetősen merev magyar képviseleti rendszer hitelét is aláasta – hogy milyen mértékben, azt jól mutatja a politikától elfordulók minden eddiginél magasabb aránya.” A szerző szerint az állampolgárok egyre szembetűnőbb politikai passzivitása „öngerjesztő folyamat: minél kevesebben éreznek felelősséget a közügyek alakítása iránt, annál kevésbé van erre lehetősége azoknak, akik továbbra is fontosnak tartják”. A demokratikus alapszerkezet mélyebb problémái „a politika egyoldalú privatizációjából fakadnak, vagyis abból, hogy az átlagember a politikai cselekvés tekintetében teljesen kiszolgáltatott az öt jól-rosszul (a közvélekedés szerint inkább rosszul) képviselő pártoknak. Így a megoldás sem várható kizárólag a pártoktól; [...] a közéletben való állampolgári részvétel lehetőségei jelentős kiszélesítésre szorulnak. [...] A politika privatizációjának korrekciójával való számvetés természetesen széles körű társadalmi párbeszédet feltételez, amire (éppen az általános passzivitás ördögi köréből adódóan) jelenleg igen kicsi az esély. Némi reményre egyedül az adhat okot, hogy a változáshoz, szemben a gazdasági »újraprivatizációval«, csak a választói attitűdöt, nem pedig a tulajdonviszonyokat kell újraformálni. Ami persze szintén nem csekély kihívás, de legalább nélkülözi az utóbbi keserűen utópikus mellékízét.” (PÁPAY György, *Privatizált politika*, Heti Válasz 2007. augusztus 16. [33. szám], 54.)

hiszen úgy tulajdonítok kiemelt jelentőséget a politikának, hogy közben az írásokban nem egyszer éppen a mai politika ellenében akarom megvédeni, bizonyos értelemben a politika fölé emelni a kultúrát. A politika túldimenzionálása egyébként is régi problémánk: Klebelsberg Kuno a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén, 1917. április 26-án elhangzott elnöki megnyitóbeszédében azt emelte ki, hogy a magyar tudományosság és történetírás fellendülésének az a nagy, nehezen leküzdhető, a magyar közszellem mélyén rejlő akadálya, hogy „minden más tevékenységgel szemben túlságos jelentőséget tulajdonítunk a politikának. A napi politika izgalmának nagyítóüvegén át semmiségek nagy események csálóka látszatát keltik, melyek a történeti távlatban szappanbuborékként oszlanak el. Közvélemény és sajtó a politikai élet szereplőire vetíti a közfigyelem fénycsóvját. Természetes, hogy a fényesebb előmenetel és a nagyobb közelismerés a politika terére csalja a tehetségeket, amelynek zord légkörében sokan meddővé váltak, akik az irodalom és tudomány terén hasznosat alkothattak volna. Le kell fokozni a köztudatban a politikai szereplés jelentőségét. Ne a politizálás, hanem a közegészségügyi, kulturális, tudományos és irodalmi, közgazdasági és szociálpolitikai alkotás legyen ez új nemzedék eszménye.”⁶

Agárd–Budapest, 2007 augusztusa

L. SIMON LÁSZLÓ

⁶ Gróf KLEBELSBERG Kuno, *A magyar történeti kutatás feladatai és a kutató munka megszervezése*. A Magyar Történelmi Társulat közgyűlésein tartott elnöki megnyitóbeszéd, I. = KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 15.

Kulturális kormányzat

– kulturális politika

Kulturális kormányzat – kulturális politika

A Gyurcsány-kormány első évének
kulturális tevékenységéről

A kulturális tárca szellemi és abból következő politikai, vezetéstechnikai irányváltását jól jelzi Bozóki András kulturális miniszter azon köszöntőjének mondata, amelyet 2005. szeptember 2-án a Magyar Állami Operaház évadnyitóján mondott el az új vezetésű, mégis számos botránytól hangos intézmény művészeinek és dolgozóinak: „Drukkolok Önöknek.” Ez a kétszavas, mérhetetlen cinizmusról és tapintatlanságról árulkodó mondat éppen akkor hangzott el, amikor a költségvetés várható hiányának kozmetikázása érdekében a kultuszminisztériumot is 26,7 milliárd forintos maradvány képzésére kötelezte egy kormányhatározat, aminek egyenes következménye lett az Operaház teljes pénzügyi ellehetetlenülése is. Ez a példa pedig azért fontos, mert nem csupán a Medgyessy–Gyurcsány-kormány, hanem a rendszerváltoztatás utáni egész korszak eddigi kulturális politikájában a legnagyobb fordulatot Bozóki András 2005. eleji kinevezése és tevékenysége hozta. Az új miniszternek már nemcsak a szerepvállalása, hanem a tevékenysége és a folyamatos szerepléseiben, valamint a „miniszteri kiáltványában” megfogalmazott gondolatai is számtalan ellentmondást tartalmaznak.

Bozóki nem pártpolitikus, folyamatosan deklarálja, hogy független értelmiségiként, kutató egyetemi oktatóként vál-

lalta el a tárca vezetését, mintegy szakmai kirándulásként, kutatómunkája részeként, hogy belülről lássa és alakítsa annak az intézménynek a munkáját, amelybe „miniszterként lépett be először”. Egy önmagát folyamatosan értelmiségi-ként definiáló tárcavezetőtől joggal vártak a minisztériumtól függő, illetve azzal szoros kapcsolatban levő szakmai csoportok, műhelyek, intézmények, vezetők és alkotók egy olyan – a kormányon belül is érzékelhető – érdekérvényesítő munkát, amely javítja az erősen alulfinanszírozott kultúra pozícióit. Bozóki azonban jelezte, hogy nem „energikus, szakszervezeti típusú érdekvédő”, hanem nagy, távlati terveket, koncepciókat kidolgozó, ugyanakkor napi szinten a kormány politikáját végrehajtó ember kíván lenni. Ezért nem meglepő, hogy miniszteri kinevezése után hamarosan – politikai hovatartozástól függetlenül – széleskörű értetlenség és értelmiségi elégedetlenség kísérte nyilvános szerepléseit. Az ellenérzéseket felerősítette a rendszerváltoztatás óta soha nem tapasztalt arányú pénzvisszatartás. (Mértéktartó elemzők is elismerik, hogy a kulturális intézményrendszer – a múzeumoktól a könyvtárakon át az állam által is támogatott társadalmi szervezetekig – még a Bokros-csomag idején sem volt olyan nehéz helyzetben, mint amilyen 2005 nyarára kialakult, s ami az év második felében csak romlani fog.) S hiába a miniszter erőteljes médiajelenléte, a kampányszerű akciók, tervek, bejelentések sora („A Nagy Könyv”-től a PANKKK-on át *A szabadság kultúrája* című miniszteri kiáltványig), egyre több szinten és fórumon szólalnak fel a kulturális élet szereplői. Ezen megnyilatkozások közül most csupán kettőt emeljünk ki.

A Közgýűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete (KKDSZ) 2005. augusztus 23-án a miniszternek

címzett leveléből kiderül, hogy az elődjével, Hiller István-nal megkezdett munkakapcsolat megakadt, és az azt keretbe foglaló, 2002. szeptember 25-i középtávú ágazati megállapodásban foglaltak nem teljesülnek. A KKDSZ a leghatározottabban tiltakozott a pénzügyi zárolásokkal kapcsolatos intézkedések arányai, megosztása, valamint az előzetes érdekegyeztetés elmaradása miatt. A szakszervezet szerint a költségvetési zárolások súlyosan veszélyeztetik a közművelődési munkavállalók foglalkoztatási biztonságát, a kormány és szakszervezetek között megkötött 2005. évi bértmegállapodások teljesülését. De az anyagi helyzet tarthatatlanságán túl a KKDSZ érzekelte azt „az eszmei, erkölcsi és kulturális értékvesztést” is, amit „a forráselvonások az ország reprezentatív kulturális intézményeinek működésében okozhatnak”. A minisztérium elképzelése láthatólag nem találkozik a különböző szakmai fórumok azon véleményével, hogy a magyar kulturális értékek létrejöttének segítségével, a meglevők megőrzésében, a műalkotásoknak a közönséghez való eljuttatásában, az intézményhálózat megőrzésében, fejlesztésében, a működési feltételek kidolgozásában a minisztériumnak, a szakmai szervezeteknek, a művészeti élet szereplőinek és a munkavállalói érdekképviselőnek az érdekei megegyeznek, vagy legalábbis azokról egyeztetni kellene.

A másik kiemelendő megnyilatkozás a művészeti szervezeteknek Gyurcsány Ferenc miniszterelnökhöz címzett 2005. szeptember 7-i nyílt levele, amelyet számos rangos szervezet – többek között a Belvárosi Művészek Társasága, az Erdélyi Magyar Írók Ligája, a Fiatal Írók Szövetsége, az Írók Szakszervezete, a Magyar Festők Társasága, a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Illusztrátorok Társasága, a Magyar Írószövetség, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek

Szövetsége, a Magyar Színházi Társaság – is aláírt. A rendszerváltoztatás óta példa nélküli, a pártpolitikai szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyó összefogás jelzi a kulturális élet szereplőinek elkeseredettségét, a tárcá, s elsősorban Bozóki András tevékenységéről alkotott véleményét. A levél kiváltó oka szintén az éves működési támogatások, illetve az NKA által a 2005 második félévére megítélt rendezvény szervezési pályázati összegek visszatartása. Pedig Bozóki hivatalba lépése előtt, a parlamenti meghallgatáson még azt ígérte, hogy az előző év gyakorlatától eltérően például az irodalmi szervezetek nem novemberben (sic!) fogják megkapni az éves működési támogatásukat (aminek az elköltésével decemberben el kell számolniuk). A helyzet 2005-ben még ennél is rosszabb: az elszámolási kötelezettség megmaradt, aki nem számol el, az jövőre nem pályázhat, de az idei pénzt is csak 2006-ban kapják meg a szervezetek.

Bozóki elődjének személyéhez a kulturális élet számottevő körei hasonló reményeket fűztek, mint ahogy oktatási minisztériumi államtitkársága idején az MSZP-sek egy jelentős része gondolta, nevezetesen hogy Hiller egyfajta ellensúlyszerepet tölthet majd be a kabinetben, vagyis a Horn-kormány gyakorlatához képest sikerül majd lényegesen hatékonyabban érvényesítenie a „szocialista elképzeléseket” a szabad demokraták ellenében. Miként ez az OM-ben sem sikerült – vagy talán Hiller céljai nem is találkoztak párttársai és szavazóik zömének, na és persze az ellenzékiek vágyával –, hiú ábrándnak bizonyult ez az ellensúly-, sőt egyensúlyszerep a kulturális tárcánál is. Pedig ebben nemcsak a szocialisták népi szárnya vagy kulturális értelemben konzervatívabb kultúrateremtő és -fogyasztó politikusai (például a parlament kulturális bizottságának tagjai közül kiemelhető a kul-

turális élet mindegyik részén szakmai tekintéllyel rendelkező Kósa Ferenc és Vitányi Iván) és szimpatizáns értelmiségiji bíztak, hanem azok a jobboldallal nyíltan vagy titokban szimpatizáló értelmiségiek, művészek is, akik kifejezetten örültek annak, hogy a Medgyessy-kormány meghagyta az önálló kulturális tárcát, s az nem került a szűk csoportérdekeket képviselő, a kultúrát mindig az alternativitás és az individualitás felől megközelítő, erős szellemi klientúrát építő szabad demokraták kezelésébe. Ez az elvárás a kulturális elit egy jelentős részének naivitásán és politikai tájékozatlanságán túl azt is megmutatja, hogy az MSZP és szavazóinak egy jelentős része között kulturális értelemben kisebb a távolság, mint a szocialista párt és az SZDSZ között. Hiller kultuszminiszteri erőtlensége ugyanakkor arról árulkodik, hogy az MSZP nem rendelkezik elegendő potenciállal a szabad demokraták kulturális befolyásának ellensúlyozásához, s hogy a párt jelenlegi vezetése lemondott a saját humánértelmiségi elit építéséről. (Hasonlóan a Fidesz 1998–2002 közötti gyakorlatához.) Hiller éppen ezért semmi újat nem tudott hozni a tárca vezetésében és a kultúrpolitika szellemi alapú irányításában, az a tétova, filozófiailag teljesen értelmezhetetlen kísérlete pedig, hogy hónapokig magyarázta a sajtóban, hogy ő nem kultuszminiszter, nem kultúrminiszter, hanem kulturális miniszter, teljes kommunikációs kudarcnak bizonyult.

A tárca csupán néhány, részben jelentős szakmai ellenérzéseket kiváltó programot indított el, például 2003 végén a 100 millió forintos „Édes anyanyelvünk” pályázatot, amely ellen az irodalmi szervezetek tiltakoztak, s amelyet a miniszter többszöri ígéretei ellenére is csak leszűkített tartalommal és költségvetéssel írtak ki 2004-ben. Az „Édes anyanyelvünk” egyre azonban „jó” volt: megteremtette az államilag finan-

szírozható, részben pályázati formában működtethető nagy, egyéves időszakokat átfogó projektek hivatkozási alapját. Így például Harsányi László NKA-elnök projektvezetésével 2005-ben elindították a BBC-től megvásárolt „A Nagy Könyv” projektet, amely 1,6 milliárd forintjába kerül az adófizetőknek. Ezt az összeget a tárca, az NKA, az MTV és az ORTT költségvetéseiből rakták össze, s meglepő módon, miközben 2004 második felében (amikor még nem volt nyilvános a projekt) már 400 millió forint körüli NKA-hiánnyal kalkulált az alapprogram vezetése, el is dőlt, hogy költségvetéséből – elnöki döntéssel – éppen 400 milliót áldoznak „A Nagy Könyv”-re. Ezzel az eredetileg a művésztsadalomra szánt pénz a televízión, a számos utcai, nyomtatott sajtóbeli reklámon keresztül éppen azokhoz jut vissza, akik a kulturális járulék legnagyobb befizetői, s akik Harsányi kinevezése óta lobbiznak az NKA olyan átalakításáért, hogy az új struktúrában a profitérdekelt projektek is támogathatóak legyenek, azaz legyen visszaosztás a nagy befizetők felé is.

Tulajdonképpen az „Édes anyanyelvünk” elleni szakmai tiltakozás hozta létre az irodalmi szervezetek – viszonylag hamar kudarcba fulladt – érdekegyeztető fórumát, az Irodalmi Kerekasztalt (IKA). Az IKA megszűnése és az Írószövetség háza táján tapasztalt kilépési akciók a 2004-es esztendő egyik legnagyobb médiavisszhangot kiváltó kulturális botrányai voltak, melyek joggal foglalkoztatták az ország közvéleményének egy részét. 2004. december 7-én Hiller István kulturális miniszter a következőket mondta az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága előtt a kerekasztalról: „Az év elején – tehát a tavalyi év elején – januárban durván egy év szervezőmunka eredményeként a rendszerváltozás óta első alkalommal a különböző magyarországi, illetve magyar író-

szervezetek kerekasztalt alkotva ismét leültek. Őszintén örültem, amikor létrejött az Irodalmi Kerekasztal. Az Irodalmi Kerekasztalt javaslatra én hívtam össze. Ennek legfőbb célja az irodalom támogatásának törvényi szintű rendezése volt. Itt képviseltette magát a nyolc legnagyobb, tényleges tagsággal rendelkező magyar írószervezet, továbbá a határon túli magyar írók, úgy az erdélyiek, mint a felvidékiek és a kárpátaljaiak képviselte is. Arra kértem az írószervezeteket, hogy legyenek kedvesek kidolgozni közös témajavaslatot, határozzák meg közös képviselőiket, és tegyenek javaslatot napi-rendi pontokra, hogy a minisztérium idejében el tudja kezdeni a tárgyalást és a javaslatokat. [...] Öt hónapon keresztül vártam. Öt hónapon keresztül, majd a nyár elején azt a kérdést [sic!] intéztem az Irodalmi Kerekasztal résztvevőihöz, miközben a folyamatos egyeztetések szakértői szinten folytak, hogy legyenek kedvesek öthónapos kérésemnek megfelelően tárgyalási témajavaslatot, tárgyalódelegációt és önmaguk között egyeztetett véleményt hozni. Erre a kérésemre nem tudtak választ adni. Illetve azt a választ adták, hogy föloszlatták önmagukat. Az Irodalmi Kerekasztal tehát föloszlatta önmagát. Ennek nem örülök, de tudomásul vettem. Az írók problémáinak megoldására irányuló munka azonban folytatódik.”

Az IKA tanácskozásain a Magyar Írószövetség, a Fiatal Írók Szövetsége, a Szépirok Társasága, a József Attila Kör, a PEN Club, az Írók Szakszervezete, a Magyar Írók Egyesülete, a Független Magyar Írók Szövetsége, a határon túli szervezetek közül az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL) vett részt. Az IKA – amely egyébként az Írószövetség elnöki szobájában a szervezetek és nem a miniszter kezdeményezésére 2004. február 4-én jött létre – február 9-én egy 12 pontos, szervezeti kérdésekkel és az alkotómunka feltételrendszerével kap-

csolatos témajavaslatot adott át a miniszternek. A kerekasztal témavázlatának 12 pontja olyan hosszú távú, stratégiai jelentőségű kérdéseket vetett föl, amelyekért a szervezeteknek együtt kellene politikai lobbitevékenységet folytatniuk. Ilyenek az írói alkotómunka feltételei, az irodalmi szervezetek, a szépirodalmi folyóirat-kiadás és könyvkiadás, a magyar irodalom külföldi terjesztése, a könyvtárak helyzete, egy kortárs irodalmi központ megszervezése, az elektronikus publikáció problémája, a Digitális Irodalmi Akadémia ügye, az irodalmi és a másodlagos szerzői jogok, az állami irodalmi díjak kérdése, az irodalom magánmecenatúrája és a kortárs magyar szépirodalom médiabeli helyzete. Az IKA tehát bőséges, azonnali és hosszú távon megoldható és megoldandó javaslatsort dolgozott ki.

Az IKA létrejöttével egy időben erős támadás érte az Írószövetséget. Egyesek sztálinista, posztkommunista szervezetnek titulálták azt az Írószövetséget, amely 2005-ben 60 éves, tehát azok a gyakran hangoztatott kijelentések, hogy szerveztünk a sztálinizmus idején felső hatalmi utasításra alakították meg, nem fedik a valóságot. A sztálinista, posztkommunista jelzők mellett – az ismert Döbrentei-ügy ürügyén – az Írószövetséget sokan megpróbálták antiszemitának is beállítani. Ez a 2004-es botránysorozat azért fontos, mert az egész irodalmi intézményrendszerre kihatott, és gyakorlatilag az lett az eredménye, hogy bár az Írószövetség még mindig a legnagyobb magyar írószervezet maradt, azt a „kiváltságos” helyzetét, amely egészen az előző esztendő elejéig megvolt, elveszíteni látszik. Részben ezt igazolhatja egy minisztériumi szakmai anyag azon felvetése, hogy egy esetleges későbbi, kormányzati szintű irodalmi egyeztetési fórumon eldöntendő lesz, hogy az összes többi szervezet között mindegyiknek

számarányának, tehát a taglétszámának megfelelően legyen-e szavazati súlya, vagy csak egy-egy szavazata legyen minden írószervezetnek – taglétszámuktól függetlenül. A minisztériumi anyag az utóbbi megoldást sugallja.

Hiller az MSZP január 16-i évindító értekezletén jelentette be: megválnak posztjától, hogy főállású pártelnökként dolgozhasson a 2006-os választási kampány előkészítésén. Bozóki Andrást, ennek a ciklusnak immár a harmadik kulturális miniszterét 2005. február 9-én hallgatta meg az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága. Bozóki már a meghallgatáson arról beszélt, hogy a kormányprogram keretei között nem a kultúra támogatását, hanem annak koordinálását szeretné „a társadalom különböző csoportjaiban, rétegeiben kiszélesíteni; segíteni azt, hogy a civil társadalom különböző csoportjai, szervei bekapcsolódhassanak, együttműködhessenek”.

Hiller István sok megoldatlan kérdést, ügyet hagyott utódjára. Például átengedte a Millenárist az informatikai tárcának, az Irodalmi Kerekasztal kudarca ellenére is ígérte az irodalom helyzetének javítását, ez nem történt meg, sőt a sokáig lebegtetett törvény az irodalom finanszírozásáról szintén nem született meg. Az ígéretek ellenére sem kapott kiállítóhelyet a Műszaki és Építészeti Múzeum, áll az Óbudai Gázgyárban létrehozandó múzeumi központ ügye, máig nem rendezték a Divatcsarnok sorsát stb. Másrészt Hiller nem törekedett a kultúra fogalmának erőteljes újradefiniálására, azaz a nagy hiányosságok ellenére sem kavarta fel az értelmiségi állóvizet, minisztersége – akárcsak elődjéé, Görgey Gáboré – semmilyen maradandó nyomot nem hagyott az intézményrendszeren vagy a kulturális élet alakítóiban. Utódja kénytelen továbbvinni az örökséget, vállalni a hiányosságokat, de lát-

hatólag azok megoldásával nem foglalkozik, nem tulajdonít nekik jelentőséget, őt elméleti emberként, gyakorlatlan politikusként és közigazgatási vezetőként éppen a szellemi programalkotás foglalkoztatja. A miniszterjelölti meghallgatáson ugyan még azt vallotta, hogy nem lenne célszerű gyökerestől felforgatni azokat a „pozitív folyamatokat”, amelyek Hiller alatt elindultak, s hogy radikális váltás helyett a folyamatos továbbépítkezést tartja fontosnak, ám – mint láthatjuk – az utóbbi fél évben gyakorlatilag sikerült teljesen megbolygatnia a kulturális intézményrendszert. (Fellépése számos más területen is meghökkenést váltott ki, itt csak utalok például a Hit Gyülekezeténél tett demonstratív jellegű látogatására.)

2004 júliusában elkészült a Magyar Kulturális Stratégiának elnevezett tervdokumentum. Az anyag elkészítésében – Harsányi László vezetésével – a Kulturális Stratégiai Bizottság tagjai (Agárdi Péter, Bayer József, Bojár Iván András, György Péter, Harsányi László, Inkei Péter, Pomogáts Béla, Schanda Beáta, Sükösd Miklós) és meghívott szakértők (Bába Szilvia, Benkőné Kiss Zsuzsa, Hunyadi Zsuzsa, Kemenes Ernő, Koncz Erika, Koncz Gábor, Kuti Éva, Marosán György, Nagy Mihály, Serly Piroska, Szabó István, Talyigás Judit, Török András, Varsányi Gyula, Vitányi Iván) vettek részt. A 31 oldalas dokumentum elkészíttetése sok millió forintjába került a Hiller István vezette minisztériumnak: a munkában részt vevőknek hónapokon keresztül bruttó 70 ezer forint járadalmazást, s a testület vezetőjének is újabb jelentős forrásokat juttatott. A folyamatosságot ígérő Bozóki azonban új anyagot íratott, a korábban már többször említett, 11 gépelt oldalnyi kulturális kiáltványt, amely először a Népszava 2005. július 30-i számában jelent meg. A kiáltvány alapváltozatát a kulturális miniszter felkérésére a stratégiai tanácsadó

testület dolgozta ki, Sebők Marcell vezetésével, a 2005-ben elkészülő új magyar kulturális stratégia előzeteseként. A testület tagjai: Harsányi László, Husz Dóra, Inkei Péter, Karsai György, Kitzinger Dávid, Sükösd Miklós, Török András, Wessely Anna. Mint a felsorolásból látható, az egyes stratégiai anyagok elkészítésébe ellenzéki szakértőket, politikusokat még csak konzultációs szinten sem vontak be. Az új Stratégiai Tanács az értelmiség köreiben értetlenséget kiváltó, ellentmondásoktól hemzsegő, erőteljes liberális programként is értelmezhető miniszteri kiáltvány alapjainak megalkotásán túl az új magyar kulturális stratégiát fogja kidolgozni. Bozóki így foglalta össze egy parlamenti válaszában a testület tevékenységét: „a Stratégiai Tanács eddigi munkájával megalkotta a magyar kulturális stratégiát. Az új Stratégiai Tanács a létező változatnál markánsabb, kevesebb stratégiai irányt megfogalmazó, az európai gyakorlatnak megfelelő kulturális stratégiát fog kidolgozni.” Ez a dokumentum a miniszteri ígéret szerint 2005 második felében fog elkészülni, és a 2005 folyamán elkészülő Nemzeti Fejlesztési Terv II-ben is szerepeltetni kívánják. A tanács vezetője 150 ezer, a tagok 100 ezer forint honoráriumot kapnak havonta.

2005 januárjában Hiller István és Harsányi László bejelentette, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogramot átalakítják Nemzeti Kulturális Alappá. Bozóki András miniszter kinevezésekor az NKA alapprogramból alappá történő visszaalakítását azzal indokolta, hogy így az NKA pénzügyi és működési szempontból visszakapja a függetlenségét, a működése bürokráciamentessé és gördülékenyebbé válik, az átfutási idő csökkenni fog. A bürokrácia csökkenésére valóban szükség lenne, mert a pályázó művésztsadalom a pályázati bürokrácia Európában ismeretlen méreteinek terhéől szenved. Ráadásul

2005 elején a határon túli magyarokat is jelentős diszkrimináció érte, hiszen minden (kommunikációs) előkészítés nélkül, jogszabályi változásokra hivatkozva született meg az a döntés, hogy elnyert támogatásaikat csak akkor kaphatják meg az NKA-tól, ha magyarországi adószámmal vagy adóazonosító jellel rendelkeznek. (De nemcsak az NKA-s pályázati pénzek kifizetésével volt gond, hanem a minisztérium kezelésében levő ösztöndíjakéval is, többszöri miniszteri ígéret ellenére sem tették adómentessé a fiatal művészek ösztöndíjait; 2004-ben például a díjátadókon szembesültek a nyertes pályázók azzal a ténnyel, hogy a megítélt ösztöndíjból mégis levonták az adóelőleget. Továbbra sem megoldott, hogy az ösztöndíjakat folyamatosan, havi bontásban kapják meg az arra érdemesek, a határon túli művészeknek idén meghirdetett, augusztus végén elbírált ösztöndíjpályázatok esetében – a tárca tájékoztatása szerint – még az is elképzelhető, hogy a díjazottak csak 2006 tavaszán, egy összegben kapják meg az idei évre megítélt, a folyamatos munkát segíteni szándékozó ösztöndíjakat. Ez még akkor is elfogadhatatlan, ha közben öröndetes az, hogy a 2004. évi, határon túliak számára meghirdetett pályázatok idén, a későinek nevezhető június 20-i meghirdetéskor továbbiakkal gazdagodtak: képző-, ipar- és fotóművészeknek, valamint műkritikusoknak is írtak ki pályázatokat.)

A KKDSZ 2005. augusztusi nyilatkozata is kiemeli, hogy „az NKA bárminemű átalakítása olyan jelentőségű kulturális politikai lépés, mely messze túlmutat a különféle kulturális területek finanszírozásához való hozzájáruláson”. Miként a kulturális élet valamennyi területén, a rendelettervezet radikálisan szakítani kíván a közkulturális (közgyűjteményi és közművelődési) intézmények pályázati forrásokhoz való hoz-

záféréseinek eddigi gyakorlatával. „Ez pedig az NKA szervezetén kívül senkinek sem lehet érdeke, hiszen ahogy a Nemzeti Fejlesztési Stratégiában is megfogalmazódik, kiemelt társadalmi érdek fűződik a népesség kulturális felemelkedéséhez. A közösségi értékközvetítő rendszerek újrateremtése, az ország mentális képességének megerősítése a helyi, a kistérségi, a regionális és országos kultúrák közvetítő intézmények hatékony működése nélkül csak illúzió lehet.” Ez a megállapítás látszólag találkozik Bozóki programjával is, hiszen 2005. február 9-én az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága előtt még ezt mondta: „Azt szokták mondani, hogy a globalizálódó világ olyan tömegkultúrát teremt, amely otthonülő, televíziót néző állampolgárokat atomizálja a társadalmat, az emberek nem kommunikálnak egymással, nem közösségekben élnek, nem individuumok, hanem atomok, és szétesik a rendszer. Ezzel egyet is lehet érteni. Akik azt gondolják, hogy az egyéni kreativitás kibontakoztatása fontos, azoknak azt is gondolniuk kell, hogy az egyéni kreativitás, az individuumok kibontakozása csakis működő közösségekben képzelhető el. Rendkívül fontos ezért, hogy a működő közösségek kultúráját elismerje, méltányolja és támogassa a kulturális kormányzat.”

Miközben Harsányi László, az NKA elnöke nyilatkozataiban folyamatosan a szakmai egyeztetésről beszélt, 2005 júniusa és szeptembere között valamennyi kulturális intézményi és szervezeti vezető megszólalásából az derül ki, hogy az NKA átalakítását a szakmai fórumok megkerülésével, a szükséges társadalmi, szakmai egyeztetések nélkül készítették elő. Meg kell jegyezni, hogy ilyen mértékű átalakításra az NKA 12 éves történetében még nem volt példa, hordereje és nagyságrendje nagymértékben meghaladja az Orbán-kor-

mány időszakában az alapból alapprogrammá alakítás jelentőségét.

Harsányi legutóbbi, 2005. szeptemberi nyilatkozataiban is azt állította, hogy az NKA átalakítása még csak olyan egyeztetési–előkészítési szakaszban van, amelybe korai lenne bevonni a társadalmi szervezetek képviselőit. Bozóki júniusban az országgyűlési képviselőknek is azt a tájékoztatást adta, hogy az átalakítással kapcsolatban „az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának az átalakítási folyamat végiggon-dolásának érettebb szakaszában, feltehetően az őszi folyamán célszerű egyeztetni”. Mondta mindezt annak ellenére, hogy a képviselők már nyáron kézbe vehették az őszi jogalkotási programot, mely szerint már ősszel a parlament elé kerül a Nemzeti Kulturális Alapprogramról szóló 1993. évi XXIII. törvény módosítására vonatkozó törvényjavaslat. A közvélemény, az érintett művészek számára még mindig nem világos, mi indokolja 8 hónappal a választások előtt az NKA átalakítását.

Az NKA és a minisztérium internetes adatbázisával, a döntéseket bemutató netes archívumok nyilvánosságával is gond van, hiszen vannak információk, amelyeket csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem találunk meg. Az NKA archívumában tendenciózusan nem lelhetők meg a 2005 előtti miniszteri döntések, pedig a miniszteri keretből jelentős programokat lehet finanszírozni (például a Budapesti Tavaszi Fesztivál mindig kap pénzt innen is, 2004-ben 180 millió forintot). Hiába olvashatók a szakkollégiumok döntései, a 2003–2004-es évek miniszteri döntéseit is nyilvánosságra kellene hozni. A miniszteri keret elrejtésének okai között talán a kellemetlen, politikai alapú, szakmailag erősen kifogásolható döntések is szerepelhetnek. Hogy csak egy pél-

dát említsek, a Hócipő című lapot szívesen részesítik támogatásban e keretből (2004 második felében és 2005 elején is 5-5 millió Ft-ot kapott a lap).

Néhány példa a miniszteri támogatásokból. Hiller a Kosuth Kiadónak a négykötetes József Attila-monográfiára 20 milliót, a Mozgó Világ kritikai rovatának nyomdai előkészítésre 2 milliót, a Digitális Akadémiának 158 milliót, az „Édes anyanyelvünk” pályázat díjátadó ünnepségére 1,6 millió forintot adott. (Ez utóbbi esetben egyébként a minisztérium pályázott a saját miniszterénél, ami most már általános gyakorlatnak nevezhető.) Bozóki döntéseiből csak kettőt említek: félmillió forinttal támogatta elődje, Görgy Gábor könyvének kiadását, s 1 millióval a Megasztár-győztes Tóth Veronika tavaszi turnéját. Miközben több irodalmi szerkesztőség és kiadó fontos projektjeit utasította el a miniszter arra hivatkozva, hogy forduljanak az NKA szakkuratóriumaihoz vagy a Magyar Könyv Alapítványhoz, addig egyes lapoktól és projektektől nem sajnálják a támogatást. A rendszer visszasságai nyilvánvalóak. Miközben a tárca vezetője 2005 nyarán azt állította, hogy az utóbbi két évben csak konszolidációs keretként működött, és csökkent a szétosztható pénzmennyiség, valójában a miniszteri keret évről évre növekedett (2003-ban 1530 M Ft, 2004-ben 1717 M Ft, 2005-ben 1800 M Ft). Az Állami Számvevőszék idei jelentéstervezetéből kitűnik, hogy az utóbbi években a felosztható pénzkeret átlagosan 30 százalékat osztották ki a miniszteri keretből, 70 százalékat költségumi formában, míg 2004-ben például a miniszteri keret 1,7 milliárd forint volt az NKA teljes 7,8 milliárd forintos költségvetéséből.

A szakmai egyeztetésnek az NKA átalakításánál is kifogásolt hiánya Bozóki András kinevezése óta soha nem látott

méreteket öltött. Így például az egységes közszolgálati törvény kidolgozása is az érintettek és a kezdeményező KKDSZ mellőzésével történt. Az utóbbi fél év gyakorlatából, sőt magából a tárca kommunikációjából is az látszik, hogy egy szűk, a magyar kulturális intézményrendszer működését, szerkezetét nem ismerő, javarészt a miniszter CEU-s köréből szerveződő érdekcsoport akarja – piaci jelszavak jegyében – kizárólagosan saját prekonceptiói mentén átszervezni a kultúra támogatási és intézményi rendszerét. A piac fogalmának bevezetése (lásd a miniszter kiáltványát, az NKA átalakításának szükségszerűségét igazolni akaró nyilatkozatokat, a civil testületek mellé szakértőként behozott, valóban piaci szereplők azon nyilatkozatait, amelyekkel szintén az NKA átalakítását és azt indokolják, hogy a jövőben miért kell a legnagyobb kulturálisjárulék-befizetőknak is részesedniük a támogatásokból), a kultúra és az üzleti szektor eddig erősen elváló foglmainak keverése tudatos, elméletileg is jól végiggondolt koncepció alapján történik, s azt a célt szolgálja, hogy a nemzeti kulturális kánon(ok) alakulásának eddigi, mondhatni több száz éves gyakorlata gyökeresen megváltozzék.

Bár a miniszter kulturális kiáltványa felismeri azt a tényt, a magyar „kis nyelv, kis kulturális piac”, Bozóki mégsem képes ennek megfelelő támogatási rendszerben gondolkodni, sőt a minisztérium a viszonylag kevés számú, kis pénzzel gazdálkodó támogatási rendszereket is lebontja, átalakítja, elfelejtve, hogy egy ilyen kis piacon nem működhetnek a nagy piacok törvényszerűségei, illetve hogy még a legnagyobb gazdasági potenciával rendelkező, jelentős lélekszámú, összefonódásokkal, személyes kapcsolati hálókkal másképpen átszőtt országokban is jelentős költségvetési forrásokat biztosítanak a nemzeti kultúra fenntartására, illetve a kiemelt intézmények

az esetleges káros piaci hatásoktól védett működésének biztosítására (lásd az operaházak finanszírozását Európában stb.).

Ahogy a tanácsadói kör megválasztása, úgy az intézményi vezetők kiválasztása is a legrosszabb hagyományok követését mutatja, elég csak a külföldi magyar intézetek vezetői megbízásaira utalnunk. Különösen kényes lehet, ha a közép-európai országokba nem a megfelelő személyt küldjük. A minisztercím-várományos Bozóki a CEU oktatójaként még így nyilatkozott a közép-európaiságról: „A kultúra azonban mélyebb terület, mint a politika. Ezért azt gondolom, hogy a kulturális összetartozást nem válthatja fel a politikai, alkalmi érdekszövetségek rendszere, ezeknek egymás mellett kell megélniük. Ezért tehát a Közép-Európa gondolatát szeretném erősíteni, és ez nemcsak a képzőművészetben, az építészetben jelenik meg, hanem egy szellemi hagyományt is jelent.” Miniszterként azonban már a szlovákul nem tudó Krasztev Pétert nevezte ki igazgatónak Pozsonyba, és Lengyelországban sosem cikkeztek annyit magyar intézetigazgatóról, mint 2005-ben, hiszen az erősen katolikus országban többen nyílt provokációnak tekintették, hogy a magyar kormány Gordon István személyében egy erotikus újság volt főszerkesztőjét küldi ki varsói vezetőnek (ráadásul a varsói kulturális intézet új, olcsóbb bérleti díjú épületbe költözése is több mint egy éve húzódik, pedig Hiller István már 2004 tavaszán ígéretet tett a kérdés megoldására).

A külföldi magyar intézeteknél más nehézségekkel is számolni kell. Míg a kulturális költségvetés reálértékben 2 százalékkal csökkent 2005-re, addig a külföldi magyar kulturális intézeteknél rosszabb a helyzet: a 2004. évi költségvetésben a minisztérium fejezetében a külföldi kulturális intézetek bővítése, rekonstrukciója, kiépítése soron 110 millió forint sze-

repelt, 2005-ben 100 millió forint. Nem látszik tisztán az Orbán-kormány által létrehozott Balassi Bálint Intézet jövője és feladata. Csak egy biztos, az intézet költségvetésével együtt 2005. január 1-jétől az Oktatási Minisztériumtól átkerült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához.

A parlamenti meghallgatáson ez év februárjában a tárca-közi együttműködésekhez kapcsolódóan Bozóki András megjegyezte, hogy „az oktatási tárccal és a belügyhöz tartozó sportirányítással együtt egy, a fiatalokra, a gyerekekre figyelő szubkultúra támogatását” is szeretné megvalósítani: „Legyenek például rockzenészsversenyek. Nagyon sikeres volt a Megasztár.” A miniszteri expozé már előrevetítette azt a döbbenetes fordulatot, amelyet *a kultúra állami popularizálása* címen foglalhatunk össze. A programot bejelentő közös Gyurcsány–Bozóki-sajtótájékoztatót, a nyári Sziget-fesztiválon láttott Bozóki–Kóka színpadi parádét a legnagyobb jóindulattal is csak kampányfogásnak lehet értékelni, miként a poppiacon profitot hajszoló Megasztár énekeseinek augusztus 20-i kiűntetése is olyan reklámfogás, ami a mégoly tehetséges fiatalok elismerésétől függetlenül is veszélyes játék nagy hagyományokkal rendelkező, még a politikai szempontú díjazások mögött is minőségi szakmai szempontokat felmutatni képes kulturális életünkben. Pedig korábban éppen az ellenkezőjét nyilatkozta a miniszter, amikor azt állította: „amit nem akarunk támogatni: a gagyit és kommerszt, valamint a már piacképes profikat”.

A PANKKK, azaz a Program a Nemzeti Kortárs Könnyűzenei Kultúráért olaj a tűzre akkor, amikor évtizedes tradíciókkal rendelkező társadalmi szervezetek 1–2 millió forintos támogatását visszatartják, s amikor fontos intézményektől (Terror Háza, 56-os Intézet stb.) százmilliós nagyságrendű,

polgárjogi szerződésben rögzített, a parlament által megszavazott támogatásokat tartanak vissza. A PANKKK program részeként több mint 100 ifjúsági és zenei klubnak adnak támogatást az erre a célra létrehozott mintegy félmilliárd forintos keretből. A működési támogatáshoz vidéki klubok jutnak élőzenei koncertek rendezésére, míg a hitelprogramból ifjúsági klubok és próbatermek kialakítására vagy felújítására, illetve ezek hangtechnikai felszerelésére jut. De az NKA is 26 milliós pályázatot írt ki könnyűzenei lemezkiadásra, demo-felvételek készítésére, tehetségkutató versenyek megrendezésére és amatőr előadók pályára segítésére. Sokan viszont tekintik azt a gyakorlatot is, amelynek részeként 2005-ben százmillió forintos támogatást ígértek a 2 milliárd forintos árbevétel s jelentős üzleti eredményt tervező Sziget-fesztiválnak is.

Mindeközben számos rangos zenei csoportunk, világhírű együttesünk került lehetetlen helyzetbe. Például a 150 éves, Erkel Ferenc alapította Budapesti Filharmóniai Társaság 2005-ben nem kapta meg a korábban miniszteri keretből fizetett évi 50 millió forintos támogatását. A miniszter arra hivatkozva, hogy a miniszteri keret „ebben az évben drasztikusan csökkent” (emlékeztetőül: a valóságban 83 millió forinttal nőtt), csupán 12 millió forintot ítél meg a nagy múltú együttesnek, a pénzt azonban a nyár közepéig nem utalták át.

Nehéz helyzetbe került a világhírű Bartók Vonósnégyes is, hiszen 2004-ben összesen 6 millió forintos támogatást kaptak a tárcától, 2005-ben a helyzetük pedig még bizonytalannabbá vált. A Danubia Ifjúsági Szimfonikus Zenekar, amely 2001-ben a Nemzeti Ifjúsági Zenekar címet és az azzal járó évi 45 millió forintos költségvetési támogatást nyerte el, az

állami támogatások drasztikus csökkentése miatt 2005-ben működésképtelenné válhat, a következő zenei évad már leköötött hazai és külföldi hangversenyei veszélybe kerültek.

Az idei év eddigi legnagyobb botránya azonban az eddig világszínvonalon teljesítő Magyar Állami Operaház körül robbant ki. Bár az intézmény valóban megérett a reformokra, a vezetők lemondtatása, a társulat ellehetetlenítése, a botrányos vezetői pályázati kiírás és elbírálás, az új vezetés szakértelmének kínos hiánya a hazai operajátszás összeomlásával fenyeget. A magáról mindig kompromisszumkereső ember képét kialakítani igyekvő Bozóki András ennek a nehéz helyzetnek a kezelésekor kifejezetten autokrata, kompromisszumképtelen, a hibás döntéseit belátni nem tudó vezetőnek mutatkozott, aki csak tovább súlyosbította a válságos állapotot.

A filmtörvény sikere ellenére az ígért 8 milliárd forintos költségvetési támogatással szemben – amit az állam a magyar mozgóképipar fejlesztésére, támogatására szán – a filmes szakma csupán kb. 4,8 milliárd forintot kapott 2004-ben. A kormány elképzelése szerint a hiányokat a következőképpen hidalnák át: „A konstrukció lényege, hogy az idei költségvetési törvény által lehetővé tett felhatalmazás alapján a kormány hozzájárulna az MMK [Magyar Mozgókép Alapítvány] előirányzatának terhére vállalható éven túli, azaz 2006-os kötelezettségvállaláshoz olyan mértékben, hogy az idei, a filmszakma számára ténylegesen igénybe vehető állami forrás mértéke elérje a 8 milliárd forintot. Ehhez az idén 2,85 milliárd forintos többlet kötelezettségvállalást kell lehetővé tennünk az MMK-nak. Mivel az MMK ténylegesen csak jövőre jutna hozzá ehhez a többletforráshoz, a pályázati forrását hitelfelvétellel kellene biztosítani. A tervezet szerint a hitelfelvé-

telre a tárca az idei évi támogatási szerződésben hatalmazná fel az MMK-t.”

Rejtélyes okok miatt késnek egyes végrehajtási rendeletek is. Például a filmtörvény 37. § (2) bekezdésének b) pontja kimondja, hogy a nemzeti filmvagyonba tartozó filmalkotások többszatsatarnás és hatékony terjesztésének részletes szabályait, valamint a terjesztésből befolyt bevétel felosztásának módját külön rendeletben kell meghatározni. Ennek a rendeletnek Hiller István ígérete szerint 2004 nyarára kellett volna megszületnie, de még Bozókí András hivatalba lépésekor sem készült el.

A színházak helyzete is csak azért nevezhető valamivel jobbnak, mert a finanszírozásukban az önkormányzatok erőteljesebben vesznek részt, bár a kötelező bérfejllesztés a legtöbb önkormányzatot ebben az esetben is nehéz helyzetbe hozta.

Hiller István minisztersége alatt ingyenessé tették 21 budapesti múzeum állandó gyűjteményének látogatását. Ugyanakkor a vidéki múzeumok esetében elmaradt ez a lépés. A szakmai közvélemény eléggé megosztott abban a kérdésben, hogy a helyzet orvoslására mi a megfelelő módszer: a vidékiek ingyenessé tétele, vagy az ingyenesség megszüntetése és a korábbi állapot visszaállítása. A múzeumok esetében komoly gondot okoz a műkincsek megoldatlan raktározása is. Bozókí miniszterjelölti meghallgatásán a központi közraktározás intézményének bevezetését ígerte. Az első központi közraktár megnyitását 2006 elejére tervezi, ám ennek megvalósítása érdekében még semmit sem tett, vagy legalábbis a nyilvánossághoz e téren érdemi információ nem jutott el.

A Gyurcsány-féle kormányprogram kiemelte, hogy a kulturális vidékfejllesztés jegyében folytatódik az úgynevezett Alfa program, amelyet a kormány az elmúlt fél évszázad

legjelentősebb múzeumfejlesztési programjának aposztrofál. A valóság azonban itt is más képet mutat, mint a közpénzekből finanszírozott sikerpropaganda, hiszen 2002-höz képest 1,5 milliárd forinttal csökkent a múzeumfejlesztésre fordítható állami pénzforrás. A múzeumi területen egészen furcsa esetek is történtek, például a Páva utcai Holokauszt Emlékközpont állandó kiállítására kiírt közbeszerzési pályázatának eredményét megtámadták, de Molnár Judit, a zsűri vezetője nem hozta nyilvánosságra a bírálók nevét. A Páva utcai állandó kiállítás szakmai koncepciójának kidolgozására, valamint megvalósítására egyébként a Magyar Nemzeti Múzeumot nevezte ki a minisztérium.

Az örökségvédelem kapcsán kijelenthetjük, hogy – a minisztérium neve ellenére – Hiller István minisztersége alatt a műemlékvédelem nem számított a tárca stratégiai jelentőségű feladatai közé. A nemzeti örökségprogram céljaira a 2002-es költségvetés még 2 milliárd forintot adott, ez az összeg azonban folyamatosan csökken. Bozóki András egy nagy vihart kavaráó nyilatkozatával egyértelműen jelezte, hogy akár a minisztérium nevének megváltoztatásával is ki fogja fejezni politikájának és a tárca működésének megváltozott prioritásait, azaz a kultúrát egy olyan élő rendszernek tekinti, ahol a köztünk élő alkotók támogatása az elsődleges, nem pedig az örökség ápolása. A műemlékvédelem nehézségeit mutatja, hogy gyakorlatilag leállt a kastélyprogram, az idénre tervezett, a ROP (Regionális Operatív Program) keretében kiírandó kastélyrekonstrukciós pályázatokat többször is elhalasztották, sajtóhírek szerint még a jövő esztendei meghirdetés is bizonytalan.

A vidéki kistelepülések művelődési házainak, könyvtárainak rekonstrukciójára szánt összegek is drasztikusan csök-

kentek az utóbbi években: 2003-ban még 700 millió forintot, 2005-ben már csak 250 milliót irányoztak elő erre a célra. (Egyébként Bozóki tavaszra az örökségvédelemmel kapcsolatban törvénymódosítás kezdeményezését ígérte annak érdekében, hogy a Nemzeti Örökség Programra 450 millió álljon rendelkezésre.) Ebben a szomorú helyzetben az idei nyáron megjelent miniszteri kiáltványban a szerző így fogalmaz: „rugaskodjunk el a hétköznapi szorongásoktól, a könyvtárak fűtési számláitól, az olykor elkeserítő kulturális fogyasztási statisztikáktól! [...] Céloom a zárt struktúrák és intézmények megnyitása. Tárjuk szélesre a könyvtárak, múzeumok, archívumok, színházak kapuit!” Míg a miniszter elrugaskodik a hétköznapi szorongásoktól, addig a vidéki kultúrházak számos, az eredeti funkciótól eltérő tevékenységet kénytelenek végezni, illetve befogadni (leggyakoribb a terület bérbeadása mindenféle vándorárusoknak), sok helyen összevontak különböző, a sport, a kultúra, a közművelődés stb. területein működő intézményeket.

Egyelőre semmi sem lett abból a közkinccsprogramból, amit Bozóki miniszterre választásakor ígért meg, s amelynek értelmében a 2005-ben megnyíló Művészetek Palotája ezévi finanszírozási keretéből 980 millió forintot csoportosítottak volna át, s ezt 50 vidéki művelődési ház, könyvtár, közművelődési intézet egy év alatt történő felújítására fordították volna. Ugyanígy Bozóki megvalósítandó tervei között maradt a különben is irreálisnak tűnő ígéret, az úgynevezett könyvtárbusz intézménye is, amely egyfajta mobil hálózati szolgáltatást nyújtana. A Gyurcsány-féle kormányprogramban az is olvasható volt, hogy a kormány értékes könyveket, videókat, színház-, mozi- és koncertjegyeket biztosít majd a vásárlók számára kedvezményes formában. Ez pusztán ígéret

maradt, az Orbán-kormány idején jelentős sikert elért Millenniumi Könyvtárhoz hasonló kezdeményezése a jelenlegi kulturális kormányzatnak nem volt.

2004-ben a kulturális élet szereplőinek az egyik legfontosabb változást az adótörvény átalakítása hozta, ugyanis 2003-ban az adótörvények elfogadásakor a kormánypárti többség által elfogadott jogszabály szerint 2004. január 1-jétől kezdődően a kultúra területén az állami támogatások után, a támogatásból finanszírozott beruházások után az általános forgalmi adót nem lehet visszaigényelni. Ezzel több milliárd forintot vontak el a kultúrától. Az így keletkezett 2004-es 3 milliárdos elvonásra Hiller István 80 százalékos ellentételezést ígért, ám ez végül 60 százalék sem lett. Így hiába csökkentette a könyvek áfáját öröndetes módon 5%-ra a kormányzat (amiből persze a vásárlók nem érezték meg semmit). Ez az intézkedés a kulturális élet nonprofit szereplőit lehetetlen helyzetbe hozta. Igaz, hogy például a színházi szakma azonnal tiltakozott is a döntés ellen, és ügyes lobbizásának az lett az eredménye, hogy részesültek áfa-kompenzációban, de a kevésbé jó érdekérvényesítő képességű területek képviselői (például az irodalomé) teljesen kimaradtak a kompenzációból. Miközben egyedi esetektől is hangos volt a sajtó, például a *Sorstalanság* című film produkciós irodája ugyancsak visszaigényelhette visszamenőleg a 900 millió forintos állami támogatása után az áfát, majd később megszületett a döntés, amely szerint minden egyes filmes produkció után visszaigényelhető a támogatásokból finanszírozott áfa, mégpedig az év elejéig (2004) visszamenőleges hatállyal. Ennek az lett az eredménye, hogy külön projektcégek milliárdokat számláztak különféle utólag kreált, de meg nem valósított filmes projektek címén, és így jelentős pénzügyi tranzakciókat tud-

tak lebonyolítani. Amit a filmes és a színházi szakma elért, azt a könyvkiadás, az irodalom nem tudta elérni. Képtelen volt érdekeinek érvényesítésére, nem tudott hatékonyan lobbizni.

Sajnos a sok éve vajúdó, a művészek jogállásáról szóló törvény ügye sem mozdult előre, bár 2004-ben egyértelmű ígéret hangzott el arról, hogy 2005 tavaszán a parlament elé terjesztik a tervezetet. A törvény megalkotása egyhamar nem is várható, hiszen az előkészítés megrekedt a tárcaközi egyeztetésnél, az Igazságügyi Minisztérium álláspontja szerint ugyanis nehezen definiálható az, hogy kit tekintünk művésznek. Az európai uniós jogharmonizációs céllal módosított szerzői jogi törvényben a reprográfiai díjak ügyében változások történtek, s a művészek, kifejezetten a zeneszerzők és a zeneműkiadók elégedetlensége, valamint az ígérek ellenére nem történt semmi változás. (Sőt itt jegyzem meg, hogy a Magyar Reprográfiai Szövetség a korábbi évek gyakorlatától eltérően éppen „felsőbb kérésre” nem írt ki pályázatot a reprográfiai jogdíjakból létrehozott pénzalap terhére a művészeti szervezetek részére, hanem 2005 elején a Maszre ebből a pénzből finanszírozta az NKA irodalmi ösztöndíjait, így „segítve” az alapprogram hiányának csökkentését.)

Mi valósult meg tehát az ígéretekből? A szocialisták szerint a kulturális alapszolgáltatás közérdekű tevékenységeinek, közintézményeinek támogatására jelentős forrásokat kell biztosítani. Erre az éves költségvetésnek 1 százalékát garantálni kell (az Orbán-kormány utolsó évében ez 0,7 százalék volt). 2005-re ez 0,49 százalékra csökkent. Az elmúlt egy esztendő mind anyagi, mint koncepcionális szinten a rendszerváltoztatás óta tartó válság elmélyülésének időszaka volt, s ezen a

kulturális élet szereplőit depressziós hangulatba kényszerítő állapoton az sem javít, hogy tudjuk, közben voltak olyan, ciklusokon átívelő nagy programok, nagy kiállítások, amelyek sikeresek voltak. Bár vitatható a külföldi magyar kulturális évadok művészeinek kiválasztási gyakorlata, szerepeltetésük országimázsunk szempontjából mégis fontos eredménynek mondható. A nagy, tömegeket vonzó tárlatok közül kiemelhetjük a Monet-, a Giacometti-, a kopt vagy éppen a Munkácsy-kiállítást, amelyek legalább a közönségnek, a befogadónak örömet okoztak.

(2005. szeptember)

Ki figyel a magyar kultúrára?

A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúrafinanszírozási tevékenységéről

2006-ban már a második Gyurcsány-kormány megalakulásának pillanatában vesztesnek érezhették magukat a magyar kultúra, a közművelődési és művészeti élet szereplői, hiszen területük elvesztette a nyolc éve működő, önálló minisztériumi képviselőt. A korábbi Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium újbóli összevonása, az Oktatási és Kulturális Minisztérium létrejötte előrevetítette, hogy a közoktatás területén és a felsőoktatásban egyaránt számos gonddal küszködő, a „fejlesztési részhozzájárulás”-nak elnevezett tandíj tervezett bevezetésével újabb jelentős problémát generáló minisztérium a kultúrát csupán másodlagos kérdésként fogja kezelni az oktatás mellett. A kormányzás első évében azt is tapasztalni lehetett, hogy Hiller Istvánnak az MSZP-n belüli látványos meggyengülése, majd a pártelnöki székből való távozása az általa vezetett összevont tárca iránti médiaérdeklődést is csökkentette, nem egy esetben a minisztériumhoz tartozó ágazatok képviselői csak botrányízű megszólalásokkal tudták felhívni a közvélemény figyelmét az ágazat legfontosabb problémáira, a hibás döntésekre.

Az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának 2006. november 14-i ülésén a Magyar Köztársaság 2007. évi költ-

ségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról szóló törvényjavaslat bizottsági vitájában Závecz Ferenc, az Oktatási és Kulturális Minisztérium fejlesztési és gazdasági szakállamtitkára azt állította, hogy a 2007-es költségvetés előkészítési folyamata és a tervezet számai alapján megalapozatlan a félelem, amely szerint „a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Oktatási Minisztérium összeépítése során a kultúra pozíciói gyengülnek”. A szakállamtitkár szerint „a kultúra pozíciói egészében a tárca költségvetésén belül megőrizhetők voltak”. A pusztá igazság ezzel szemben az, hogy a második Gyurcsány-kormány első évében nemcsak kultúra területének további politikai presztízscsökkenésről, hanem a kultúra igazgatási értelemben vett (és a finanszírozás révén szó szerint értelmezhető) leértékelődéséről beszélhetünk.

A 2006-ban létrejött új tárcához, amely 5 szakállamtitkárságával a második Gyurcsány-kormány egyik legnagyobb minisztériuma lett, négy fő terület tartozik: az oktatásügy, a tudomány ügye, a kultúra ügye és az egyházakkal való kapcsolattartás kérdésköre. A kultúrával, valamint a kultúrához is kapcsolódó nemzetközi kapcsolatokkal államtitkári szinten foglalkoznak a tárcánál. A kulturális szakállamtitkári pozíciót betöltő Schneider Márta irányítása alá 3 főosztály tartozik: a művészeti, a közművelődési, valamint a közgyűjteményi. Az összevonás és a két minisztérium egy épületbe csoportosítása jelentős leépítésekkel járt. Hiller István már miniszterjelölti bizottsági meghallgatásán, 2006. június 7-én bejelentette, hogy a két tárca 734 fős (a szolgáltató intézményekkel együtt 845 fős) apparátusát 517-re (intézményekkel együtt 606-ra) kívánják csökkenteni.¹

¹ Az adatok nem tartalmazzák a háttérintézmények dolgozóinak számát.

Miközben a szakmai közvélemény jelentős részében negatív érzéseket váltott ki a tárca nevéből a *nemzeti* jelző eltűnése, aközben a kudarcot kudarokra halmozó Bozóki András után visszatérő régi-új tárcavezető „a kulturális politika egyik legfontosabb feladataként a nemzeti identitás őrzését, és egy újfajta nemzeti identitás megteremtését” nevezte meg. Ám a részletekkel, illetve a konkrét cselekvéssel nemcsak ebben a kérdésben, hanem szinte valamennyi kijelentése esetében adós maradt a miniszter; a kormányzás első éve után semmilyen jelentős fordulatot, tényleges reformot nem tapasztalhatunk.

Pedig Hiller István a kinevezésekor olyan kérdésekben ígért fordulatot, mint a kultúra finanszírozása, ahol egy új modellnek, valamint új források bevonásának szükségességét hangsúlyozta: „A kultúra finanszírozásának új modellje nem egyszerűen az állami forrásra és európai uniós tagállamként nemcsak európai uniós forrásra épül, hanem úgy érzem: több mint másfél évtizeddel a magyarországi rendszerváltozás után mód és lehetőség van arra, hogy az állami finanszírozás és a gazdasági finanszírozás [...] tényleges kapcsolatát megteremt-sük.”² Ehhez képest a kormányzás első évében semmilyen konkrét programmal nem segítették a hazai magánmecenatúra erősödését, sőt az állami források visszaszorulása miatt a közművelődési, a kulturális intézményhálózat is erősen meg-sínylette a költségvetési megszorításokat.

Az új kormány munkába állása után rövid idővel nagy vihart kavart az államháztartás hatékony működését előse-gítő szervezeti átalakításokról és azokat megalapozó intézke-désekről szóló, 2006. június 30-án elfogadott 2118-as kor-

² Elhangzott az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának 2006. június 7-én megtartott ülésén (részlet a hivatalos jegyzőkönyvből).

mányhatározat, amely a kulturális intézmények egy részét is érintette, hiszen bizonyos kulturális intézmények összevonásáról, új intézmények felállításáról és több múzeum egyes feladatainak központosításáról, gesztorálásáról határozott. A kormányhatározat lehetséges következményeivel 2006. szeptember 7-én külön ülésen foglalkozott a parlament szakbizottsága, ahol kormánypárti és ellenzéki képviselők egyaránt megfogalmazták aggodalmaikat, kijelentve, hogy a kulturális alapellátást is veszélyeztetheti a kormányrendelet. Hogy az ügy mekkora hullámokat vert, jelzi az is, hogy a miniszter a kormányhatározat áttekintésére és megvalósítására miniszteri biztost nevezett ki.

A problémák fundamentális oka egyértelmű. Az államháztartási egyensúlyi helyzet megalapozását szolgáló, a konvergencia követelményeire is hivatkozó rendeletben olyan fiskális irányelvek érvényesülnek, amelyek mellőzik mind a racionális intézményszervezési, mind a szakmai szempontokat. Az intézmény-összevonásokon túl egyes közalapítványok összevonásának ütemezését is megszabta a rendelet (például a Magyar Történelmi Film Közalapítványt a Magyar Mozgóképfelügyeleti Alapítvánnyal, vagy a Művészeti és Szabadművelődési Alapítványt a Magyar Kultúra Közalapítvánnyal), nem kis riadalmat keltve a szakma képviselőinek körében. A cél állítólag a hatékonyabb, olcsóbb működés volt, a szakmai tiltakozások miatt azonban nem mindent sikerült az eredeti kormányzati terveknek megfelelően keresztülvinni. A miniszter a Népszavának adott 2006. december 20-i interjújában is megerősítette, hogy helyesnek tartották a Balassi Bálint Intézetből (BBI) egy még nagyobb, kiterjedt hatáskörrel rendelkező intézet létrehozását, amely egyszerre felel a határon túli magyar kulturális kapcsolatok ápolásáért és a magyar kultú-

ra külföldi bemutatásért is. (A rendelet szerint 2007. január 1-jéig a Márton Áron Szakkollégiumnak és a Külföldi Magyar Kulturális Intézetek Igazgatóságának is a BBI-be kellett beolvasnia.)

Ugyanakkor a Hagyományok Háza egyes feladatainak, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, a Magyar Művelődési Intézet, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kutató-részlegeinek összevonásából létrejövő Kulturális Háttérintézet koncepciója elvérzett a szereplőkkel való egyeztetések során. A tervezett Kulturális Háttérintézet létrehozása helyett 2007. januártól csupán a Nemzeti Filmirodának a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalba történő integrálása történt meg. A filmiroda általános jogutódja a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lett, amelyen belül a mozgóképről szóló törvényben meghatározott hatósági feladatokat a Filmiroda Igazgatóság mint önálló szervezeti egység látja el. A kormányrendelet kulturális részeivel kapcsolatban jogosan fogalmazták meg az ellenzéki képviselők a hiányosságokra rávilágító kérdéseiket: „készítettek-e már gazdaságossági vizsgálatokat a kormányhatározatban érintett átalakításokkal kapcsolatosan? [...] Milyen szempontok alapján határozták meg a múzeumi területen a gesztor alá rendelő intézmények körét?”³

Miközben eredményként könyvelhető el, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára a Magyar Történelmi Film Közalapítvány külön pályázatot bonyolított le, a 2118-as kormányrendeletből adódóan a filmes területen is feszültségek terheltek a második Gyurcsány-kormány első évét a Magyar Mozgókép Közalapítvány (MMK) és a

³ Halász János képviselő kérdései az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának 2006. december 14-i ülésén (részlet a hivatalos jegyzőkönyvből).

Magyar Történelmi Film Közalapítvány összevonásának terve miatt, pedig az egymással szembenálló parlamenti erők közös sikereként elismert filmtörvény is a két közalapítvány önálló működéséről rendelkezett. Többen kifogásolták azt is, hogy a zavaros gazdálkodása és vitatható döntései miatt a média kereszttüzébe került MMK az összevonást követően teljesen szétzilálná a Magyar Történelmi Film Közalapítvány eredményes működését, amely 1993-as megalakulása óta 240 magyar játékfilm és mintegy 700 dokumentumfilm elkészítését támogatta. Az előző ciklus alatt még szocialista képviselőként tevékenykedő filmrendező, Kósa Ferenc – aki a közalapítvány elnöke – 2007 februárjában kifejtette, hogy a kulturális tárca integrációs törekvése miatt az ő testületük „elvesztené saját hatáskörét a pályáztatások terén, és mint kvázi tanácsadó testület működhetne csak a jövőben”.⁴ A Magyar Történelmi Film Közalapítvány létrejöttétől 2006 végéig 2,7 milliárd támogatást kapott az állami költségvetésből, s ugyan-ezen idő alatt 2,9 milliárd forintot osztott szét filmek készítésére.

Közben sikeresen lezajlott a 38. Magyar Filmszemle is, amelyen számos, a filmszakmát érintő bejelentést tett a szak tárca vezetője. A széles közönség számára is nyilvánvalóvá vált, hogy 2006-hoz képest mintegy harminc százalékkal, 6,2 milliárdról 4,67 milliárdra csökken az 1991-ben alakult MMK költségvetési támogatása. 2008-ban 4,98 milliárd, 2009-ben 5,59 milliárd, 2010-ben pedig 6,3 milliárd lesz a támogatás, s ezzel arányosan csökken majd az éven túli állami kötelezettségvállalás mértéke is. A tárca egyúttal tulajdonba

⁴ Elhangzott a Duna Televízió Híradójának 2007. február 3-i adásában (www.dunatv.hu/cikk.html?id=58251).

adta az MMK-nak a Mafilm Zrt.-t, a Magyar Filmlaboratórium Kft.-t, valamint az Uránia Nemzeti Filmszínházat is. A Mafilm Zrt. korábban az Állami Privatizációs és Vagyongazdálkodási Zrt. tulajdonában lévő részvényeinek⁵ megszerzése ugyanakkor terhet is jelent az MMK-nak, hiszen a kormány december 20-i döntésének megfelelően a közalapítványnak át kell vállalnia a Mafilm 76,2 millió forintos kamatmentes kölcsönét, amellyel a cég az ÁPV Zrt.-nek tartozik. Elemzők szerint ezzel egyáltalán nem rendeződött megnyugtatóan az egykori nemzeti filmvállalat sorsa, hiszen az folyamatosan veszteséget termel (2005-ben mintegy százmillió forintot), s további működtetéséhez nem várható pénz a költségvetésből. Ugyanakkor az MMK jövőbeni kettős szerepével – azaz, hogy egyszerre lett piaci szereplő s maradt pénzelosztó szervezet – éppen a közalapítvány eddig is sokak által vitatott függetlensége válik kérdésessé.

A 2007-ben megrendezett 38. Magyar Filmszemlére minden addiginál több, 315 alkotást neveztek be. A versenyprogramban 17 játékfilm, 39 dokumentumfilm, 30 kísérleti és kisjátékfilm, valamint 9 tudományos-ismeretterjesztő alkotás szerepelt. A rendezvény összköltségvetése 155 millió forint volt, ebből 120 millió forintot adott az MMK, 35 millió forint pedig a támogatóktól származott. A programban szereplő 34 játékfilm több mint 12 milliárd forintos összköltségvetéssel készült el.

Hiller István a 2006. december 14-i parlamenti szakbizottsági meghallgatásán az új kormány első féléves kulturális politikáját „kezdeményező és aktív politikaként” írta le. A kezdeményezés és az aktivitás főbb eredményeinek a Köz-

⁵ Az értékpapírok 14 százaléka a döntés előtt is az MMK tulajdonában volt.

kincs és a Tengertánc programok sikerét tartotta. A Közkincs hitelprogramra 42 darab pályázat érkezett be 2006-ban (a minisztérium tájékoztatása szerint a program indulása óta 2006 végéig 186 pályázat összesen 3 milliárd 414 millió forint hitelösszeggel szerepelt, ebben a közművelődés céljaira pályázók 2 milliárd 514 millió, az ifjúsági klubok 430 millió, a könyvtárak 263 millió, a múzeumok 207 millió forinthoz jutottak). A munkahelyteremtő hatással is rendelkező program elsősorban beruházási és felújítási célokat szolgált, de kisebb részben közkulturális létesítményeket is kialakítottak a támogatásból.

A miniszter nagy sikerként élte meg a népi kultúra támogatására létrehozott Tengertánc programot is. Az összesen 831 beadott pályázatból 302 pályázat nyert el 174 millió 400 ezer forintnyi támogatást. A Tengertánc program két alfejezetből áll: a népi kultúrát megőrző és megújító helyi alkotóközösségek és -műhelyek támogatásából, valamint a népművészeti és hagyományőrző tájházak infrastrukturális fejlesztését szolgáló Tengertánc II. programból. Az első részhez 718 pályázat, a másodikhoz 81 érkezett. A népzenei tehetségek szakmai promócióját és a modern népi kultúra tudásbázisának erősítését szolgáló, időközben elindított Tengertánc III. és IV. alprogramokra 4, illetve 28 pályázatot nyújtottak be. Már a program mögött álló szakmai háttérből is látszik, hogy ez volt a tárca legsikeresebb kezdeményezése, de jegyezzük meg, hogy a Tengertánc indítása a Közkincs, az Alfa és a PANKKK programmal együtt még Bozóki András nevéhez köthető.

A szintén „örökségként” kapott PANKKK program keretében vidéki ifjúsági klubok programjaihoz 198 229 500 forintnyi támogatást nyújtott a kulturális kormányzat. Ebből

klub- és koncerttámogatásra 114 229 500, promóciós pályázatra 13 millió, a Zenei Exportiroda működési támogatására 50 millió, a Hangfoglalás Fesztivál költségeire 5 millió, míg a Fonó Budai Zeneház vidéki világzenei programjainak támogatására 16 millió forintot. Hetvenkilenc klub adott be pályázatot 2014 koncert megrendezésére, ebből 765 amatőr és 1249 professzionális zenekari produkció valósult meg. A támogatásból régióként a Dél-Alföldön tizenhárom, a Dél-Dunántúlon tizennégy, az Észak-Alföldön kilenc, Észak-Magyarországon tizenhárom, a Közép-Dunántúlon öt, Közép-Magyarországon tizenkettő, a Nyugat-Dunántúlon tizenhárom produkció valósult meg. A még Bozóki által elindított, Hiller által továbbvitt programok közül éppen a PANKKK váltotta ki a legnagyobb szakmai vitát, hiszen többen vitatták, hogy a média és a bulvár határán mozgó, nyilvánvalóan üzleti célokat is szolgáló könnyű, populáris műfajok érdemesek-e a központi támogatásra, illetve hogy a közösségteremtő célú klubprojektek támogatása mennyiben tartozik a tárca feladatai közé, összevetve például olyan intézmények támogatásával, mint a Fonó Budai Zeneház.

Az irodalmi és könyvszakmai területen komoly problémák tapasztalhatók, amelyek a terület rendezetlenségének, illetve átgondolatlan támogatási koncepciójának tüneti jeleként értelmezhetők. Csak néhány területen érzékelhető előrelépés, így például a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA)⁶ ügyében, ám itt is csak 2007 májusára sikerült a hosszú távon kiszámítható finanszírozás érdekében új típusú szerződést kötni. A tagokkal kötött élethosszig tartó megállapodás szerint

⁶ Az 1998-ban kormányzati kezdeményezésre létrejött, évente egy íróval, költővel bővülő DIA a Kossuth-díjas, illetve babérkoszorús alkotókat tömöríti. Működtetője a Petőfi Irodalmi Múzeum.

az írók műveinek felhasználási jogáért fizetendő díjat beépítik a költségvetésbe. 2007-től kezdődően a minisztérium nem évről évre más forrásból származó, különböző összegű juttatást fizet, hanem havonta a mindenkori minimálbér négyszeresét kapja kézhez a DIA 36 élő tagja. A felhasználási jog az írók, költők halála után 70 évig érvényes, így a már elhunyt 14 alkotó, illetve a 16 posztumusz tag jogutódjainak egyszeri, egyéves összeget folyósít a minisztérium.

A legtöbb vihart az írószervezetek működési támogatása váltotta ki. 2006-ban szinte valamennyi, a tárca által támogatott művészeti társadalmi szervezet állami támogatását drasztikusan csökkentették (átlagosan a korábbi összegek harmadára), de az utóbbi másfél évtizedben példa nélküli módon a megítélt éves összegeket, amelyekkel az év végével el is kellett számolni, decemberig nem utalták át a szervezetek számlájára. A Magyar Írószövetség 2006. december 11-én kiadott nyilatkozata hatására a tárca közvetlenül a karácsonyi ünnepek előtt átutalta a szervezetek támogatását.

Arató Gergely államtitkár decemberben egy azonnali parlamenti kérdésre adott válaszában még reménykeltően nyilatkozott a szervezetek 2007-es támogatásáról: „Ami a jövő évet illeti, arra törekszünk, hogy felgyorsítsuk a folyamatot, és az első félévben mindenképpen hozzájuthassanak a 2007. évi támogatáshoz is a kultúrában érdekelt, érintett társadalmi szervezetek” – hangzott el bejelentésében. Már rögtön az új esztendő elején nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a tárca tartja magát a költségvetési törvényhez, s a művészeti szervezetek számára költségvetési támogatást nem kíván adni. Az átörözt az irodalmi szervezetek korábban példa nélküli összefogása jelentette. A szervezetek 2007. április 26-án nyílt levélben fordultak Hiller Istvánhoz, tiltakozva az ellen, hogy

„a kulturális tárca megszüntette a forrást, mely ezeknek a kiemelten fontos, közhasznú kulturális egyesületeknek a működését lehetővé tenné”. A miniszter 2007. május 16-án jelentette be, hogy az írószervezetek 2007-ben is megkapják a kulturális tárcától azt az összeget, amellyel 2006-ban támogatta működésüket az állam. A tárcavezető a kormánydöntést ismertetve elmondta, hogy a minisztérium egyensúlyi tartálékának első negyedéves részét szabadítják fel, s az így rendelkező forrásokból az írószervezetek összesen mintegy 10,6 millió forintot kapnak.⁷

Az irodalmi élet képviselőinek komoly gondot okoz a Magyar Könyv Alapítvány elsorvasztására tett kormányzati kísérlet is. A Magyar Könyv Alapítványt 1992-ben hozta létre az akkori kultusztárca a minőségi magyar könyvkiadás és -terjesztés megsegítésére. 1992-ben még 100 millió forinttal gazdálkodott a magyar irodalmi, képzőművészeti és ismeretterjesztő köteteket egyaránt támogató alapítvány, s a kezdeti időszakban még évente négy pályázatot hirdettek meg. A források szűkülése miatt az utóbbi években már csak évente kétszer tudtak pályázatot kiírni a magyar kiadók számára. 1997-től 2004-ig nyolcvanmillió volt az évenkénti elosztható pénz, 2005-ben már csak hetvenmillió forintot kaptak a tárcától. 1997-ben jött létre a magyar irodalmi művek külföldi megjelenésének elősegítő Fordítástámogatási Iroda, amely évi 20 millió forinttal gazdálkodik. Ez az összeg már az induláskor is nagyon kevésnek bizonyult, főleg ha mellé tesszük a világ hasonló nagyságú nemzetei ilyen tevékenységet támogató alapítványainak költségvetését, ám a hazai

⁷ 2005-ben csak a Magyar Írószövetség több mint 20 millió forintos működési támogatást kapott a szaktárcától.

könyvkiadást támogató források nominális csökkenése a lehető legrosszabb fejlemény. A piacilag nem sikeres, ugyanakkor a nemzeti kulturális örökségünk, tudományos életünk szempontjából meghatározó jelentőségű kötetek ezen alapítványon keresztüli támogatására 2006-ban már csak 50 millió forint jutott. Bár 2006-ban a minisztériumtól kapott 50 millió forintot a leköszönő miniszter kiegészítette még 20 millióval a Nemzeti Kulturális Alapnál (NKA) kezelt miniszteri keretéből, ám ez olyan bonyodalmakat okozott, aminek köszönhetően a Könyv Alapítvány nyertes pályázóinak az év végén újabb – igaz, formális, de eléggé bonyolult – pályázatot kellett benyújtaniuk az NKA-hoz. Az alapítvány egyetlen esélye, hogy a budapesti, Hermina úti székház a saját tulajdonuk, és folyamatosan bérbe adják egy részét, jelenleg is kilencvenszázalékos a kihasználtsága.

Koncepcionálisan érzékelhető egy olyan elmozdulás a kulturális életben, amelynek eredményeképpen létrejönnek nagy médiafelületet is biztosító, széles közönséget vonzó, ugyanakkor igényes, szakmailag is fontos projektek. Ezeknek a ki találása, az irány megszabása még az Orbán-kormány utolsó éveéhez köthető, bár az akkor elkezdett tárgyalások már a Medgyessy-kormány idején érték be (gondoljunk csak a Szépművészeti Múzeum nagy projektjeire vagy a Művészetek Palotája átadására). 2006-ban szerencsére folytatódtak az ilyen kulturális akciók, közülük is kiemelkedett a Szépművészeti Múzeumban megrendezett, nemzetközi figyelmet is hozó Van Gogh-kiállítás.⁸ Az ilyen projektek szaporításával a kul-

⁸ A Szépművészeti Múzeum látogatócsalogató kiállításainak az eredménye látszik a nézőszám, illetve a jegyárbevétel látványos, nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő mértékű növekedésében. Az intézményt 2004 óta igazgató Baán László – a kormányzat erőteljes támogatását él-

turális turizmus is jelentősen növelhető lenne, ám ehhez a bécsihez hasonló intézményrendszerre, nagy, korszerű kiállítóhelyekre, múzeumokra lenne szükség.⁹ A komolyabb kiállítások közül kiemelkedik még a kevésbé népszerű, de nemzetközi kapcsolatok tekintetében fontos kortárs skandináv tárlat, amelyet a Műcsarnokban rendeztek meg, s amelyet Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia és Izland kulturális alapjai, valamint hazánkban is érdekelt vállalkozások finanszíroztak. Hasonló magyar vagy közép-európai projektekre, a magyar kultúra a jelenleginél sokkal aktívabb külföldi megjelenítésére nagy szükségünk volna. A 2006-os év nagy, állami forrásokat is felhasználó kiállításai közül még kiemelhetjük az Iparművészeti Múzeum *Esterházy-kincsek* című kiállítását.

Miközben sokan örültek a nemzetközi kiállításoknak, a képzőművészek kedélyét is egy komoly intézmény-összevonási ügy borzolta fel: a jelenlegi kormányzat kezdeményezte az Ernst Múzeumnak a Műcsarnokkal való összevonását. Mindezt akkor, amikor a Műcsarnokot is kht.-vá alakítják. Ebből a lépésből pedig az is következik a jelenlegi jogszabályi környezetben, hogy 2007. július elseje után a kht.-t nonprofit gazdasági társasággá kell átalakítani. Az Ernst Lajos műgyűjtő örökségként ránk maradt csodálatos kiállítóteret az ötvenes évektől a Műcsarnok fennhatósága alá rendelték, ám

---

vező – stratégiájának következtében a vezetőváltás előtti 215 ezres látogatottságú múzeumban 2005-ben már 380 ezren, 2006-ban pedig 610 ezren nézték meg a kiállításokat. 2007-ben további növekedés várható.

⁹ Vidéken már van erre példa: az új, megfelelő technikai háttérrel rendelkező debreceni MODEM-ben 2007-ben európai léptékű Leonardo-kiállítást szerveznek, amelyetől a intézményt vezető Gulyás Gábor a látogatószám és a saját bevétel jelentős növekedését várja.

2000-ben újra leválasztották anyaintézményéről, és a Dorottya Galériával együtt közhasznú társaságként üzemeltették tovább. A múzeumi törvény szerint a múzeumok és gyűjteményeik a jövőben nem élveznek védelmet, vagyonuk az államkincstár tulajdonába került, így a 2006-ban még 70 millió forintnyi támogatást kapott kht., illetve az intézmény sorsa kérdésessé vált. 2006. december végén az igazgató, Keserü Katalin levélben tett javaslatokat a szakminiszternek a múzeum korszerű üzemeltetésére, ám felvetéseire választ sem kapott. Később Hiller István arra kérte az igazgatónőt, hogy a következő fél évre még vállalja el a múzeum vezetését, de a kérést az intézmény várható leépítése miatt Keserü Katalin elutasította.

A második Gyurcsány-kormány első évében a kulturális kormányzathoz köthető képzőművészeti botrány a Ludwig Múzeum igazgatói kinevezéséhez kötődik. Sajnos korántsem tűnik túlzásnak az Index című internetes újság 2007. február 27-i, *Feudalizmus a Ludwig Múzeumban* című cikke, amelyből megtudjuk, hogy a minisztérium – a jogszabályi előírásokat figyelmen kívül hagyva – pályázati kiírás nélkül meghosszabbította a 66 éves, 1993 óta igazgatóskodó – egyébként kiváló szakember – Néray Katalin szerződését. „Azt kutatva, miért védi a kulturális minisztérium az igazgatói posztot, kiderült, hogy a múzeumban a legjobb értelemben vett feudális viszonyok uralkodnak: az igazgatónő trónörökös kezes, a minisztérium pedig megérzéseivel kutat a jövőben.”¹⁰

Hiller István már a miniszterjelölti meghallgatásán is kiemelte a parlamenti bizottság előtt a határon túli magyar kultúra ügyének, támogatásának jelentőségét. A szándékkal so-

¹⁰ <http://index.hu/kultur/pol/ludwig0227>

kan szívesen azonosulnak, ezért szívesen támogatnák a 2006. június 7-én elhangzottakat: „van módunk arra, hogy a határon túli magyar kultúrát, az országunk területén [...] pezs-gő kulturális életet úgy kapcsoljuk össze, hogy ebben képes legyen a kulturális politika mindezt bemutatni külföldön, és az egyetemes kultúrát Magyarországra hazahozva teljessé tenni ezt a képet. Esélyünk van tehát arra, hogy a magyarság kultúráját, határon túli és határon inneni kultúrát úgy tudjunk egy szerkezetbe foglalni, hogy azt külföldön és itthon, a külföldi, az egyetemes kultúrát pedig Magyarországon bemutatni eredményünk legyen. Ehhez meg akarom teremteni az intézményrendszert, és azzal, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztériumot háttérintézményeivel együtt, már a két minisztériumi jogelőd háttérintézményeivel együtt tudjuk kezelni, erre jobb esélyünk van, [...] mint a 20. század második fele óta bármikor.” Ehhez képest soha nem látott visszaesés történt a határon túli magyar kultúra támogatásában. Az 1990-ben alapított Illyés Közalapítvány honlapján 2007 májusában az olvasható, hogy „A Fővárosi Bíróság 2007. március 19-ei hatállyal az Illyés Közalapítványt megszüntette, feladatait és kötelezettségeit a Szülőföld Alap veszi át”. Miközben a határon túli magyarság nagy része nehezen tudja feldolgozni az a traumát, amit a kettős állampolgársággal kapcsolatos anyaországi népszavazás okozott, addig az anyaországban nem hívják össze a Magyar Állandó Értekezletet, és minimalizálódik a határon túli magyar oktatási, kulturális műhelyeknek a támogatása. A határon túl magyarok számára az Illyés Közalapítvány megszüntetése az utóbbi évek legrosszabb üzenete volt.

Az utóbbi évek egyik legnagyobb botránya a több mint 120 éves, a világ kulturális életében is előkelő helyen jegyzett

Magyar Állami Operaház körül zajlott. 1884 óta az intézményt többször átalakították, átszervezték, legutolsó alapító okiratát 1996-ban fogadták el. Bozóki Andrásnak a közvéleményt is megdöbbenő személyi döntéseit Hiller István a kormányváltás után úgy igyekezett korrigálni, hogy Hegyi Árpád Jutocsa főigazgató után miniszteri biztосként a tárca korábbi államtitkárát, a szocialista politikus Vass Lajost nevezte ki az intézmény élére 2006. júliustól, fél évre terjedő időszakra. Később Vass Lajos megbízatását a vezetői pályázat elbírálásáig meghosszabbították. Vass miniszteri biztосként azt vállalta, hogy a botrányok után nyugalmat és alkotói békét teremt az Operaházban, a 2006–2007-es évadot véglegessíti, elindítja a pénzügyi konszolidációt, hosszú távú koncepció kidolgozását kezdi meg, valamint előkészíti a 2007–2008-as évadot.

Bár a miniszteri biztос tevékenysége valóban nyugalmat hozott a Bozóki András által kinevezett dilettáns vezetés működése után, mégis számos megoldatlan kérdés maradt az Operaházban. Egy ilyen nagy múltú intézményben nem lehet évente vezetőt cserélni. Nyugat-Európában az operák 5 évre előre terveznek, nálunk jelenleg jó, ha két évad programját látja előre a vezetés. Szinetár Miklós 2001 júniusáig volt igazgató, ettől kezdve három újabb igazgató váltotta egymást: Locsmándy Miklós tíz hónapig, Szinetár Miklós újabb három évig és Hegyi Árpád Jutocsa ismét csak tíz hónapig vezette a patinás művészeti műhelyt. Az állandóság, a biztосság hiánya károsan befolyásolta a gazdálkodást is, nem véletlen, hogy különösen feltűnőek a finanszírozás anomáliái. Az Operaház gazdasági igazgatójának parlamenti beszámolója szerint 2001-ben ígéretet kaptak arra, hogy négymilliárd forinttal megemelik a támogatásukat. 2002-ben nem az

egész négy milliárd forintot, hanem több részletben 3,8 milliárdot kaptak. 2003. január 1-jén a négy milliárd forintos támogatást a minisztérium félmilliárd forinttal csökkentette. 2002-ben, amikor Locsmándy Miklós megkapta az ígéretet a négy milliárd forintos támogatásra, akkor ennek megfelelően állapította meg a különböző részlegek bérkeretét, a bérrendszer ennek a négy milliárd forintos összegnek a reményében épült ki. Azonban nemcsak 2003-ban csökkent a támogatás félmilliárddal, hanem később is. A kormányzati ígéretek szerint a 2005. évi támogatás 4,5 milliárd forint lett volna, csak „a Hiller–Szinétár-féle megállapodás következtében sikerült ezt visszatornászni”.¹¹ 2005 januárjában a várt támogatás 4,5 milliárd forint volt, de az előző év decemberében megkötött megállapodás értelmében ezt is csökkentették. A 2006-ra és 2007-re ígért támogatás, valamint a 2006. évre odaígért 300 millió forint egyszeri kötelezettségvállalás sorsa sem alakult kedvezően. Ezt a megállapodást a minisztérium Hegyi Árpád Jutocsa színrelépésekor egy külön-egyezséggel eltörölte, és az Operaház támogatása 5,3 milliárd forint lett.¹²

Az Operaház az utóbbi években folyamatosan emelte jegyárait. Az áremelés mértéke 2005-ben 30 százalékos volt, a második Gyurcsány-kormány első évében újabb 10 százalékot ért el. Bár a finanszírozási gondok még megoldásra várnak, az Operaház körüli botrányok elcsitulhatnak, hiszen 2007

¹¹ Hetényi Márta gazdasági igazgatónak (Magyar Állami Operaház) a szavai. Elhangzottak az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának 2006. november 7-én megtartott ülésén (részlet a hivatalos jegyzőkönyvből).

¹² Hetényi Márta gazdasági igazgatónak az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága 2006. november 7-i ülésén elhangzott hozzászólása alapján.

májusában Hiller István kihirdette a Magyar Állami Operaház vezetői tisztségeire kiírt pályázat eredményét: öt évre Vass Lajos lett az új főigazgató, Fischer Ádám pedig a fő-zeneigazgató. A május 10-én lezárt pályázatra egyébként hatan adtak be egyéni pályamunkát: négyen a főigazgatói, ketten a fő-zeneigazgatói posztra.

A magyar kulturális intézményrendszer jelentős részét az önkormányzatok tartják fenn. Különösen fontos a megyei intézményrendszer, hiszen a megyék működtetik a megyei múzeumokat, levéltárakat, könyvtárakat, valamint a művelődési központokat. Ezek költségvetése természetesen nem a kulturális minisztérium büdzséhez tartozik, de a betöltött szerepük fontossága, valamint a második Gyurcsány-kormány megyepolitikája miatt feltétlenül kell szólni róluk néhány szót, valamint arról a kulturális tárcához kötődő szabályozásról is, amely a nagy vidéki múzeumok ellehetetlenüléséhez vezethet.

A 2006-os önkormányzati választások nagyarányú polgári győzelme (amelynek eredményeként 18 megye fideszes irányítású lett) a megyék elsorvasztásának, valamint az erőszakos régiósításnak kormányzati szándékát váltották ki. A választott testületekkel nem rendelkező, tehát a demokratikus kontrollt mellőző, a helyi választói akaratot és politikai szimpátiát figyelmen kívül hagyó régiók létjogosultságát ügyes kommunikációs fogásokkal EU-követelményként állítja be a kormányzat. Az erőteljes megyeellenes kommunikáció mellett egyértelmű kormányzati törekvés a döntések régiós szintre emelése (ahol a döntéshozó testületekben nem az önkormányzati választásokon győztesek vannak többségben, hanem a kormány által kinevezett, delegált személyek, tehát azok, akik nem a helyhatósági, hanem a parlamenti vá-

lasztásokon kaptak felhatalmazást a vezetésre), amit megyék költségvetésének jelentős megnyirbálása egészít ki. Ugyanakkor a kötelező feladatok száma és finanszírozási kötelezettsége nem változott. Így kérdésessé válik a jelentős szellemi munkát folytató vidéki kulturális intézményhálózat jelenlegi színvonalon tartása, a fejlesztésekről, nagy kulturális beruházásokról pedig a megyék többségének le kell mondaniumuk.

A 2007. évi költségvetésben elmaradt az önkormányzatok gazdálkodásának átfogó reformja, s nem történt semmilyen fontos változás a feladat- és hatáskörök elhatárolása tekintetében. A közüzemi díjak erőteljes növekedése, a kedvezményes áfakulcs 2006. szeptemberi eltörlése szintén kedvezőtlenül érintik a fenntartókat és intézményeiket. A helyi közművelődési és közgyűjteményi feladatok esetében 2005-ben 1227, 2006-ban 1166, 2007-ben 1135 forint/fő a központi normatív hozzájárulás. Jól látszik a tendencia: a folyamatos csökkenés további elvonásokat eredményez. A kultuszárca által sikeresnek ítélt mozgókönyvtári projekt pedig hosszú távon inkább a kisebb települések, az aprófalvak kulturális elszegényedését vetíti előre, mint a kultúra sikeres szállításának útját. Mindenképpen a helyben maradó, helyben fejlődő intézményeket, könyvtárakat kellene támogatni.

A 2007-es költségvetés szerint jelentősen csökken az art-mozi-hálózat és a múzeumok szakmai programjainak támogatása is, s bár a színházak támogatása szinten marad, a köz-műárak erőteljes növekedésének fedezésére az intézmények költségvetésében nincsenek tartalékok.

Egy 2007-es rendeletmódosítás következtében különösen nehéz helyzetbe kerülhetnek a régészek s a régészetten keresztül jelentős forrásokhoz jutó megyei múzeumok. Politikai oldalról többen a megyékkel szembeni újabb támadásnak mi-

nőstették a kulturális kormányzat azon szándékát,¹³ hogy a múzeumok a nagy építési, útépitési beruházásoknál a feltárásokra fordított összeget nem közvetlenül kapnák meg. A régészeti lelőhelyek feltárásának szabályairól szóló rendelet módosítása alapján, „a források hatékonyabb, egységes szakmai standardok és eljárásrend alapján történő felhasználása” érdekében, és a „szakmai munkát erősítendő” létrejön a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat. A kulturális kormányzat ebben az esetben sem egyeztetett a szakmai szervezetekkel, intézményekkel, pedig a Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége 2007. február 23-i kibővített elnökségi ülésén erőteljes tiltakozást fogalmazott meg a 18/2001. (X.18.) NKÖM-rendelet módosításának közreadott tervezete ellen. A szakemberek szerint „a tervezet elfogadása utat nyit az ország területén található kulturális örökség, régészeti lelőhelyek hivatalos körülmények között történő elszakítására, elpusztítására. Ennek nyomán olyan zűrzavar alakul ki, amely beláthatatlan módon visszaveti a tervezett beruházásokat. [...] A rendelettervezet előkészítésében olyan közreműködőkre támaszkodtak, akik a gyakorlati régészeti munkákban nem rendelkeznek tapasztalatokkal.”

Mint oly sok esetben, itt is a milliárdos nagyságrendű források feletti rendelkezés megszerzése a tét, s a döntéshozóknak nem számítanak a szakmai érvek, miközben cinikusan szakmai szempontokra hivatkozva hozzák meg a döntéseiket. A változtatás kialakult végső formájában a nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások elvégzését rendeli az új szervezet alá. Az első szakaszban a Nemzeti Infra-

¹³ Az itt következő szöveg egyes részeit beledolgoztam a *Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ* című, e kötetben is olvasható írásomba.

struktúrafejlesztő Zrt. által és a Vásárhelyi-terv keretében megvalósuló 100 milliós értékhatár feletti, illetve az 1,5 milliárd forintot meghaladó beruházásokat jelenti (például autópálya-építések), de egy év múlva ez utóbbi értékhatár 500 millióra fog csökkenni. Az átmeneti időszak alatt a szakszolgáltatnak úgy kell kiépülnie, hogy a kibővülő feladatokkal mennyiségileg meg tudjon birkózni. Ezzel a döntéssel a kormányzat részben elveszi a területileg illetékes megyei múzeumoktól a feltárási jogokat és az ehhez kapcsolódó forrásokat, ami nem csekélység, hiszen a jelenlegi szabályozás szerint az építendő köteles a teljes beruházási összeg 9 ezrelékét régészeti feltárássra fordítani. Ezt a jövőben központilag porcióznak és ellenőriznék, s a pénzt nem a megyei múzeumok kapnák meg. A Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége szakmai állásfoglalása szerint a rendelet sérti a megyei múzeumok illetékességét saját gyűjtőterületükön. A rendeletmódosítás miatt a megyei múzeumi szervezetek regionális monopolhelyzetét egy központi szakszolgálat tényleges, országos monopolhelyzete váltaná fel, ami drágább s szakmailag átláthatatlanabb lenne, mint a jelenlegi rendszer. Az új szabályozás veszélyezteti a leletanyag muzeológiai gondozását, a raktározást, a műtárgyvédelmet, a kiállítások rendezését. Bár a rendelet szerint ezeket a feladatokat továbbra is a múzeumok végzik, de csak akkor, ha vállalják a gondozást; ha nem vállalják (vagy nem tudják vállalni), akkor a Magyar Nemzeti Múzeumba kerülnek az anyagok. A befogadó intézmény tehát a muzeológiai gondozásra kaphat a szakszolgálattól forrásokat, ami eléggé bizonytalannak tűnik, hiszen a korábbi rendszerben is éppen a szakszerű tárolás, a feldolgozás és a kiállítás feltételeit nem tudták teljes egészében biztosítani a megyei múzeumok. A rendelet következtében várha-

tó, hogy a vidéki múzeumokban dolgozó régészek egy része állás nélkül marad, s a szakma képviselői a más területeken is tapasztalható, átpolitizált viták részesei lesznek.

A 2007-es állami költségvetés kulturális részeiről összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy nominálisan nem kevesebb, mint 2006-ban, ám ez csalóka adat, hiszen a Művészetek Palotájának törlesztése 6 milliárd forinttal több (8,6 milliárd forint), mint az elmúlt esztendőben. Ez az újabb nagy kulturális beruházásokat eleve lehetetlenné tevő teher a következő években is megnehezíti a kulturális tárca irányítóinak munkáját, s valójában az intézményfenntartásra fordítható összegeket csökkenti.¹⁴ A költségvetési számokat figyelő ágazati vezetőket a szaktárca 12,3 milliárd forintnyi egyensúlyi tartaléka sem nyugtatja meg, hiába kommunikálja azt a miniszter, hogy „az ország finansziális helyzetétől függően ez az összeg lehívható”.¹⁵ Az egyensúlyi tartalék valójában csak akkor hívható le, ha a tárca-költségvetést végre tudják hajtani, ugyanis ha elszaladnak a kiadási oldalon vagy rosszul teljesítenek bevételi oldalon, tehát nem felelnek meg a konvergenciakritériumoknak, akkor a minisztérium ehhez a tartalékhoz nem juthat hozzá. Ennek természetesen előnye is van,

¹⁴ A szocialista tárca ennek az esetnek a megítélésekor a beruházást megkezdő Orbán-kormányra szokta hárítani a felelősséget. Valójában 2002 után a szocialista–szabaddemokrata kormány teljesen átalakította a Művészetek Palotája építésének finanszírozását. Az épület a tervezetthez képest két évvel később készült el, s így csak 2005-ben adták át. Új konstrukciós szerződést is kötöttek, és a korábbi, körülbelül 30 milliárdos bekerülési költség a minisztérium bevallása szerint több mint 70 milliárd forintra rúgott. Eredetileg egy tízéves visszafizetési konstrukció volt életben, ezt is átalakították harmincéves futamidejűre.

¹⁵ Ezt a miniszter a Népszavának adott 2006. december 20-i interjújában mondta. Az interjú olvasható Hiller István honlapján is (www.hiller.hu/article_details.php?id=605).

hiszen fegyelmező erővel hat, s kiegyensúlyozott gazdálkodásra kényszeríti a tárcát.

A kormányzat szerint a 2007-es költségvetésben – éppen a már tárgyalta 2118-as kormányhatározat eredményeként – az igazgatási kiadások jelentősen csökkentek. Bár a költségvetés számaiból ennek épp az ellenkezője látszik: az igazgatási kiadások nominálisan növekednek, de a parlamenti vita során a tárca gazdasági szakállamtitkára kifejtette, hogy „ha valaki a részletezésből követi, milyen költségvetési testek kerülnek beépítésre ebbe az igazgatási költségvetésbe, akkor látszik, hogy az igazgatási feladatok volumene csökken, a szakmai feladatokra fordítható kiadások volumene nő”.¹⁶

A 2007-es költségvetés egyik legnagyobb problémája, hogy nincs összhangban a 2006 nyarán elfogadott intézmény-összevonási tervvel, a formálódó új struktúrával, már csak azért sem, mert a 2118-as kormányhatározat eredeti irányai is több ponton módosultak. Így éppen a kiszámíthatóságot, a biztonságos működés hátterét nem tudja garantálni a költségvetési törvény. De részleteiben is számos probléma látszik. Például drasztikusan csökkent a múzeumi rekonstrukciókra fordítható források mértéke. Az eredetileg egymilliárd körüli kerettel indult, a múzeumok támogatását célzó Alfa program költségvetése az eredetinek a negyedére zsugorodott össze. A Nemzeti Örökség Programot, amely 2002-ben közel kétmilliárd, de 2006-ban már csak 300 millió forinttal működött, megszüntetik, mert nincs rá pénz. Csökkentek a források az egyéb kulturális tevékenységi beruházások, az örökségvédelmi fejlesztések, a külföldi kulturális intézetek

¹⁶ Závecz Ferenc szóbeli kiegészítése az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának 2006. november 14-i ülésén (részlet a hivatalos jegyzőkönyvből).

bővítése, rekonstrukciója, kiépítése esetében is. Reálértéken csökken a helyi önkormányzatok hivatásos zenekari és énekkari, a színházak, bábszínházak támogatásának a mértéke. Számos példát lehetne még sorolni a támogatások teljes elvértelére vagy csökkentésére. Van azonban pár rovat, ahol nőnek a források: például a „vári rekonstrukció” kerete 300 millióról 763 millió forintra emelkedett. Ugyanakkor Halász János joggal emelte ki a parlamenti bizottsági vitában, hogy az ilyen emelések mellett mindig vannak csökkentések is, hiszen a „kulturális tevékenység beruházása” keret 670 millióval csökken. „Az egyiket csökkentik 670-nel, a másikat emelik 463-mal. Ha ezeket összevonjuk, máris mondhatjuk azt, hogy általában jelentősen csökkentik – vári rekonstrukció emelkedése ide vagy oda – a kulturális tevékenység beruházásait.” Hasonló a módszer a könyvtári és közművelődési érdeklésnövelő támogatások esetében is, ahol a 2006-os 500 millió forint helyett 2007-re 710 milliót terveztek, de a 210 millió forintos emelkedéssel szembe lehet állítani a „A jövő könyvtára” címen elvont 175 millió forintot.

A színházak támogatására 943 millió forintot szán a 2007-es költségvetés. Ez éppen annyi, mint az előző évben, tehát még az inflációt sem követi, ugyanakkor azzal a trükkkel éltek a költségvetés összeállítói, hogy beemeltek egy új sort (Alternatív színházi és táncszínházi társulatokat befogadó műhelyek), amelyre 137 millió forintos támogatást szántak, az összes többit (a szabadtéri színházak, nemzetiségi színházak, színházi vállalkozások, alternatív színházak költségvetését) pedig ennyivel csökkentették.

Az alapítványok 2007-es költségvetési támogatása is átalakult, bizonytalanabbá vált. Korábban a Magyar Alkotóművészek Közalapítvány, a Magyar Könyv Alapítvány, a Magyar

Alkotóművészek Országos Egyesülete, az '56-os Közalapítvány, a Politikatörténeti Alapítvány, a Holokauszt Közalapítvány, a Terror Háza Múzeumot Működtető Közalapítvány, az Európai Utas Alapítvány és a Budapesti Fesztiválzenekar Alapítvány külön soron szerepelt, 2007-től csak „alapítványok támogatása” címen kerültek be a törvénybe, az 2006-osnál kevesebb főösszeggel.

Miközben Hiller István 2006 decemberében a kormány elé tárta *A kulturális modernizáció irányai* című, hangzatosnak tűnő, még a Magyar Narancsban is ízekre szedett dolgozatát, a tárca egyértelműen a könnyebb ellenállás irányába mozdult. Egyrészt nem volt képes a pénzügyminisztériummal szemben a kultúra pozícióinak védelmezésére, másrészt a valóban szükséges intézményi reformok, a „kulturális rendszerváltás” helyett inkább csak ott alakít át vagy von össze, ahol az szakmailag indokolatlan ugyan, de viszonylag könnyen megoldható. Eközben folyamatos botrányoktól hangos a kulturális közélet. Gondoljunk csak az eddig felsoroltakra, vagy a részletesen nem említett esetekre, mint például a Teleki Intézet megszüntetésére vagy a Pécs 2010 Európa Kulturális Fővárosa projekt körüli botrányokra. S közben ki figyel arra, aminek valóban nagy visszhangot kellett volna vernie? Ki foglalkozik a kulturális élet komoly problémáival? Ki figyel a magyar kultúrára?

(2007. június)

Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ

A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról

„Mi lehet szebb valami, mint a XVI. századtól a XIX. század közepéig a magyar vármegye volt? És hogyha a fejlődő kor esetleg kötelez bennünket arra, hogy egyik vagy másik önkormányzati testünket megreformáljuk, vagy éppen – amit én mindig sajnálok – államosítsuk, akkor gondoskodnunk kell arról, hogy a magyar nemzet élő fája mindig újabb és újabb önkormányzatokat teremjen, mert az önkormányzat a szabadság közigazgatási joga. Én pedig az utóbbi időkben átélte csalódások után sem akarok felhagyni azzal a rám nézve drága eszmével, amelyet egyesek illúzió-nak nevezhetnek, hogy a magyar nemzet a szabadság nemzete, amely csak akkor igazgatható jól, ha bizonyos tereken megvan a maga önkormányzata.”¹

„Újra föl kell hát ébreszteni a nemzeti áldozatkészséget nagy közgyűjtemények iránt. Szakembereink pedig az intézetekben olyan arányú és színvonalú munkásságot fejtsenek ki, mely kikényszeríti a közfelismerést.”²

(GRÓF KLEBELSBERG KUNO)

1 Gróf KLEBELSBERG Kuno, *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem* [a nemzetgyűlés 1922. augusztus 12-i ülésén a nemzeti nagy közgyűjtemények önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről szóló törvényjavaslat benyújtásakor elhangzott beszéd] = Gróf KLEBELSBERG Kuno *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1927, 83.

2 Gróf KLEBELSBERG Kuno, *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa 1922. évi november 18-iki alakuló ülésén mondott elnöki megnyitóbeszéd* = KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 129.

A honi politika mai technokrata profétái az állami kiadások lefaragásakor a lehetséges célterületeket kutatva mindig az elsők között nevezik meg a kultúrát és a közművelődési intézményrendszert. A szakbarbár üzleti szemlélet nehezen tud mit kezdeni azzal az intézményrendszerrel, amely „csak elkölti az általuk, a gazdasági szektor által megtermelt pénzt, s főleg, porosodó papírhegyeket gyárt, vagy aránytalanul sok pénzt költ el régi, használhatatlan kövek kiadására”. Ez a fajta gondolkodás valamilyen formában korábban is jelen volt a társadalomban, de nyíltan, bátran hangoztatott programmá, széles körben terjedő konformista véleménnyé csak a mindent maga alá gyűrő pénzvilág reprezentánsainak közhatalmi szerepbe kerülésekor vált. Az erőteljes gazdaságközpontú kommunikáció, az átalakuló értékrend, a felgyorsuló urbanizáció a kulturális élet szereplőit is terminológiai értelemben vett váltásra, helyzetértékelésre kényszeríti. Miközben nehezen vitatható, hogy bizonyos értelemben a kultúra is áru, s hogy a kulturális nyilvánosság területén is megfigyelhetők a piac törvényszerűségei, tehát az értékek, művek, alkotók versenyeznek egymással, s a művek a közönséghez való eljuttatásában szerepet játszanak olyan értékek és szempontok is, amelyek túlmutatnak a művek önértékén, aközben bevezetőként pár dolgot mindenképpen meg kell jegyezniem.

- A magyar kulturális piacon is erőteljesen érvényesülnek a versenyt (vagy máshogy fogalmazva: a művek, értékek nyilvánosságra kerülését) kívülről befolyásoló tényezők, tehát a kulturális piacon sem érvényesül az esélyegyenlőség, illetve az értékek szabad versenye. Ezek a befolyásoló tényezők lehetnek pozitív diszkrimináció következményei (például a mű létrejöttét segítő támogatások formájában), vagy negatívaké (elég csak a recepciót erőteljesen torzító, a kultúrafogyasztó-

kat informáló, a vásárlási szokásaikat módosító, valamint divatot is teremtő, a trendeket mesterségesen felerősítő média hatására, a mesterségesen, üzleti alapon generált tömegkultúrának a közigeny kielégítéseként való tálalására gondolnunk).

- Ugyanakkor a kulturális piac szabályai csak részben fellelhetők meg a kereskedelmi, gazdasági élet törvényeinek, ráadásul itt ágazatonként extrém módon eltérőek lehetnek a belső és a külső szabályzók (például vessük össze az eliparosodó, világméretű üzletté vált filmgyártás hazai lobbizásának kultúrpolitikai következményeit a hagyományörző népművészeti csoportok lehetőségeivel, tevékenységük nyilvánosságával, médiafelületével).

- A kulturális élet legtöbb területén még mindig nagyon fontos a lokalitás; míg a gazdaságban szinte minden területen a globális logika, erőforrás-felhasználás és a táguló piac a jellemző, addig a kulturális élet legtöbb területén, de kifejezetten az örökségvédelemben továbbra is a helyhez kötöttség, a lokális identitások erősítése a szervező erejű szempont. Sőt a helyi színek, ízek később segíthetik a kulturális értékek „eladását”, gondoljunk csak az erősödő kulturális turizmus hatásaira. Az egymás mellett élő, egymásra erősen ható, sok közös gyökérrel rendelkező lokális identitások együttese a legnagyobb érzelmileg átélhető közösségi identitás, ezért a helyi kulturális közösségek támogatásával éppen a nemzeti kultúrát, a nemzeti identitást lehet erősíteni. Ez egyrészt kifejezetten kedvező lehet a kisebb kulturális közösségeknek, amelyek a kultúra, a hagyományápolás, valamint az örökségvédelem révén fogódzókat találhatnak a fogyasztási cikkekben, a gazdaság termékeiben uniformizálódó, a globális piacra termelő multicégeknek kiszolgáltatott világban. Ugyanakkor a kisebb országoknak, így hazánknak azzal is szembe kell néznie,

hogy a kisebb piac egy sor területen finanszírozási problémákat okoz, hiszen a rentabilitáshoz megfelelő számú befogadóra (fogyasztóra) van szükség. Ezért a piaci értelemben önfenntartásra képtelen, nemzetileg fontos projektek és intézmények életben maradásához a közösségi bevételekből való támogatásra van szükség.³ Ezt a tényt az állam lebontásán dolgozó politikai oldal nem akarja, vagy csak részben akarja tudomásul venni, illetve egyes politikai irányzatok és csoportok olyannyira tisztában vannak a kultúra lokális identitás megtartó szerepével, hogy mérhetetlen cinizmusukban ennek az erőnek a gyengítése miatt akarják – vagy fiskális szempontokra hivatkozva, vagy a progresszívnek eladott liberális gazdaságpolitika köntösébe bújtatva – a központi finanszírozást tovább gyengíteni.

Mindezekén túl még azzal is szembe kell néznünk, hogy a kulturális intézményrendszer jelentős részében elmaradt a rendszerváltás, illetve a konszolidáció. A rendszerváltás elmaradása alatt azt értem, hogy a kulturális intézményrendszer egy jelentős része ugyanaz és ugyanolyan struktúrájú, mint a diktatúra korában, csak a fenntartó neve változott tanácsról önkormányzatra. Miközben ennek az állításnak az igazságtartalmát nehéz lenne elvitatni, meg kell jegyeznem, hogy az egyes területeken valóban szükséges intézményi reformok, valamint a fenntartás kérdésének rendezése nem feltétlenül támasztják alá azt a téves szemléletet, hogy mindenütt struktúraváltásra van szükség. Azok, akik mondvacsinált országos

³ Ne legyenek illúzióink, még például a 80 milliós német nyelvterületen, de gyakorlatilag valamennyi nagy nyugati országban is vannak olyan kulturális értékek, amelyek az állam, a tartomány, a települési önkormányzat vagy a nagy magánalapítványok támogatása nélkül képtelenek lennének létrejönni vagy nyilvánosságot kapni.

vagy éppen helyi reformok keretében úgy akarják átszabni az intézményrendszer kereteit, hogy az teljesen felülírja a szer-
ves intézményfejlődésből következő szerkezetet (ami még a
diktatúra működtetőinek sem mindig sikerült), azok valójá-
ban csak a pénzkivonás, a dolgozói létszámleépítés további
lehetőségein gondolkodnak. Általánosságban kijelenthető,
hogy a reformerek az intézményátszervezést bizonyos nem-
szakmai szolgáltatások (takarítás, őrzés-védelem stb.) piaci
alapú kiszervezésével kezdik, aztán innen lehet továbblépni
a szakmai szolgáltatások (reprográfiai, fénymásolási tevékeny-
ségek stb.) „piacosításának” irányába. Kecskeméti Károly a *Kul-
turális örökség – társadalmi képzelet* című 2004-es konferencián
a levéltárak helyzetét elemző előadása szerint „mintegy tizen-
öt-húsz év óta a neoliberalizmusnak nevezett politikai divat
ideológiai érvekkel igyekszik a szerződéses területet szélesí-
teni. Költségvetési indok nélkül, egyszerűen az állami kom-
petencia szűkítéséért – a doktrína szerint minél kisebb az
állam, annál boldogabb a lakosság – veti föl levéltári alap-
funkciók, sőt a közlevéltári intézmény privatizációjának le-
hetőségét.”⁴

Egyet kell értenünk Kecskeméti Károly azon összefoglaló
gondolataival is, hogy itt van „az a határ, amelyet még a mi-
litáns államleépítőknak is tiszteletben kell tartaniuk: a kol-
lektív – nemzeti, állami, európai – emlékezet védelme a köz-
hatalom joga és kötelessége. A felvilágosodásnak ez a vívmá-
nya⁵ nemhogy elvesztette volna legitimitását, ellenkezőleg,

⁴ KECSEKEMÉTI Károly, *Levéltár és emlékezet = Kulturális örökség – társadalmi képzelet*, szerk. GYÖRGY Péter – KISS Barbara – MONOK István, OSZK–Akadémiai, Budapest, 2005, 104.

⁵ Itt arról az – adott esetben a felvilágosodás eszmei háttérrel is ellenté-
tes logikájú (Voltaire-ék szerint a történelem éltető eleme nem a forrás,

az információs technológia rohamos fejlődése eddig nem is sejthető távlatokat nyit az emlékezet ápolásának, azaz az egy-
re gazdagodó skálájú kutatásnak.”⁶

A kulturális élet konszolidációjának jogosságát legalább annyian vitatják, mint ahányan azt gondolják, hogy a kultúrára fordított pénz fölösleges, nem megtérülő kiadás. Miközben milliárdokat fordítottak a bankszektor konszolidálására, s folyamatosan milliárdokkal támogatják a magángazdaságot, aközben a kultúra szereplőivel fölényesen közlik, hogy nem kaphatnak pénzt „ajándékba”. Túlfeszíti ennek az írásnak a kereteit annak a kifejtése, hogy a kultúra konszolidációjának, egyes kulturális szereplők kárpótlásának igenis lehetnek gazdaságélénkítő hatásai is, de természetesen nemcsak ezért szükséges az ágazat gazdasági helyzetének rendezése, illetve bizonyos területeken a piac szabályozása (például a könyvkereskedelemben), hanem mert a társadalmi igazságosság és az esélyegyenlőség is ezt kívánja.

A kulturális-közművelődési intézmények esetében a hosszú távon jól működő struktúra létrehozásához megnyugtatóan tisztázni kell a fenntartói szerepeket, mert hosszú távon működőképes, mindenki által elérhető, korszerű informatikai háttérrel rendelkező közművelődési hálózatot kell – kö-

---

hanem a koncepció) – intézményi fordulatról van szó, hogy a felvilágosodás korában sorra jelentek meg a széles gyűjtőkörű fejedelmi (állami) levéltárak, s a levéltárszervezések mellett jelentőssé vált a forráskiadási tevékenység.

⁶ KECSKEMÉTI, I. m. Egyébként igaza van a szerzőnek, a digitális átállás korában az államnak – az információhoz jutás esélyegyenlősége miatt is – mindent meg kell tennie az emberiség által felhalmozott tudás és emléktanyag közzétételéért. A kulcsszavak ma valóban ezek: „adatbázis, digitalizálás, internet egyfelől, állami levéltári és nemzeti írott örökség másfelől”.

zösségi forrásokból – fenntartani. Olyan rendszert, amely sem szakmai, sem finanszírozási szempontból nem válhat a pártpolitika martalékává. E tekintetben a diktatúra bukása óta a legnagyobb válság jelei körvonalazódnak, hiszen Magyarország – igazgatási szempontból – még sosem volt ennyire kettéosztott. A 2006-os választások az országos vezetésben a korábban is kormányzó baloldal megerősödését hozták, míg az őszi voksoláskor a jobboldal szerzett irányítási jogot a nagy közművelődési intézményeket fenntartó megyei jogú városok és megyék többségében.

A rendszerváltozás közjogi rendszerét létrehozó politikai erők egyik legnagyobb adóssága, hogy nem teremtették meg a közigazgatási középszint stabilitását, hogy igazából máig nem találták ki a megye szerepét, s nem oldották meg a megyei intézményrendszer fejlődési perspektívákat is biztosító finanszírozását. A megyéhez való viszonyulást mindig az adott politikai szerep határozta meg, tehát az üléspont az álláspontot, ezért politikai szempontból érthető – ugyanakkor elfogadhatatlan – a jelenlegi kormányerők erőteljes régiósítási törekvése, amely erőteljesen megkérdőjelezhető alkotmányosan is, hiszen az egyre több regionális tanács, szerv és hivatal mögül hiányzik a népképviselői elv, azaz a választók felhatalmazása. A megyék egyre súlytalanabbá válását jelzi a parlamenti kormánytöbbség által elfogadott 2007. évi költségvetésnek az önkormányzatokat érintő, sok száz milliós elvonásokat hozó, több önkormányzati vezető által is diszkriminatívnak minősített döntései, következményei. A legaggályosabb az, hogy az önkormányzatoknak minden kötelezően előírt feladatot továbbra is teljesíteniük kell, ám az ehhez szükséges központi költségvetési forrásokat csak részben kapják meg a fenntartók. Ez például Fejér megye 32 intézményének 2007-es

fenntartási költségeiből jelentős, 500 millió forintos forráskivonást jelent.⁷

Az ellenzék jelenlegi politikai érdekei megkívánják a megyerendszer társadalmi legitimációját, ezért azt hangsúlyozzák, hogy a régió mint közigazgatási egység nem létezik. Ugyanakkor a kommunikációjuk ennél a jogilag megkérdőjelezhetetlen üzenetnél többről nem szól, ezért egyáltalán nem győzi meg a megyék munkáját alig ismerő, a megyei választásokat átlátni képtelen választókat arról, hogy szükség van a megyékre, s egy ellentétes politikai felállásban a jobboldal valóban fenntartaná őket. Hiába képezi a személyes identitásunk részét a megyei hovatartozás, származás, látszik, hogy 16 év mulasztását nem lehet ezzel a kijelentéssel pótolni: „márpedig az ezeréves megyerendszerre szükség van”. Ebben a kiszámíthatatlan, kétharmados törvényekkel körülbástyázott szituációban a még megmaradt megyei (kulturális) intézményrendszer dolgozói egyre nagyobb bizonytalanságot kénytelenek elviselni, ráadásul két tűz közé kerülnek, mert a kormányzat nem ad elegendő forrást a megyéknek és az intézményeknek, a megyék pedig emiatt akaratlanul is pallossá válnak a végrehajtó hatalom kezében, mert kénytelenek intézményeket összevonni, bezárni, vagy az értékes, önként vállalt feladatoktól megszabadulni. Ebben a helyzetben a helyi politikusok hiába mutogatnak a forráshiányt előidéző kor-

⁷ Természetesen a jelentős forráselvonás nemcsak a kulturális intézményeket, hanem a társadalom legelesettebb, legrászorultabb rétegeinek, a gyógyíthatatlan betegeknek, a súlyosan fogyatékos embereknek ellátását adó ápoló-gondozó otthonokat is erőteljesen érinti, amiért Fejér megye 2007-ben ezeket az intézményeket – a költségmegtakarítás miatt – integrálni kényszerül. A példák többségénél Fejér megyei adatokra hivatkozom, itt köszönöm meg az adatokat szolgáltató önkormányzati munkatársak segítségét.

mányzatra: az MSZP 2007 nyarára elért történelmi népszerűségi mélypontja ellenére az ellenzék kormányzóképeségének rendkívül rossz megítélését is tapasztalhatjuk, s ebben szerepet játszanak a helyi döntések is, amelyeket a választók csak részben hajlandók az országos politika számlájára írni.

A finanszírozási anomáliák miatt az összes kulturális területen komoly gondok vannak, de ebben a dolgozatban csak néhány aktuális problémára fókuszálok. Különösen nehéz a helyzete a múzeumoknak; a szakma képviselői úgy érzik, hogy egyfajta leépülési folyamat indult el, „amit még idejében meg kell állítani. [...] Hosszú távon a múzeumügy alapvető reformja szükséges, rövid távon pedig mihamarabb meg kell oldani a megyei múzeumok finanszírozását.”⁸ A szakmai véleményeket alátámasztják a politikai nyilatkozatok is. Firtl Máttyás, a Győr–Moson–Sopron Megyei Közgyűlés közgyűteményi területért felelős alelnöke 2007. február 8-i sajtóközleményében kiemeli, hogy a múzeumok fenntartási költségeinek „mintegy 60–70%-át az önkormányzat a saját bevételéből biztosítja, mivel a kormány évről évre kivonul e terület támogatásából”. A Győr–Moson–Sopron Megyei Önkormányzat például a gróf Széchenyi István és a Széchenyi család dokumentumait bemutató emlékkiállítás mellett „két múzeumot, egy közérdekű muzeális gyűjteményt, két közérdekű muzeális kiállítást és további 15 kiállítást tart fenn a Széchenyi István Emlékkiállítás mellett”. Az önkormányzati vezető szerint egyébként „a Széchenyi István Emlékkiállítást – feladatából és hatásköréből adódóan – már 1973 óta a Nemzeti Múzeumnak kellene fenntartania”, ezt azonban

⁸ Dr. Vándor László, a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága vezetőjének véleményét a Zalai Napló közölte (www.zalamedia.hu/naplo/051130/k.html).

ezidáig nem tudták elérni a minisztériumnál. Több más vezető mellett Firtl is kiemeli azt, hogy a gazdasági megszorítások miatt az MSZP–SZDSZ-kormány olyan működési költségcsökkentést kényszerített az önkormányzatokra, hogy a fenntartók csupán a kötelező feladatok ellátására tudnak törekedni.⁹

A Heves Megyei Önkormányzat 2007. évi költségvetési koncepciójának megfogalmazása is azt igazolja, amit a dolgozat első mondatában állítottam, nevezetesen hogy a kiadások lefaragásakor mindig az elsők között nyúlnak a kulturális intézményrendszerhez: „Költségvetési forrásaink »pántlikázására«, szétaprózására nem lesz lehetőség. Az önként vállalt feladatok ellátásában is törekednünk kell a társulások feladatellátás kölcsönös előnyökön alapuló megszervezésére. Ebben tartalékaink a közművelődési, közgyűjteményi intézmények működtetésében vannak. A kötelező feladatellátásra kell koncentrálnunk. Így kötelező megyei könyvtárat, megyei múzeumot működtetnünk, de nem kötelező megyei múzeumi szervezetet fenntartanunk, és nem kötelező megyei művelődési intézményt sem működtetnünk.”¹⁰ Több megyei önkormányzat gondolkodik azon, hogy múzeumainak filiáléit a múzeumi intézményegységek telephelye szerinti települési önkormányzatok működtetésébe adják. Ezzel csökkentik a megyei kiadásokat, de veszélyeztetik az egységes szakmai irányítást.

Az igazi érvágás azonban a régészet területén érte a múzeumokat. A Magyar Közlöny idei 35. számában¹¹ jelent meg az oktatási és kulturális miniszter 21/2007. számú rendelete,

⁹ Forrás: www.firtl.sopron.hu/esemeny/2007/firtl20070208a.html

¹⁰ Forrás: www.hevesmegye.hu/tajekoztatas/koncepcio_2007.doc

¹¹ Magyar Közlöny 2007. március 26.

amellyel módosította a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X.18.) NKÖM-rendeletet. A kormányzat szerint a szakmai szervezetekkel történt egyeztetés alapján módosították a rendeletet, ennek ellenére a módosítás országos méretű felháborodást váltott ki a régészeti szakmában.¹² A megyéket irányító jobboldali politikusok a megyékkel szembeni újabb támadásnak minősítették a kulturális kormányzat azon szándékát, hogy a múzeumok a nagy építési, útépitési beruházásoknál a feltárásokra fordított összeget nem közvetlenül kapnák meg. A régészeti lelőhelyek feltárásának szabályairól szóló rendelet módosítása alapján, „a források hatékonyabb, egységes szakmai standardok és eljárásrend alapján történő felhasználása” érdekében, és a „szakmai munkát erősítendő” létrejött a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat. A szakemberek szerint „a tervezet elfogadása utat nyit az ország területén található kulturális örökség, régészeti lelőhelyek hivatalos körülmények között történő elszakítására, elpusztítására. Ennek nyomán olyan zűrzavar alakul ki, amely beláthatatlan módon visszaveti a tervezett beruházásokat. [...] A rendelettervezet előkészítésében olyan közreműködőkre támaszkodtak, akik a gyakorlati régészeti munkákban nem rendelkeznek tapasztalatokkal.”¹³

Mint oly sok esetben, itt is a milliárdos nagyságrendű források feletti rendelkezés megszerzése a tét, s a döntéshozók-

¹² Valójában a kulturális kormányzat ebben az esetben sem egyeztetett a szakmai szervezetekkel, intézményekkel, pedig a Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége 2007. február 23-i kibővített elnökségi ülésén erőteljes tiltakozást fogalmazott meg a 18/2001. (X.18.) NKÖM-rendelet módosításának közreadott tervezete ellen.

¹³ Részlet a Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége szakmai véleményéből.

nak nem számítanak a szakmai érvek, miközben cinikusan szakmai szempontokra hivatkozva hozzák meg a döntéseiket. A változtatás kialakult végső formájában a nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások elvégzését rendeli az új szervezet alá. Az első szakaszban a Nemzeti Infrastruktúrafejlesztő Zrt. által és a Vásárhelyi-terv keretében megvalósuló 100 milliós értékhatár feletti, illetve az 1,5 milliárd forintot meghaladó beruházásokat jelenti (például autópálya-építések), de egy év múlva ez utóbbi értékhatár 500 millióra fog csökkenni. Az átmeneti időszak alatt a szakszolgáltatnak úgy kell kiépülnie, hogy a kibővülő feladatokkal mennyiségileg meg tudjon birkózni. Ezzel a döntéssel a kormányzat részben elveszi a területileg illetékes megyei múzeumoktól a feltárási jogokat és az ehhez kapcsolódó forrásokat, ami nem csekélység, hiszen a jelenlegi szabályozás szerint az építtető köteles a teljes beruházási összeg 9 ezrelékét régészeti feltárássra fordítani. Ezt a jövőben központilag porciózának és ellenőriznék, s a pénzt nem a megyei múzeumok kapnák meg. A Megyei Múzeumok Igazgatóságainak Szövetsége szakmai állásfoglalása szerint a rendelet sérti a megyei múzeumok illetékességét saját gyűjtőterületükön.¹⁴

¹⁴ A megyei múzeum gyűjtőterülete az adott megye és megyei jogú város. Az 1997. évi CXL. törvény 45. §-a rendelkezik a megyei múzeumokról. Eszerint „A megye önkormányzata a kulturális javak gyűjtéséről, őrzéséről, tudományos feldolgozásáról és bemutatásáról, a régészeti örökség védelméről múzeumi szervezet fenntartásával gondoskodik”. A megyei múzeum „a megye közigazgatási területén és a megyében levő megyei jogú városban ellátja a régészeti lelőhelyek szakmai nyilvántartását, mentését és régészeti feltárásokat végez; szakmai nyilvántartása alapján adatokat szolgáltat a régészeti lelőhelyekről; [...] részt vesz a területén lévő régészeti emlékek és a műemlékek vissza nem építhető, illetőleg a helyszínen meg nem őrizhető töredékei és tartozékai muzeális közgyűjteményben történő elhelyezésében”.

A rendeletmódosítás miatt a megyei múzeumi szervezetek regionális monopollhelyzetét egy központi szakszolgálat tényleges, országos monopollhelyzete váltaná fel, ami drágább s szakmailag átláthatatlanabb lenne, mint a jelenlegi rendszer. Az új szabályozás veszélyezteti a leletanyag muzeológiai gondozását, a raktározást, a műtárgyvédelmet, a kiállítások rendezését.¹⁵ Bár a rendelet szerint ezeket a feladatokat tovább-

¹⁵ A múzeumokban, levéltárakban, könyvtárakban folyó tudományos munkát sajnos egyre több veszély fenyegeti, s mind gyakrabban hallani olyan cinikus véleményeket, amelyek szerint a múzeumok nem is tekinthetők tudományos intézményeknek. A kétkedőknek idézem Klebelsberg Kuno ezzel kapcsolatos, 1922-ben megfogalmazott, de ma is időszerű gondolatait: „Az Akadémián és az egyetemeken kívül a tudományok termelésének harmadik nagy fókusza közgyűjteményeink: könyvtáraink, levéltáraink, múzeumaink.” [...] „Én a levéltárban, könyvtárban és múzeumban folyó belső szakmunkát is kifejezetten tudományos munkának tekintem. Csak historikus ismerheti és értékelheti igazán a gondjaira bízott levéltári anyagot. Csak aki a modern társadalom-, gazdaság-, művelődés- és művészettörténelem magasabb szempontjait ismeri, az adhat szakszerű felvilágosításokat, útbaigazításokat a levéltárban dolgozni kívánó kutatónak. Ma, midőn valutánk leromlása folytán külföldi könyvek vásárlására aránylag kevés jut, a könyvtárnoknak kétszeresen figyelemmel kell kísérni az egész külföldi irodalmat, a könyvismertetéseket és bírálatokat, hogy biztos szemmel ki tudja választani azokat a munkákat, melyeknek megszerzése feltétlenül szükséges. A múzeumban egy-egy meghatározás hetek, sőt hónapok kutatásának eredménye. A muzeális anyag felállítása, időnként váltakozó kiállítások összeválogatása, csoportosítása egészen speciális tudást s ezenfelül ízlést igényel. A jó múzeumi katalógusba, különösen a speciális katalógusba rengeteg tudományos munka van befektetve. Ahol pedig megkísérlik, hogy a művészetek egész fejlődését vázolják az illető múzeum anyagának alapulvételével, ott a katalógus valóságos összefüggő művészettörténelemmé fejlődik. Ez mind nem lépi át a legszorosabban vett levéltári, könyvtári, illetve muzeális munka kereteit, s mégis kifejezetten *tudományos* tevékenység, mert ez utóbbi nem szükségképpen egyúttal *irodalmi* munka. Persze örömmel kell üdvöznünk, ha Gyűjteményegyetemünk tudományos tisztviselői kara minél nagyobb számban vesz részt a magyar tudományos irodalomban, ez azon-

ra is a múzeumok végzik, de csak akkor, ha vállalják a gondozást; ha nem vállalják (vagy nem tudják vállalni), akkor a Magyar Nemzeti Múzeumba kerülnek az anyagok. A befogadó intézmény tehát a muzeológiai gondozásra kaphat a szakszolgálatától forrásokat, ami eléggé bizonytalannak tűnik, hiszen a korábbi rendszerben is éppen a szakszerű tárolás, a feldolgozás és a kiállítás feltételeit nem tudták teljes egészében biztosítani a megyei múzeumok. A rendelet következtében várható, hogy a vidéki múzeumokban dolgozó régészek egy része állás nélkül marad, s a szakma képviselői a más területeken is tapasztalható, átpolitizált viták részesei lesznek.

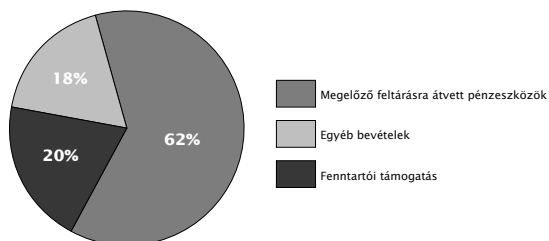
A rendeletmódosítás különösen nagy gondot okoz azokban a megyékben, ahol éppen autópálya- vagy autóút-építés zajlik. Például a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának az autópálya-építéshez kapcsolódó feltárásokból és régészeti szakfelületelekből származó bevétele az elmúlt három évben meghaladta az 1 milliárd forintot. A beruházókkal kötött szerződések szerint – az esetek 90 százalékában – a bevételek 10 százalékát az intézmény működésére fordíthatták, ami lehetővé tette a dologi és személyi kiadásokban jelentkező hiányok finanszírozását. Ha összevetjük az elmúlt három év adatait, megértjük, milyen jelentőséggel bírtak a megelőző feltárásokra fordítható pénzeszközök a múzeumok életében:

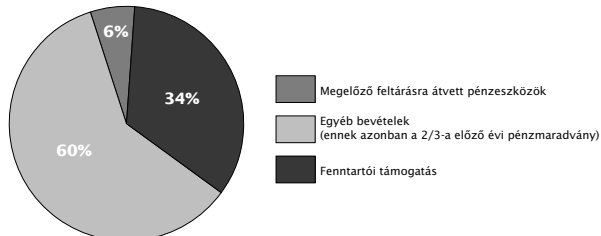
ban különösen akkor lesz igazán gyümölcsöző, ha az irodalmi munka is szoros tárgyi kapcsolatban áll az illető tisztviselőre bízott levéltári, könyvtári vagy muzeális anyaggal. Azt a művelődési kincset, melyet levéltáraink, könyvtáraink és múzeumaink őriznek, nekünk magyaroknak kell feldolgoznunk s bevinünk a bel- és külföldi irodalomba. Nagy közgyűjteményeinknek egyúttal kutatási intézeteknek is kell lenniök.” (KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 76, 122–123.)

A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának régészeti bevételei (2004–2006) ¹⁶						
	A 2004. év abszolút értékben	Az éves összbevétel százalékában	A 2005. év abszolút értékben	Az éves összbevétel százalékában	A 2006. év abszolút értékben	Az éves összbevétel százalékában
Megelőző feltárássra átvett pénzeszközök	913 286 000 forint	61,28%	56 250 000 forint	6,31 %	96 249 000 forint	15,52%

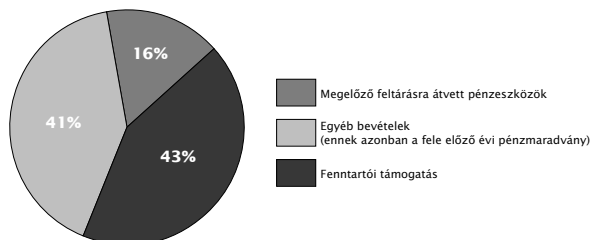
A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának bevételei (2004)

A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának bevételei (2005)

A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának bevételei (2006)

¹⁶ Elekes Szentágotai Enikő gazdasági igazgató szíves közlése alapján.

A kördiagramokból jól látszik (főleg ha figyelembe vesszük a múzeum maradványképzését is), hogy milyen fontos bevételei a megyei múzeumoknak a megelőző régészeti forrásokra kapott pénzek. A példánál maradva megállapíthatjuk, hogy 2007-ben a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságát különösen hátrányosan érinti a rendelet módosítása, hiszen erre az évre tervezték az M6-os autópálya még hiányzó, Fejér megyére eső szakaszának megelőző régészeti feltárását. Ennek a munkának a megghiúsulása jelentős bevételkiesést okoz az önkormányzat által fenntartott intézményben: a hivatal adatai szerint a feladat ellátásáért nettó 172 millió 801 ezer forint bevétel illette volna meg a székesfehérvári központú múzeumot. Persze „a rendelet módosítása további jelentős bevételkiesést eredményezhet, melynek nagyságrendjét az intézmény véleménye szerint nehéz prognosztizálni, de lényegében az a bevételi forrás esik ki, amely a működést finanszírozná”.¹⁷

A megyei múzeumok saját bevételei (például jegybevétel, kiadvány- és műtárgymásolat értékesítéséből befolyó forrás, áfa-bevételek stb.) azonban nem mondhatók túl jóknak. Az ország egyik legnagyobb múzeumának, a Fejér megyeinek az éves jegyárbevétele évek óta 11 millió forint körül mozog. A megyei múzeumok jegyárbevételeinek növeléséhez új, korszerű kiállítóhelyekre, a hatalmas lelet- és műtárgyanyagnak a mai igényeket kielégítő installálására, valamint sokkal erőteljesebb marketingtevékenységre lenne szükség, ezek azonban – dacára a meglevő szakmai háttérnek – újabb pénzügyi forrásokat igényelnének.

¹⁷ Részlet Fejér Megye Közgyűlésének 2007. június 28-i ülésére készített 21. számú előterjesztéséből, amely a rendeletmódosítás miatt szükséges fenntartói intézkedésekkel foglalkozik.

Az előbbi kördiagramokból úgy tűnhetett, hogy a régészeti források meglehetősen a fenntartó csupán csekély mértékben járul hozzá múzeumának működéséhez, de ez természetesen nincs így. Ennek alátámasztása érdekében azt is érdemes megvizsgálni, hogy az állam mennyi pénzt ad normatívaként a megyei önkormányzat kulturális intézményeinek működéséhez, s azt mennyivel egészíti ki (egyre fogyó) bevételeiből a fenntartó megye. A szemközti táblázat (91. o.) a Fejér Megyei Önkormányzat 2002 és 2007 közötti közgyűjteményi és közművelődési normatíva-bevételeit tartalmazza.

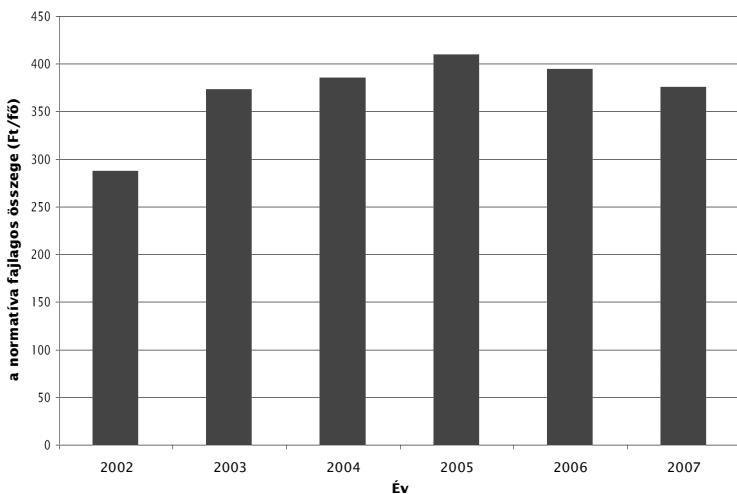
A táblázatból látszik, hogy a normatív támogatást intézményenként nem lehet megbontani, mivel az a költségvetési törvény szerint a megyét egységesen megillető közművelődési támogatásból és a megye lakosság száma alapján számított fajlagos támogatásból tevődik össze. A tábla legutolsó oszlopában azok az összegek szerepelnek, melyeket évente az önkormányzat a normatív támogatás kiegészítéseként, az önkormányzat saját bevételeiből a 4 intézmény számára összességében nyújtott. Egyértelműen megállapítható, hogy a kimutatásban szereplő években az önkormányzat a kétszeresét, sőt azt meghaladó mértékben egészítette ki az állami támogatást.¹⁸ A legszembetűnőbb azonban az az adat, hogy a lakosság szám arányában nyújtott normatíva fajlagos összege 2002 óta alig nőtt, sőt 2005 óta még reálértéken is csökkent.

¹⁸ A táblázat összeállításában köszönöm Galambosné Aradi Mária, valamint Mátrahalmi Tibor segítségét.

A Fejér Megyei Önkormányzat 2002 és 2007 közötti közgyűjteményi és közművelődési normatíva-bevételei

Év	Közhgyűjteményi, közművelődési normatíva (Ft)			Az önkormányzat által nyújtott működési támogatás (Ft)				Önkormány- zati működési támogatás összesen a négy intézménynél (Ft)	Elérés a normatív és a tényleges önkormány- zati támogatás között (Ft)
	egységesen (Ft)	lakosságszám arányában	a négy köz- művelődési intézmény összesen (Ft)	múzeum	könyvtár	levéltár	művelődési központ		
		normatív fajlagos összege (Ft/fő)	normatív támogatás (Ft)						
2002	73 200 000	287	123 743 494	227 228 000	117 882 000	48 960 000	78 691 000	472 761 000	275 817 506
2003	94 450 950	373	161 294 898	279 912 526	149 104 424	63 773 015	97 466 686	590 256 651	334 510 803
2004	98 676 532	385	166 678 435	304 360 441	160 911 649	68 627 621	96 452 087	630 351 798	364 996 831
2005	103 952 520	409	176 996 795	303 405 235	183 558 819	70 336 575	97 716 347	655 016 976	374 067 661
2006	98 754 900	394	170 750 144	270 810 129	177 167 577	75 182 389	81 122 833	604 282 928	334 777 884
2007	91 720 422	375	162 729 375	246 718 000	163 834 000	65 118 000	69 098 000	544 768 000	290 318 203

Közgyűjteményi, közművelődési normatíva 2002–2007

A normatíva csökkenésén túl a lakosságszám arányában adott közművelődési normatíva logikájával is gond van, ezért például a múzeumi szakma képviselői szorgalmazzák a tevékenységhez, illetve a feladatokhoz igazodó múzeumi normatíva bevezetését, hiszen a jelenlegi rendszerben vannak olyan kisebb lélekszámú, de nagy múzeummal rendelkező megyék, amelyek jóval kevesebb normatívát kapnak, mint a nagyobb lélekszámú, de jóval kisebb múzeumot fenntartó megyék.

Összehasonlításként érdemes a Fejér megyei adatsorral megegyező logika szerint összeállított Somogy megyei táblázatot is közzétenni, amely a Somogy Megyei Önkormányzat 2002 és 2007 közötti közgyűjteményi és közművelődési normatíva-bevételeit tartalmazza:¹⁹

¹⁹ A táblázat összeállításában köszönöm Varga Mária és munkatársai segítségét.

A Somogy Megyei Önkormányzat 2002 és 2007 közötti közgyűjteményi és közművelődési normatíva-bevételei

Év	Közhgyűjteményi, közművelődési normatíva (Ft)			Az önkormányzat által nyújtott működési támogatás (Ft)				Önkormány- zati működési támogatás összesen a négy intézménynél (Ft)	Elterés a normatív és a tényleges önkormány- zati támogatás között (Ft)
	egységesen (Ft)	lakosság szám arányában	a négy köz- művelődési intézmény összesen (Ft)	múzeum	könyvtár	levéltár	művelődési központ		
		normatíva fajlagos összege (Ft/fő)	normatív támogatás (Ft)						
2002	73 200 000	287	98 417 179	149 426 000	82 750 000	73 313 000	31 629 000	337 118 000	165 500 821
2003	94 450 950	373	127 198 595	194 322 000	84 287 000	84 287 000	39 268 000	402 164 000	180 514 455
2004	98 676 532	385	130 850 720	201 081 000	92 162 000	92 162 000	39 890 000	425 295 000	195 767 748
2005	103 952 520	409	138 414 598	216 871 000	93 219 000	93 219 000	42 714 000	446 023 000	203 655 882
2006	98 754 900	394	132 924 568	216 636 000	100 389 000	100 389 000	42 422 000	459 836 000	228 156 532
2007	91 720 422	375	126 106 500	204 140 000	95 369 000	95 369 000	16 321 000	411 199 000	193 372 078

A táblázatokban több különbséget is látunk: eltérő például a levéltárak finanszírozásának mértéke. Ennek az az oka, hogy Székesfehérváron a városi önkormányzat 1992-ben – az országban elsőként – létrehozta önálló levéltári intézményét. A városi levéltár létrehozását azzal indokolták, hogy a szervezeti önállóság helyreállításával Székesfehérvár a korábbi magyar és az európai joggyakorlatot követve jogelődjének iratanyaga felett a tulajdonosi jogokat gyakorolva biztosítja azok megőrzését. Így a megyei levéltár iratanyagát szétválasztották, s a 893 iratfolyóméter terjedelmű anyag városi intézménybe vitele csökkentette a megyei levéltár finanszírozási igényét. A székesfehérvári példát többen követték, 1993-ban például Győr Város Önkormányzatának Közgyűlése szavazta meg a városi levéltár szervezeti önállóságának helyreállítását. Ezután városi levéltárak a Megyei Jogú Városok Szövetségének ajánlására sorra alakulnak szerte az országban. A levéltári törvény lehetőséget is biztosít a települési önkormányzatoknak, hogy levéltárat hozzanak létre. Kaposváron azonban nincs önálló városi levéltár, ezért szükséges a nagyobb összegű finanszírozás.

Kaposváron ugyanakkor a könyvtár is közös,²⁰ míg Székesfehérváron a könyvtári infrastruktúrafejlesztés egyik legnagyobb akadálya, hogy a rendszerváltoztatás óta nem tud megegyezni a két önkormányzat egy közös fenntartású, korszerű intézmény létrehozásáról, pedig 1990–1994, valamint 2002–2006 között is azonos „színű” volt a megye és a me-

²⁰ 1992. január 1-jétől Kaposvár város és Somogy megye közös fenntartásban működött a Megyei és Városi Könyvtár, amelyet a korábbi megyei könyvtárból, a városi könyvtárból és a Szakszervezetek Megyei Könyvtárból hoztak létre. Kaposvárott a központi könyvtáron kívül tíz fiókkönyvtár áll az olvasók rendelkezésére.

gyei jogú város vezetése. Pedig mint a kaposvári példából látható, a közös intézménynek nincs akadálya. Az 1997. évi CXL. törvény III. rész VI. fejezet 64. § (1) bekezdése szerint „A települési és a megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok kötelező feladata”. A (4) bekezdés szerint: „Amennyiben megállapodás alapján a megyei könyvtár székhelyén a települési könyvtári feladatokat is a megyei könyvtár látja el, a székhely szerinti és a megyei önkormányzat köteles a könyvtár működtetéséhez szükséges támogatást együttesen biztosítani.” Az ésszerű integrációt az is indokolhatja, hogy a megyeszékhelyeken működő megyei könyvtárak szolgáltatásait nagyjából a helyben lakó megyei jogú városi polgárok veszik igénybe. A székesfehérvári székhelyű Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár 2006. évi beszámolója szerint az intézménynek 2006-ban 12 146 beiratkozott olvasója volt (ez 7,4 százalékkal kevesebb, mint 2005-ben). „A regisztrált használók lakhely szerinti megoszlása azt mutatja, hogy közülük 36 százalék nem székesfehérvári lakos.”²¹ Tehát első sorban nem a fenntartó önkormányzat illetékességi területén élők, azaz nem a fenntartó megyei közgyűlés tagjait megváltó polgárok használják a megyei könyvtár szolgáltatásait. Ha megemlítjük, hogy a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár 2006-ban a könyvtárközi kölcsönzési rendszerben 5048 dokumentumot küldött szét az országban, s ennek 84,5%-a Fejér megyei kisebb könyvtáraknak nyújtott szolgáltatás volt, kicsit jobbnak tűnik az összkép, de azt nyugodtan kijelenthetjük, hogy a megye által fenntartott intézmény szolgáltatásainak előnyeit első sorban a város polgárai élvezik, s a legtöbb megyében, ahol önálló megyei könyvtár van, még a fehérvári-

²¹ A Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár 2006. évi beszámolója és 2007. évi munkaterve.

nál is rosszabbak az adatok.²² Éppen ezért több megyében gondolkodnak a megyei jogú várossal való hatékonyabb együttműködésen, a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 2007. évi költségvetésének szöveges indoklásából például kiderül, hogy a címzett támogatással megvalósuló új megyei könyvtár építése ellenére „az önkormányzat folytatni kívánja a tárgyalásokat Debrecen Megyei Jogú Város önkormányzatával a könyvtári közszolgáltatások biztosításában való együttműködésről”.²³

A két táblázat összehasonlításakor az is szembetűnő, hogy a Somogy Megyei Közgyűlés 2007-re már csak 16 millió 321 ezer forintnyi támogatást tervezett be a Somogy Megyei Művelődési Központnak. Ennek az az oka, hogy az új közgyűlés döntése értelmében 2007. április 1-jén megszűnt az in-

²² Miközben jogos elvárás, hogy a könyvtáraknak egyre több olvasója legyen, s a múzeumok is mind több látogatót csalogassanak be a kiállítóterekbe, nem szabad azt hinnünk, hogy az olvasó- és nézőszám a legfontosabb mutatók az intézmények szakai munkájának megítélésekor. Ebben az esetben is érdemes figyelniük az intézményalapító miniszter, Klebelsberg 1922-ben megfogalmazott véleményére: „A laikus ember, aki gyakran látja, hogy milyen gyér közgyűjteményeink látogatása, különösen a múzeumokkal szemben, felvetheti a kérdést, vajon megvan-e a múzeumügynek, a közgyűjtemény-ügynek az a belső értéke és nemzeti jelentősége, amelyet egyes idealisták annak tulajdonítanak. De a közgyűjtemények értékelésénél nem szabad a súlypontot kizárólag arra vetni, hogy szám szerint hány ember nézi meg, hány ember látogatja azokat. Az igazi súlypont voltaképpen azon a tudományos munkán van, amelyet az illető közgyűjtemények tudományos tisztviselői kara kifejt. Hiszen minálunk, ahol a társadalmi áldozatkészség a tudományok és művészetek támogatására, sajnos, vajmi kevés, a tudományok művelésénél a súlypont az egyetemekre és arra a csekély számú tudományos stallumra esik, amely ezen kívül még fennáll. És ha kérdem, hol vannak ezek az állások, a felelet nem lehet más, mint az, hogy közgyűjteményeink keretében.” (KLEBELSBERG *Beszédei, cikkei...*, 76–77.)

²³ Forrás: www.hbmo.hu/hbmo/app/letolt2.aspx?dok=K_425_02__2007_evi_koltsegvetes_eloterjesztes.doc

tézmény, a székhelyéül szolgáló ingatlant pedig értékesítik. A megyei művelődési központokat azért tudják viszonylag könnyen megszüntetni a megyei önkormányzatok, mert azok jórészt önként vállalt feladatokat látnak el. A közművelődést szabályozó 1997. évi CXL. törvény 84–86. §-a csak a megyei (fővárosi) közművelődési szakmai tanácsadást és szolgáltatást nevezi meg kötelező feladatként: eszerint a megyei önkormányzat a megye településeinek önkormányzatai, közművelődési intézményei, szervezetei és közösségei részére, a közművelődési tevékenységek elősegítése és fejlesztése érdekében közművelődési szakmai tanácsadásról és szolgáltatásról gondoskodik. E feladatok ellátására megyei művelődési központot működtethet, de más formában is megoldhatja a tevékenységet. „A megyei önkormányzat a közművelődési szakmai tanácsadás és szolgáltatás feladatkörében elősegíti a területén működő települési önkormányzatok, nemzeti és etnikai kisebbségi önkormányzatok és a megye területén működő közművelődési szervezetek művelődési céljainak megvalósulását, együttműködik a Magyar Művelődési Intézettel, az országos szakmai érdek-képviselői szervezetekkel, közművelődési tevékenységgel összefüggő elemzéseket és fejlesztő programokat készít és hasznosít, részt vesz a térség nemzetközi, országos, megyei közművelődési rendezvényeinek szervezésében, gondozza a kistérségi, megyei, regionális, országos és nemzetközi kulturális kapcsolatokat, gyűjti és összesíti a közművelődési információkat, megyei adattárat kezel, elősegíti a megye környezeti, művészeti, közművelődési értékeinek, sajátosságainak bemutatását, végzi a közművelődési tevékenységek szervezőinek, vezetőinek szakmai képzését és továbbképzését.”²⁴

²⁴ 1997. évi CXL. törvény 85. §.

A megyei művelődési központok felszámolása mögött láthatólag van egy politikai szempont is. A fideszes önkormányzati, politikai vezetők egy jó része úgy látja, hogy éppen a megyei művelődési központok esetében szükséges leginkább a kulturális rendszerváltás, mert ott javarészt az előző rendszerben szocializálódott, szocialista érzelmű, „semmihez sem értő népművelők ülnek, akik csak elköltik az önkormányzat egyébként is kevés pénzét”.²⁵ Miközben a sértő állítás vitathatatlanul tartalmaz részigazságokat, pár dologgal semmiképpen sem számolnak a művelődési központoknak nagy lendülettel nekirontó önkormányzati politikusok és technokrata hivatalnokok: jelenleg Magyarországon a népművészeti hagyományok elsődleges ápolói, illetve a vidéki településeken meglevő népművészeti csoportok összefogói, nyilvánosságot, kiállítási helyet, táncfórumot biztosító intézményei éppen a nagyobb művelődési központok. Olyan értékek ápolásáról van szó, amelyet elsősorban éppen a nemzeti identitást erősíteni igyekvő, a hagyományok megőrzését és továbbadását szorgalmazó konzervatív politikai oldal érez a magáénak. Ezért a konzervatív politikusoknak nem árt szembesülniük azzal a politikai szituációval sem, hogy a szocialista politikai elit liberális-technokrata fordulata óta, az egykori népi baloldálnak a pártvezetésből való szinte teljes kiszorítása óta a vidéki szocialista szavazótábor nemzeti érzésű, hagyományápoló, a pénzvilág és a globalizáció személytelen üzleti logikáját elutasító tagjai kezdenek magukra maradni, a politikától eltávolodni. Ezeket az embereket egy hiteles, a kommunizmust maga mögött hagyó konzervatív oldálnak – a közös ér-

²⁵ Ilyen és hasonló véleményeket számos fideszes politikussal folytatott magánbeszélgetésemkor hallottam, a személyek felfedése nélkül is nyugodtan beszélhetünk általánosan elterjedt politikai véleményről.

tékeket felmutatva – meg kellene tudni szólítani, s a szocialisták egy táborban tartása helyett inkább a tábor megosztásán és szövetségesek keresésén kellene dolgoznia. De úgy látszik, a konzervatív oldal megelégszik Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás és Csintalan Sándor „integrálásával”, ami inkább mosolyt fakaszt az ellenfeleknél, mint komoly aggodalomra készítetné őket. S persze ezen a politikai okfejtésen túl elég szomorú, hogy táncházakat, alkotótáborokat, kiállításokat, szaköröket, szakmai tanácskozásokat stb. szervező szakemberek több évtizedes munkáját ennyire le lehessen nézni. De ebben könnyen megegyeznek a két politikai oldal technokratái.

A megyék különben eltérő stratégiákat alkalmaznak a kötelező közművelődési szakmai tanácsadás és szolgáltatás biztosítására. Ennek igazolására csupán néhány példát ragadok ki.

Baranya megyében a Kulturális és Idegenforgalmi Központ „szakmai továbbképzések, fórumok, nagyrendezvények, fesztiválok szervezésével foglalkozik. Többek között segíti a települések önkormányzatainak kulturális munkáját, a helyi társadalom, különböző közművelődési, turisztikai és közösségi szerveződéseit. A megyei közművelődési centrum szerepéből következően feladatainak megoldását kiterjedt információs és technikai eszközrendszerével biztosítja. A dél-dunántúli regionális együttműködés elősegítése mellett, tevékenységével erősíti a baranyai identitást, és a kistérségek együttműködését.”²⁶

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Közművelődési Szakmai Tanácsadó és Szolgáltató Intézete 5 fős szakembergárdával látja el a törvényben rögzített kötelező feladatokat.

²⁶ www.baranya.hu/index.php?tartalom=intezmenyek/bmkik.html

A Békés Megyei Művelődési Központot 2007. június 30-
val megszüntette a fenntartó, s az igazgatót az átszervezések
miatt tovább nem foglalkoztatja. Az igazgatónő az intézmény
honlapján olvasható búcsúzó levelében kiemeli, hogy olyan
– közel 40 éves – intézmény szűnik meg, „mely népművelők
sokaságának volt hosszabb-rövidebb ideig munkahelye. [...] Az átszervezés más, új struktúra létrehozását jelenti. Az átszer-
vezési döntések szakmaiságát, eredményességét az idő majd
megerősíti vagy cáfolja. De a Megyei Művelődési Központ
léte 2007. június 30-ával végérvényesen befejeződik.”²⁷

A Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Közművelődési és
Idegenforgalmi Intézet alaptevékenysége a megyei közmű-
velődési szakmai tanácsadás és szolgáltatás (szaktanácsadás;
közművelődési tájékoztatás, kulturális, közművelődési ér-
téktörzés; képzések, továbbképzések szervezése; a műkedvelő
művészeti mozgalom, társas együttlét szervezése; az iskolán
kívüli tehetséggondozás; a megyei, regionális, országos, nem-
zetközi kulturális kapcsolatok szervezése; nemzeti és etnikai
kisebbségek közművelődési tevékenységének támogatása).
De ez az intézmény végzi a megyei idegenforgalmi szakmai
szolgáltatásokat is: idegenforgalmi értékek feltárása, bemu-
tatása, adatbázisképzés, informatikai rendszer működtetése,
csomagtervek elkészítése, promóciós anyagok tervezése, kiad-
ványok készítése, tourinform-hálózat működtetése, koordi-
nálása, segítségnyújtás kistérségi települési turisztikai fejlesz-
tési koncepciók, befektetési projektek, turisztikai termékek
készítéséhez, a falusi turizmus tevékenységének támogatása,
nemzetközi szakmai kapcsolatok kiépítése.

²⁷ www.bekes-mmk.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=704

Hajdú-Bihar megyében Debrecen rendkívül nagy gazdasági és politikai súlya miatt sajtóságot helyezett ki. A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Kölcsey Ferenc Közművelődési Tanácsadó és Szolgáltató Intézetének jogelődjét 1967-ben alapította Debrecen Megyei Város Tanácsa, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács és a Szakszervezetek Megyei Tanácsa. 1979-re építették fel az akkori legnagyobb magyarországi művelődési házat, amely közel kétszáz helyiséggel szolgálta a térség közművelődését. A szocialista időszakot követően a megyei jogú város és a megyei önkormányzat együttműködési megállapodást kötött az intézmény fenntartására és működtetésére, amelyet választási ciklusonként újítottak meg. 1999-ben Debrecen ezt a megállapodást felmondta, 2000-ben pedig a tulajdonos megyei önkormányzattól a város az épületet is megvásárolta, amelyet lebontattak, és helyére építették fel a konferenciaközpontból, kiállítóteremből és szállodából álló, európai szintű Kölcsey Központot. A megyei önkormányzat a kötelező feladatok ellátására 2000-ben létrehozta a Kölcsey Ferenc Megyei Közművelődési Tanácsadó és Szolgáltató Intézetet.²⁸ Ugyanakkor a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 2007. évi költségvetésének szöveges indoklásából az is kiderül, hogy további racionalizálásokat tartanak szükségesnek: „Felül kell vizsgálni a megyei önkormányzat kötelező közművelődési feladatai ellátásának helyzetét, és javaslatot kell kidolgozni a költséghatékonyabb feladatellátásra.”²⁹

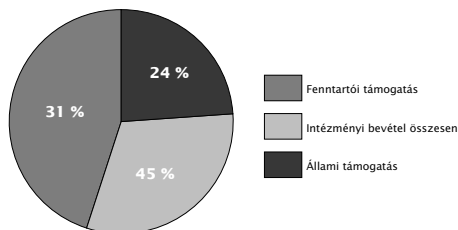
Fontos kiemelni, hogy Debrecenben gondoskodtak a hagyományőrző csoportok elhelyezéséről, támogatásáról, ami politikailag is nagyon átgondolt lépésre vall. Debrecen ha-

²⁸ Részletesen lásd: www.kolcseymki.hu

²⁹ Forrás: www.hbmo.hu/hbmo/app/letolt2.aspx?dok=K_425_02__2007_evi_koltsegvetes_eloterjeszes.doc

zánk második legnagyobb városaként önálló kulturális erőteret is képes létrehozni, ennek köszönhetően jelentős forrásokat, a 2007. évi 45,8 milliárd forintos költségvetésüknek csaknem a 10 százalékát fordítják kultúrára, ami messze az országos átlag fölött van.³⁰ Ugyanakkor az önkormányzat tulajdonában álló Főnix Rendezvényszervező Kht.-nek is köszönhetően a közel 1,2 milliárd forintos bevételt írják jóvá a város kulturális intézményei. Így a majdnem 4 milliárdos intézményi kiadásokból csak 2,6 milliárd a támogatás (amiből 911 millió forintnyi az állami hozzájárulás):³¹

A kulturális intézmények bevételeinek forrásai Debrecenben (2007)

Debrecen fenntartja filharmonikus zenekarát, kórusát,³² a városi könyvtárat. Míg a bábszínház 2007-ben 113 millió forintjába kerül a városnak, addig a Csokonai Színház idei költségvetése meghaladja az 1 milliárd forintot, a településen ennek ellenére mégis új színház építésébe kezdtek. A Debreceni Művelődési Központ és a Csapókerti Közösségi Ház fenntartására 160 millió forintot fordítanak, s ez természetesen teljesen független az egykori megyei művelődési központ helyén

³⁰ Összehasonlításképpen: például Szombathely közel 24 milliárdos költségvetéséből kb. 1,2 milliárdot (5 százalékot) fordít a kultúrára.

³¹ 2005-ben még 971, 2006-ban már csak 924 millió forint volt az állami támogatás; látszik a tendencia: a baloldali kormányzat még nominálisan sem törekszik a támogatások szinten tartására.

³² Az 52 fős kórus 120 millió forintos költségvetéséből 113 milliót áll a város.

álló Kölcsey Központtól, valamint az ország egyik legfontosabb kortárs művészeti kiállítóhelyétől, a MODEM-től.³³ A jól együttműködő megye és város elegendő pénzt fordít a hagyományápolásra ahhoz, hogy ne negatív példaként kelljen a debreceni megyei művelődési központ elsorvasztásáról beszélnünk, hanem sikertörténetről, melynek révén – ha kisebb zökkenőkkel is – a hagyományőrző csoportok, a vidéki és a városi polgárok is jól jártak. Az intézményi támogatásokon túl a város kulturális és civil alapot is működtet, folyóiratokat, alapítványokat, nyári egyetemet támogat. Ha ez így megy tovább, a megyeszékhely további megyei intézmények fenntartását veheti át.

A mai politikai elit tagjai közül sokan gondolják úgy, hogy az erős megyeszékhelyeknek át kell venniük azokat az intézményeket, amelyeket a – sokak által erőteljesen felgyorsított – régiósodási folyamatban nem vagy csak nehezen tudnak régiós szinten integrálni (például jelenleg teljesen végiggondolatlan, hogy miként jönnének létre régiós levéltárak vagy múzeumok). Az intézmények hosszú távú fenntartásáról természetesen a szakma képviselői is gondolkodnak, bár tudják, az első lépés a közigazgatási reform végigvitele. Matskási István, a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület elnöke, a Természettudományi Múzeum főigazgatója szerint kérdés, hogy a megerendszer esetleges megszűnése után mi következik. „Jó magyar hagyomány szerint »megszüntette meg-őrünk«, tehát a regionalitás közepette átmentődik az egyre

³³ A MODEM önmagában is egy sikertörténet. 2007-re már 143 millió forintnyi saját bevételt tervez a kortárs művészeti központ, ami a teljes költségvetésének a 42 százaléka. De ezen túl szakmailag is lenyűgöző, hogy Debrecen előbb tudott önálló modern művészeti múzeumot alapítani, mint a főváros, ahol a Művészetek Palotájába – az eredeti tervekkel ellentétben – a Ludwig Múzeumot költöztették be.

diszfunkcionálisabb megye, vagy tényleg új szerkezet alakul ki. Ha igen, új helyre kellene delegálni a kulturális intézmények fenntartását is. Regionális, városi, kistérségi szintekre szétosztva, még akkor is, ha sok évtizedes tradíciókat bontanak meg ezzel.”³⁴

Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a jelenlegi középszint, a megye nemcsak azért van, mert ezer éve létrehozták, s végül itt maradt a nyakunkon, hanem mert alkotmányos jogunk, hogy a területileg a lakóhelyünkhöz kapcsolódó ellátó, szolgáltató intézmények felett – az általunk választott képviselőkön keresztül – felügyeletet gyakorolhassunk. Ha a fiálékkal és megyei gyűjtőkörrel rendelkező múzeumok, a levéltárak, a művelődési központok, a kórházak, a szociális intézmények fenntartását átvennék a nagyvárosok, akkor az intézmények illetékességi területén élő polgárok jelentős részét megfosztanánk attól a joguktól, hogy olyan vezetőket válasszanak maguknak, akik ezeknek az intézményeknek a sorsáról, vezetőiről dönthetnek, hiszen egy falusi, kisvárosi polgár nem szavazhat a megyeszékhely helyhatósági választásain. Ezért is kell az intézményi reformot megelőznie a közigazgatási rendszer körül zajló ködös viták lezárásának. Ám a vita alapját csak akkor lehet megteremteni, ha a kormányoldal beszünteti a választói felhatalmazással vagy uniós elvárással nem indokolható, alkotmányos értelemben is aggályos régiósítást, illetve ha az ellenzék végre szint vall, hosszú távon is kitart-e a megyerendszer mai formája mellett, avagy a kevesebb egységből álló középszint mellett tör lándzsát. Egy dolog azonban biztos: középszintre feltétlenül szükség van.

(2007. július)

³⁴ Műértő 2006. május.

Hatalom – hitvallás – eszköz

Megjegyzések az állam kultúrafenntartó szerepéről

„A közgyűjtemények és a hatalom kérdéskörében napjaink talán leginkább figyelmet érdemlő jelensége az, hogy a közgyűjteményi rendszer által megőrzött kulturális örökség közvetkező generációk számára való átadásának folyamatába betört a közvetlenül a hatalmi érdekek és birtoklási szándékok mentén szerveződő technológiabirtokosi kör – véli a nemzeti könyvtárunk főigazgatója, Monok István. – A hagyományok átörökítésének leginkább teret nyerő módja a digitális másolatok elterjesztése. Ez a mód lehetőségeiben demokratikus is, meg nagyon is ellenőrizhető. A kultúra, a közgyűjtemények birtoklásának kérdése így – és ebben az értelemben – napjainkra hatalmi kérdéssé vált.”¹ Miközben az előbbi megállapítással teljes egészében egyetértek, azzal is szembe kell néznünk, hogy a kultúra nyilvánossághoz juttatásának átalakuló, szélesedő, ugyanakkor továbbra is ellenőrizhető módjai, a kulturális közvetítés erős mediatizálása, s ilyen módon a közízlés felülről történő alakítása is erős hatalmi centrumok létrejöttét eredményezhetik. Tehát annak ellenére, hogy a kultúrát egyesek a pénzügyi források – nemzetgazdasági mér-

¹ MONOK István, *A hatalom és a közgyűjtemények = A könyvtárak és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok*, szerk. Uő, OSZK–Gondolat, Budapest, 2003, 14.

téssel nézve – igen csekély volta miatt nem tekintik fontos politikai felvonulási területnek, bizonyos körök éppen a kibontakozás, a hatalmi pozícióból történő építkezés elsődleges terepének használják.

Akarva-akaratlanul ezen politikai tőkére is konvertálható pozíciószerző célokat szolgálják a nyilvánosságot mesterségesen alakító médiumok, illetve azok a nemzeti kultúrát, művelődést, a kortárs magyar irodalom, művészet gazdagságát elfedő műsorkészítők is, akik anyagilag is érdekeltek egy torz² és nem teljes kép közvetítésében.³

² A torz kép alatt azt értem, hogy egyes vezető, sőt monopolhelyzetben levő műsorok szinte kizárólag a nagyvárosi szubkultúrákat mutatják be, alig szánva időt és így nyilvánosságot a magyar kultúra, közművelődés, művészet, örökségvédelem számottevő részére. Pedig „a közös műveltség lerombolása az egyéni »élmények«, hitek, szubkultúrák vagy nyelvjátékok egyenértékűségére hivatkozva egyáltalán nem igazságos – véli Lányi András. – Ha mindenki azt csinál, hisz és helyesel, amit akar, akkor vagy megsemmisül a közjó mint a közjavakra vonatkozó közmegegyezés – erre azonban csak civilizációs katasztrófák idején talá-lunk példát –, vagy pedig egyes csoportok kimaradnak ezek élvezetéből, és szegregálódnak.” (LÁNYI András, *A kultúra finanszírozása. Vitairat*, Kortárs 2005/1. [www.kortaronline.hu/0501/lanyi.htm].)

³ Ebben az összefüggésben érdekes, de a témához szorosan nem köthető a populáris kultúra fogalmának a megközelítése, hiszen az állami forrásokból élő, hatalmi pozícióból beszélő médiumok („közszolgálati” televíziós műsorok, s az ilyen műsorok által teremtett felületeket saját produkciójuk, könyveik, értékrendjük ingyenes reklámozására is felhasználó műsorvezetők és visszatérő vendégeik), valamint a kereskedelmi csatornák a közszolgáltatóságban is minduntalan feltűnő szereplői folyamatosan azt akarják elhitetni, hogy az úgynevezett magas- és a populáris kultúra „összeérése”, egybemosódása spontán, alulról kiinduló kulturális folyamat eredménye, s a valós közönségigényeket elégíti ki. Ezzel szemben egyet kell értenünk Keserü Katalin művészettörténésznek egy tanácskozáson elhangzott véleményével, hogy valójában erőteljes üzleti szempontok húzódnak meg a manapság populárisnak nevezett kultúra termékeinek megkonstruálása és ránk erőszakolása mögött. Ter-

Ebben az egyre jobban piacvezérelt kulturális közegben, ahol mind nehezebben, és elsősorban intézményi oldalról, fenntarthatósági szempontból foghatók meg a nemzeti érdekek, még maguk a kulturális élet aktív alakítói is nehezen tudják összefoglalni mai hazai kulturális viszonyaink legsúlyosabb – részben elméleti, részben gyakorlati – problémáit.

mészetesen a populáris kultúra is változó tartalmú fogalom, így más tartalommal bírt a kevésbé mediatizált viszonyok, azaz a kilencvenes évek előtt. Ugyanakkor a populáris kultúra gazdasági, médiapiaci körök által generáltsága nem mond ellent annak a ténynek sem, hogy a populáris kultúra is visszahat a magaskultúrára, a kortárs képzőművészetben például folyamatosan tematizálódnak és átértelmeződnek bizonyos populáris kultúrából átvett elemek, motívumok, témák, amelyeknek az alkalmazása csak időnként kritikai jellegű. A populáris kultúra fogalmának értelmezése magyarázata is igen eltérő, például Liszka József erősen vitatható megközelítése szerint „a populáris kultúra a népi kultúra újabb megnevezése, amely főleg angolszász nyelvterületen használatos. A népi kultúra kifejezés alatt hagyományosan a paraszti kultúrát értettük, amely mára gyakorlatilag megszűnt. De a népi kultúrára jellemző jelenségek hagyományozódása folytatódik. A populáris kultúra tágabb fogalom: magába foglalja mind a paraszti kultúrát, mind a városi polgárság nem az úgynevezett »magas kultúrába« tartozó megnyilvánulásait, például a proletariátus kultúráját, a szalagavatói, ballagási szokásokat”. (lásd www.hhrf.org/ujszo/2000/264/kultura.htm) Liszka fogalomhasználatában a populáris kultúra szinte egyet jelent az urbanizálódó világ „népi” kultúrájával, a városi folklórral. A fogalmak tisztázásához ajánlom Povedák István *Népi kultúra vagy populáris kultúra? Birkózás a fogalmakkal* című dolgozatát (Tiszatáj 2004. augusztus, 84–88), amelyből kiderül, hogy a populáris kultúra fogalma a 20. századhoz köthető, „azon belül is az 1920–1930-as évekhez, a tömegműűdmok (rádió, mozi, televízió) kialakulásához és rohamos gyorsasággal való elterjedéséhez. A populáris kultúra emiatt több területen is élesen szemben áll a hagyományos »népi kultúra«-értelmezéssel. [...] Napjaink populáris kultúrája tehát a tömegműűdmok hatása alatt áll.” (Uo., 86–87.) Ezt a fogalommagyarázatot elfogadva különösen érdekes volt Bozók András miniszter azon 2006-os kijelentése, hogy az általa vezetett tárca „nem magaskulturális minisztérium” (lásd www.fn.hu/cikk/00110000/118652/nem_magaskulturalis_minisztorium.php).

Az elmúlt évek közéleti vitái, ilyen tárgyú publikációi alapján úgy tűnik, a következő, állami szintű megoldást is igénylő, egyre súlyosbodó problémákkal kell szembenéznünk:

1. A folyamatosan növekvő társadalmi különbségek miatt egyre kevesebben, valamint igen eltérő mértékben és módon tudnak a kulturális javakhoz hozzáférni.

2. A politikai (állami, önkormányzati, állam által fenntartott [köz]alapítványi) csatornákon keresztül érkező, a kulturális értékteremtést és örökségvédelmet szolgáló – egyébként is csökkenő – források elosztása súlyos egyenletlenségeket mutat.⁴

3. Az állam és a költségvetési megszorításokkal gyakorlatilag ellehetetleníthető önkormányzatok folyamatosan vonulnak ki a kultúra finanszírozásából, miközben pótlólagos forrásokról senki sem gondoskodik. Ennek következtében az intézményrendszer zsugorodásának, illetve a bennük folyó szakmai munka, az önként vállalt feladatellátás szükségszerű csökkenésének, esetenként színvonalalesésnek lehetünk tanúi, aminek elsősorban az az oka, hogy a pénzszerezés mind több időt vesz el az elmélyült alkotó, szakmai, tudományos munkától.

4. A megszülető értékek nyilvánossága mind a közszolgálati, mind a magánmédiумokban korlátozott, erősen kiszolgáltatott a médiumokat uraló gazdasági-politikai-kulturális csoportok és érdekközösségek értékpreferenciáinak, valamint

⁴ Sokan ezért is igényelnék az állam szerepének folyamatos csökkentését, míg mások éppen az állam szerepének erősítésétől várnák az igazságosabb elosztást. Süvecz Emese független kurátor véleménye szerint „a kultúrafinanszírozás nem vehető ki az állam hatásköréből, mert ez egyértelmű igazságtalanságok forrása lenne”. (NAGY Gergely, *Modellválság kellős közepén? Finanszírozás és nonprofit szféra*, Műértő 2006. április [<http://hvg.hu/hvgmuerto/muert0604kulturfinanszirozaz.aspx>].)

hangadóik személyes és szűkebb csoportérdekeinek. A nyilvánosság torzulása erőteljesen befolyásolja a befogadók fogyasztási szokásait, tehát a folyamat önmagát generálóvá vált, hiszen az olvasók, nézők, hallgatók azt veszik, aminek a létéről a médiából tudomást szereznek, tehát a médiafelületek kihasználása hosszabb távon üzleti haszonra konvertálható versenyelőnyt jelent. Különösen aggályos ez a közpénzekből finanszírozott műsorok esetében.⁵

5. A pályázati rendszer, amely látszólag demokratizálja és szakmai szintre viszi a kultúrára szánt pénzek elosztását, szinte lehetetlenné teszi a nagy átfogó programok megvalósítását, de a kisebb értékes kezdeményezések is gyakran vesznek el a teljesen rossz hazai pályázati rendszerben. A nagy nemzeti és uniós pályázatok sokszor nem a tényleges problémákat akarják orvosolni, ezért a kulturális élet résztvevői az elképzeléseiket, terveiket, megvalósítandó műveiket gyakran a pályázati keretekhez igazítják. Azokra a művészeti elképzelésekre, amelyek egyik pályázatba sem illeszthetők be, szinte lehetetlen forrásokat találni.⁶ Igaza van Lányi Andrásnak, a jelenlegi

⁵ Ez minden művészeti területen, de a tudományos nyilvánosság esetében is megfigyelhető. Például az elmúlt tíz év magyar játékfilmjeit, valamint a színészeink televíziós foglalkoztatását figyelve a hazai közönségnek úgy tűnhet, hogy mindösszesen 15–20 hadra fogható magyar színész van. Eközben a főiskola és a színtanodák ontják magukból a tehetséges színészeket, a vidéki és a határon túli teátrumokban kiváló tehetségek játszanak, csak nem kapnak filmszerepeket, s nincsenek színházi televíziós közvetítések. Hasonló a helyzet például a kiválasztott írók, képzőművészek sztárolása esetében is, a jelenség nemcsak a médiumok szerepvállalásában figyelhető meg, hanem mindez visszahat a baloldali kormányzat kitüntetési politikájára is.

⁶ A hazai pályázati rendszerrel az is gond, hogy hozzájárul az állam fenntartói felelősségének a csökkenéséhez. „A rendszer »trükkje« ebben rejlik: pályázati útra terelik olyan kulturális tevékenységek finanszírozását, amelyek fenntartásáért az állam felelősséget vállalt, illetve amelyek költ-

magyar „pályázati rendszer a megtévesztés, a mellébeszélés és az üres ígéretek versenye, a szervilitás próbája, a kettős könyvelés olimpiásza. A versenyzőknek ahhoz, hogy elvégezhesék munkájukat, de a pályázatban vállalt kötelezettségeiknek is látszólag eleget tegyenek, a csalás és okirat-hamisítás minden lehetséges módozatát igénybe kell venniük. Ezzel természetesen a kiírók is tisztában vannak.”⁷

6. A magánmecenatúra hiánya, illetve a magántámogatások kanalizálásának is erőteljes átpolitizáltsága szintén komoly problémát jelent. A magántámogatók egy része eleve csak a reklámfelületet jelentő projekteket támogatják, másrészt értékválasztásaiknál őket is erőteljesen befolyásolják a médiahatások. De arra is jócskán lehet példát találni, hogy a politikai kirekesztődsdi, a megbélyegzés következtében fordulnak el magántámogatók az egyébként értékes, támogatásra érdemes művészekről, csoportokról, szervezetekről, folyóiratokról.⁸

ségvetési intézményekben folynak. Megszűnik a költségvetés szűkmar-kúságával kapcsolatos vita intézmények és fenntartók között, és helyébe lép a nemes versengés a pályázók között. Ahol az állam még mint pályáz-tató sem vonható felelősségre a támogatás elmaradásáért, hiszen nem »ő« döntött, hanem egy független zsűri. Aki nem nyert, az magára vessen, bizonyára rosszul pályázott. Vagy hibáztassa a zsűrit rossz döntéséért. Hogy összességében az elnyerhető pénz lényegesen kevesebb, mint az ellátandó állami feladat, az többé az érintettek számára sem nyilvánvaló. A pályázati rendszer fedezi az állam észrevétlen visszavonulását a kul-túra finanszírozásának területén.” (LÁNYI, I. m.)

⁷ Uo.

⁸ A Magyar Írószövetséget évekig támogatta a likviditási problémákat át-hidaló kölcsönökkel az egyik neves hazai milliárdos. Munkatársainak személyes közlése szerint állítólag a 2004-es kilépési botrányok idején sok telefonhívást kapott, s egyes véleményformálónak számító értelmi-ségek mindent megtettek azért, hogy az ilyen támogatókat minél job-ban eltávolítsák a nekik nem tetsző, megbélyegzett szervezettől.

7. A hihetetlen mértékben túlbürokratizált államigazgatás a kulturális élet szereplőit is fölösleges béklyóba zárja. Nemcsak a pályázati és az adórendszer bonyolultságára gondolok, hanem az adószámmal nem rendelkező külföldi állampolgárok jövedelemszerzésének megnehezítésére is, ami a határon túli magyaroknak szánt tiszteletdíjak és honoráriumok kifizetését is lehetetlenné teszi. Mindezek a nemzetközi kapcsolatok építését és ápolását is ellehetetlenítik.

Értelemszerűen adódik a kérdés: ebben a helyzetben mi lehet az állam feladata és kötelessége? Az állam szerepének újragondolása már a lazuló diktatúra éveiben is foglalkoztatta a nyitottabb döntéshozókat, s az állampárti időkben is voltak olyan politikusok, akik – bizonyos keretek és korlátok között – felismerték a kultúrát fenntartó és nem irányító szerepű hatalomnak a fontosságát. Az már akkor is nyilvánvaló volt, hogy bármennyire is szeretnénk, a kultúra nem választható el a politikától, a hatalomnak – az államnak – pedig felelőssége van a kultúra létfeltételeinek biztosításában, ahogy Pozsgay Imre fogalmazott: „más a kultúra és a politikai hatalom természete, de nem kerülhetik ki egymást”.⁹ A szocializmusra azonban nem a kultúra ideológiamentes szabadságának biztosítása volt jellemző, még ha ez a diktatúra bilincseinek lazulásával együtt sokat változott, finomodott is: „A szocialista építkezés kezdetén Magyarországon, amikor a dogmatizmus, a sematizmus eluralkodott, a kultúra és a hatalom kapcsolatát nem annyira kölcsönhatásként, sokkal inkább a politikai hatalom által diktált, zárt folyamatként fog-

⁹ POZSGAY Imre, *Művelődés, politika, államigazgatás* = Uő., *Demokrácia és kultúra*, Kossuth, Budapest, 1980, 357 [a Császtvay István által készített interjú eredetileg a Magyar Hírlap 1978. augusztus 20-i számában jelent meg].

tuk fel, egyszerűen politikai szerepkört tételezve a kulturális alkotásoknak – vallotta Pozsgay. – Nehezen vettük tudomásul, hogy más a művészet és a tudomány, és megint más az – egyébként nélkülözhetetlen – politikai agitáció szerepe a társadalomban.¹⁰ Ez aztán úgyszólván folyamatos konfliktushelyzetet teremtett, gúzsba kötve az alkotók kezét, szegényesebbé tette kulturális életünket, s olykor lehetetlen helyzetbe hozta a politikusokat. [...] Jelenlegi [...] alapelveink közismertek: a kulturális-művészeti tevékenységben a társadalom, a közösség érdekét tekintjük elsődlegesnek, ezért támogatjuk a szocialista szellemű, tartalmú magasrendű kulturális értékek létrehozását; ennek megfelelően értelmezzük az alkotói szabadságot; nem kívánunk közvetlenül beleavatkozni az alkotói folyamatokba; nem támasztunk olyan követelményeket, amelyek idegenek lennének a tudományos vagy a művészi alkotómunkától; nem tartjuk a pártot vagy az államot illetékesnek stíluskérdésekben; az irányításban az adminisztratív eszközök helyett a nyílt elvi viták célravezetőek, éppen ezért ezeket alkalmazzuk elsősorban.”¹¹

¹⁰ A politikai agitációt fogalmát mára felváltotta a politikai marketingé, de a folyamatosan militalizálódó, két, egymás közti átjárást meg nem engedő táborra szakadt közéletünkben gyakorlatilag közel az a szerepe, mint az állampárti időben az agitációé volt.

¹¹ POZSGAY, *Művelődés, politika, államigazgatás*, 358–359. Pozsgay írásának folytatása aztán ezeknek a többségében ma is vállalható elvi szempontoknak a semmibe vételéről szól, azaz arról, hogy ami elviekben nagyon szép, azt valójában a hatalom nem akarja alkalmazni, illetve megvalósítani: „Ezzel együtt és ilyen módon vállaljuk, és hirdetjük, hogy a szocialista állam nem mond le a kulturális élet irányításáról, irányítani akarja, s irányítja is a különféle kulturális folyamatokat. Ennek megfelelően természetesen követelményeket is támasztunk és válogatunk is.” (359) Természetesen az, hogy nem értünk egyet a diktatórikus szocialista államhatalom irányítási elveivel és módszereivel, nem jelenti azt, hogy azzal a szélsőséges véleménnyel azonosulnánk, hogy az államnak teljesen le

Ma is érvényes az a reformszocialista megközelítés, mely szerint az államigazgatásnak fel kell ismernie, hogy „a kultúrát nem ő teremti, de igen *nagy szerepe van abban, hogy megfelelő feltételeket teremtsünk* a kultúrának. Jó színvonalú intézményhálózatot létrehozni, és annak megfelelő működését biztosítani, hatékony irányító munkát végezni, fejlettebb művelődési igényeket ébresztetni, jól tervezni, [...] ez mind-mind államigazgatási feladat is, egészen a nélkülözhetetlen, s egyáltalán nem látványos mindennapi ügyintézésig, amelyet ha lelkiismeretesen és hozzáértéssel végzünk, nagyon is közvetlenül járul hozzá az értékteremtéshez, s a kultúra értéktremtő funkcióinak megvalósulásához.”¹² Mindez ahhoz is szükséges, hogy minél többen és minél egalitáriusabb módon juthassanak hozzá a kulturális javakhoz, hiszen „az igazságosság vagy méltányosság a kultúra terén nem azt kívánja tőlünk, hogy a szépre, a jóra és az igazság mibenlétére nézve minden egyéni választást a maga jogán egyenlőképpen tiszteletre méltónak ismerjünk el, hanem azt, hogy a saját érintettsége mértékéig mindenki illetékes résztvevője lehessen a hagyomány értelméről zajló kulturális párbeszédnek, és hoz-

---

kellene mondania a kulturális élet *alakításának* (és nem *irányításának*) jogáról, és hogy az államnak, illetve az államot megtestesítő politikai vezetőknek ne lehetnének a kormányzásban kimutatható, jól kitapintható irányváltásokat igazoló értékpreferenciái. Csak mindezt a demokratikus keretek között, demokratikus kontroll és a kulturális élet önrendelkezési jogainak és belső törvényszerűségeinek tiszteletben tartása mellett tudom elképzelni. Ebben az értelemben a mai, demokratikus körülmények között is igaz lehet Pozsgay azon megállapítása, hogy „az államigazgatás a kulturális élet értékteremtő szerepét, illetve e funkció kiteljesítését egyáltalán nem képes segíteni, ha neki magának nincs megfelelő értéktudata” (362).

¹² Uo., 362–363.

záférhessen az illetékes részvételhez nélkülözhetetlen közjavakhoz – a műveltséghez”.¹³

Az államnak tehát elsőként is fel kell ismernie a kultúra jelentőségét, túl azon, hogy a kultúra hatalmi kérdés is. „Ha az állam felismeri a kultúra fontosságát, még mindig kérdés, hogy milyen formában támogatja – írja Rapp Zoltán az Élet és Irodalom hasábjain. – Az örök konfliktus forrása ezen a téren, hogy mennyire szólhat bele a megbízó a születendő művészeti vagy irodalmi alkotásba. A művész mindig igyekszik megőrizni szuverenitását, nehezen viseli a beleszólást.”¹⁴

Az állam többféle szerepet is betölthet a kultúra finanszírozásában. Az egyik megközelítés, Kuti Éva és Marsall Miklós Harsányi László jelenlegi Nemzeti Kulturális Alap-elnök által is idézett tanulmánya szerint négy megközelítés lehetséges:

„a) *Rásegítő típusú magatartás*: a liberális szerepfelfogás, az állam közvetlenül nagyon kis mértékben vesz részt a kulturális intézmények működtetésében, a kultúratámogatás módja a non-profit szervezeteknek és a magánadományoknak nyújtott adókedvezmény.

b) *Mecénás típusú állami magatartás*: van közvetlen állami támogatás is, de az szigorúan a kormányzattól független szervezeteken keresztül valósul meg.

c) *Menedzser típusú gyakorlat*: az állam intézményeket tart fenn, másokat szubvencionál. Miközben tiszteletben tartja a művészi autonómiát és a befogadói szuverenitást, maga is jelentős mértékben megjelenik a kulturális piacon, hol vévőként, hol pedig finanszírozóként.

¹³ LÁNYI, I. m.

¹⁴ RAPP Zoltán, *Állami finanszírozás*, Élet és Irodalom 2006/17. [www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0617].

d) *Művezető állam*: az állam igyekszik a kulturális folyamatok minden fázisát ellenőrizni és irányítani, az irányítás meghatározó módon politika- és ideológiavezérelt.”¹⁵

Mint azt a korábbi Pozsgay-idézetekből láthattuk, s miként azt Harsányi László is kiemeli, a szocialista diktatúra időszakában a „művezető gyakorlatból lassú elmozdulás történt a menedzser típusú felfogás felé, majd a rendszerváltozást követően egy kevert modell alakult ki, amelyben a menedzser típusú felfogás keveredik a mecénási gyakorlattal”.¹⁶

A rendszerváltoztatás utáni baloldali politikusok és a mögöttük álló liberális közgazdász értelmiségiek az állam kultúratámogató szerepének minimalizálására törekednek, párhuzamosan azzal, hogy az állam pozícióit valamennyi, de elsősorban a gazdaságirányítás területén gyengíteni akarják. Mindezt – dogmatikus módon – kényszerű és szükségszerű, egyedül üdvös és logikus lépésnek állítják be: „az állami szerepvállalás jelentős változtatási és változási hullámai egybeestek az állam szerepéről vallott általános felfogás módosulásával és az elvi megfontolásokon túlmenően együtt jártak az állami szerepek kényszerűen radikális csökkenésével is” – írja Harsányi László.¹⁷

¹⁵ KUTI Éva – MARSALL Miklós, *Az állam szerepe a kulturális szférában*, Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1990 (idézi HARSÁNYI László, *A magyar kulturális szféra makrogazdasági jellemzői = Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*, szerk. DAUBNER Katalin – HORVÁTH Sándor – PETRÓ Katalin, Aula, Budapest, 2000, 155–156).

¹⁶ HARSÁNYI, I. m., 156.

¹⁷ *Uo.* Miközben a kulturális élet szereplői valószínűleg széles körben egyetértenek abban, „hogy a művezetői szerepben fellépő államra senki sem tart igényt” (RAPP, I. m.), még hozzá abban az értelemben, hogy az állam ideológiai alapon ne vezérelje a kultúrát, aközben azzal is szembe kell néznünk, hogy a liberálisok államleépítő tevékenységének köszönhetően „a semleges állam megvalósíthatatlan eszméjéből a céltalan állam valósult

Mivel a Kuti–Marsall-féle felosztás szerinti tiszta modell csak az elméletben létezik, hiszen még a hazai liberálisok is – ha a pillanatnyi politikai érdekük úgy kívánja – szívesen használják fel az állami és önkormányzati hatalmukat a kulturális folyamatok ellenőrzésére és irányítására (s bizonyos esetekben, kivált az oktatáspolitikában ez náluk is politika- és ideológiavezérelt), ezért sokkal inkább célravezetőbbek azok a megközelítések, amelyek az állam szerepét a lehetséges kultúrafenntartói pozíció felől vizsgálják meg. Lányi András szerint „az úgynevezett kulturális szolgáltatásoknak az állam a közjó képviselőjében *tulajdonosa, megrendelője vagy támogató mecénása* lehet”.¹⁸ Ezek egy demokratikus politikai környezetben jól megférnek egymás mellett, az erős, felelős állam egyik lehetséges szerepről sem mondhat le. Az állam azonban csak egy absztrakció, nem működhet jól a közösségért elhivatott, a közösségi érdekeket a magánérdekek elé helyező vezetők nélkül, akik számonkérhetők a döntéseikért és tetteikért. Éppen az állam absztrakt természete miatt is értelmezhetetlen az a hazai liberális dogma, hogy az állam nem jó tulajdonos, nem jó gazda, hiszen valójában csak az az állam nem jó tulajdonos, amelynek a vezetői nem jó vezetők. Miként a magánszektorban, úgy az állami vállalatokat, de még a nagy kul-

---

meg” (LÁNYI, *I. m.*). A konzervatív megközelítés szerint az államnak lehet, sőt kell is hogy legyen értékközvetítő szerepe, értékpreferenciái pedig érvényesülhetnek a kultúra támogatásában is. Az elmúlt közel két évtized ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a liberális vezetésnek is vannak a finanszírozásban megmutatkozó értékpreferenciái, csak ezek indoklásánál mindig megtalálják az ideológiai, a piaci magyarázatot, ráadásul a politikai befolyásukkal a háttérben gyakran jól kitapintható, jelentős médiafelületet is jelentő üzleti érdekeket is szolgálnak, gondoljunk csak Bozóki András rövid életű miniszterségének PANKKK programjára.

¹⁸ LÁNYI, *I. m.* (kiemelés tőlem – L. S. L.)

turális ellátó- és kiszolgálórendszereket is a tulajdonosok által kinevezett vezetők, a menedzsment irányítja. Miért lenne az állam rosszabb tulajdonos, mint egy nagyvállalat esetében a kinyomozhatatlan részvényesek köre? Itt is, ott is a korrekciók megtételéhez ki lehet kinevezni új vezetőket, s gazdasági stratégiát váltani. Bizonyos esetekben, így a kulturális intézmények jelentős részénél is az állam jobb tulajdonos, mint a magánszektor, hiszen „a hatékonyság nem egyedül a profitra való törekvés, függvénye, nem egyedül a tulajdonosi érdek által meghatározott”,¹⁹ miként a gazdasági szektorban.

A pályázati rendszer egyedüli üdvöztető megoldásként való beállítását, mindenekfelettségének erőltetését nemcsak az állam felelősségének növelése érdekében kell beszüntetni, hanem azért is, mert be kell látni, hogy egy olyan kis országban, ahol egy-egy szakterület szinte minden meghatározó szereplője személyesen ismeri egymást, nagyon nehéz jól működő döntési rendszert létrehozni. Azaz feloldhatatlannak tűnik az az ellentét, hogy „minél több a szakember a döntéshozó testületben, annál inkább befolyásolják őket szakmai elfogultságok, csoportérdekek. Minél függetlenebbek az elbírált terület érdekviszonyaitól, annál kisebb a terepismertük, kétségesebb szakmai kompetenciájuk.”²⁰ Minél nagyobb egy ország, minél szélesebbek egy nemzeti kultúra emberfőikben, pályázati és projektszámokban is absztrahálható keretei, annál kisebb mértékben fogják a döntéshozó testületben ülő szakembereket befolyásolni a saját szakmai elfogultságaik, csoportérdekeik. Ebben a megközelítésben azt is ki merem

¹⁹ SOLT Katalin, *Állami tulajdon és privatizáció a kultúra területén = Kultúragazdaságtani tanulmányok*, 187.

²⁰ LÁNYI, I. m.

jelenteni (bizonyos sikeres pályázatok esetében tapasztaltam is), hogy az Európai Unió egyes kulturális pályázatainak akkor jelentenek igazi segítséget a jelenlegi hazai pályázati rendszerben folyamatos hátrányt szenvedő alanyoknak, ha a döntéshozatal nem Budapesten, hanem Brüsszelben, de szakértői körben történik, mert így a pályázó személye és hovatartozásának megítélése nem tolakodik a pályázatának szakmaisága, művészeti vagy tudományos értéke elé. Ugyanakkor Magyarországon nagy szükség lenne arra is, hogy a nemzeti szintű kulturális pénzalapok a jelenleginél jóval nagyobb részét osszák el helyben, lehetőleg a még belátható megyei (és nem regionális) szinten, mert a jelenlegi rendszerben a vidéki kulturális centrumok és alkotók érzékelhető hátrányban vannak a központi pályázati pénzek megszerzésekor. Sajnos amiatt, hogy vidékre kevesebb forrás jut, mint a fővárosba, csak álmódíthatunk a szükséges kulturális decentralizációról, azaz a nagyvárosok a jelenleginél színesebb, gazdagabb, pezsgőbb és kevésbé belterjes kulturális centrumokká válásáról.

Éppen ezért a pályázati rendszer többszörös korrekcióra szorul. Hosszú távon valamennyi területen (nem csak a kultúrában) át kell gondolni a prioritásokat, s olyan pályázatokat kell kiírni, amelyek valóban jogos, meglevő társadalmi igényeket szolgálnak, a kultúra, a művészet esetében pedig az alkotó függetlenségének tiszteletben tartása mellett az alkotás feltételeit biztosítják, nem pedig annak irányát és témáját szabják meg. (Persze ez nem azt jelenti, hogy ilyen pályázatokra nincs szükség, bizonyos esetekben éppen hogy így kell történnie, például a művészeti életet gazdagíthatja, művészetet megrendeléshez, s így megélhetéshez juttathat, ha egy önkormányzat a település neves szülöttjének a szobrárt pályázati formában készítteti el. Ugyanakkor az ilyen témát, tar-

talmat megjelölő esetekben is fontos, hogy a nyertes pályaműveket szakértői és ne politikai testületek döntsék el, ne a polgármester vagy pár hangadó polgár véleménye, ízlése legyen a meghatározó.)

A programok, művek létrejöttének támogatása érdekében tehát fent kell tartani a pályázati rendszert, de miként azt Lányi András 2005-ben megfogalmazott javaslataiban is olvashatjuk, a teljesítmények versenyét ki kell terjeszteni „a döntéshozókra – a pénzosztás jogát lehetőleg versenyhelyzetben lévő testületekhez telepítsék; a zsűrik tagjainak személyi felelősségét növelje a döntéshozatal, célkitűzés és értékelés folyamatának következetesen érvényesített nyilvánossága; a tervek és ígéretek versenyét a pályázó által korábban nyújtott teljesítmény értékelése egészítse ki vagy váltsa fel (ami nem tévesztendő össze az utófinanszírozással, amely általában képtelen helyzetet teremt); az összemérhető teljesítmények mérésére dolgozzanak ki komplex – természetesen nem gazdasági – mutatókat, melyek alkalmazása a zsűrik munkáját megkönnyíti és kiszámíthatóbbá teszi, az egyedi és összemérhetetlen minőségek értékelésére ellenben ne próbáljanak formális mutatókat alkalmazni; ne a pályázatok elkészítését tegyék egyre körülményesebbé, és ne a döntéshozatalt lassítsák, hanem a döntéshozók kiválasztását: ezzel kapcsolatban a hosszadalmas mérlegelés, az érintettek széles körének bevonása bőségesen megtérül; korlátozzák a pályázati bürokrácia rémuralmát, egyszerűsítsék az adatszolgáltatási követelményeket”.²¹

Török András, a Summa Artium Kht. vezetője szerint viszont az állami és az önkormányzati költekezés elérte a hatá-

²¹ Uo.

rait, és mivel az adókat előbb-utóbb csökkenteni kell, és „legfeljebb a szinten tartás jöhet szóba”, a pályázati rendszer esetében még az is gondot okoz, hogy „a jó szándékú botránykerülő magatartás jegyében a kurátorok túl sok célra adnak túl keveset”. Szerinte az EU-tól sem várható érdemi segítség, mert ugyan a kulturális infrastruktúra bővítését finanszírozhatják, „de azok fenntartása hazai pénzt von majd el valahonnét”.²²

Meg kell szüntetni a nagy állami intézmények, közgyűjtemények alaptevékenységének pályázati függőségét; hovatovább már ott tartunk, hogy a szakminisztérium, illetve annak egyes osztályai is pályáznak a minisztérium által fenntartott (köz)alapítványokhoz, alapokhoz, hogy bizonyos programokat meg tudjanak rendezni. A civil szektor esetében a jelenleginél is erőteljesebb distinkciót kell tenni a működési és a program-alapú finanszírozások között, s a működési támogatások esetében nem feltétlenül csak a pályázati út az üdvöztető. Ebben az esetben is azzal a „trükkkel” szembesülhetünk, amit Lányi az állami fenntartású intézmények esetében már említett.²³ Például 2005-től az állam folyamatosan arra tesz kísérletet, hogy a nagy társadalmi szervezetek működési támogatása a költségvetésből kikerüljön (ahol különben a minisztérium keretein belül szintén folyt pályáztatás), és fokozatosan az erre a célra létrejött Nemzeti Civil Alaphoz kerüljön át. Ennek az a következménye, hogy jelentős forrásokat vonnak ki, hiszen az NCA-nál az elnyerhető éves támogatás maximális mértéke csupán töredéke a nagyobb szervezeteknek korábban nyújtott működési támogatásnak. Kifejezet-

²² Idézi NAGY, I. m.

²³ Lásd a 6. jegyzetet.

ten problémás ez azon szervezetek esetében, amelyek bizonyos közszolgálati szerepek önként vállalásával tehermentesítik a minisztériumot, az államot vagy a székhelyük szerinti önkormányzatot: ezek a szervezetek akár jól körülhatárolt közszolgáltatási szerződés keretében is kaphatnák a működésükhöz elengedhetetlen forrásokat. A diktatúra idején alakult vagy annak egyes időszakaiban támogatott nagy szervezetek közül a legtöbb túl van már azon a traumán, amelyet számukra a rendszerváltás s az azzal együtt járó szerep- és jelentőségvesztés, valamint az országra zuhant vadkapitalizmus káros hatásai jelentettek, így jelenlegi válságukat elsősorban anyagi ellehetetlenítésük okozza. Megfelelő források biztosítása mellett tevékenységük is felvirágoztatható volna. A források elosztásánál most is érvényesülnek politikai szempontok, célok, egyes nagy állam intézmények jelenlegi látványos sikerét sem lehet kizárólag az új vezetők rátermettségével, menedzszerszemléletével magyarázni, mindez elképzelhetetlen volna éppen az őket és intézményeiket felfuttatni akaró minisztériumi vezetés anyagi támogatása, garanciavállalásai nélkül. A társadalmi szervezetek vergődését vizsgálva ne felejtsük megjegyezni, hogy a rendszerváltás pillanatában a kulturális élet konszolidációja és kárpótlása teljesen elmaradt, ez máig ható igazságtalanságokat és versenyhátrányt eredményezett. Kellő politikai akarattal ezen még a rendszerváltoztatás után húsz évvel is lehet és véleményem szerint kell is változtatni: azoknak a szervezeteknek, amelyeknek például a korábban támogatásként kapott vagyonát elvették, vagy vagyonuk valamilyen formában az állam kezébe került, lehet olyan vagyonelemeket átadni, amelyek vállalkozói alapon történő működtetése megtermeli a nonprofit tevékenység forrásait. Így egy egyszeri nagyobb kiadással, egyfajta kulturális

konszolidációval még az is elképzelhető, hogy az állam fokozatosan kivonul egyes területekről, de enélkül ez megengedhetetlen. A támogatási rendszer ilyen típusú problémáit különben már a liberális szakpolitikusok is kezdi felmérni, Pető Iván például azt nyilatkozta a Magyar Írószövetség közlő tisztújító közgyűlése kapcsán, hogy „a mai körülmények között is – indokolhatónak látom az ilyen típusú szervezetek működésének közpénzekből történő támogatását, hiszen a kultúra nem pusztán piaci termék, és a kultúrának, működésének része az Írószövetség-típusú szervezetek léte.”²⁴

Az utóbbi évek több vitájában is kiemelték a túlzott bürokrácia lebontásának szükségességét, amely jelenleg csak a tisztviselői kar és a politikai szereplők felelősségének csökkentését szolgálja. Nálunk azonban az egyszerűsítés nem a bürokrácia csökkentését jelenti: a második Gyurcsány-kormány az adórendszert kívánja egyszerűsíteni. Miközben erre valóban szükség van, az egyszerűsítés egyik áldozata éppen a kulturális élet lehet, hiszen a tervek között annak a kulturális járuléknak az eltörlése is szerepel, amelyik – a fent említett pályázati anomáliák ellenére is – forrásokat jelentett a magyar kultúrának.²⁵

A támogatási rendszernek a jövőben a működési és a projekt/programfinanszírozás mellett nagyon hatékonyan kellene figyelmet fordítania a művek olvasókhöz, nézőkhöz, a befogadókhoz, könyvtárakba, közgyűjteményekbe juttatására. Lányi András szerint „az állami művészeti mecenatúra

²⁴ *Kívülről hogyan látja?* = MIT [a Magyar Írószövetség Tájékoztatója] 2007/1. (közgyűlési különszám), 16.

²⁵ Lásd *Indexen a jövő évi adócsomag-tervezet*, <http://index.hu/gazdasag/magyar/pakk070905/> (2007. szeptember 5.).

elsősorban az alkotások létrejöttét támogatja, s nem fordít figyelmet arra, hogy a művek eljussanak a közönséghez. Ez művészeti életünket tökéletesen belterjessé teszi.”²⁶ Ez részben igaz, mégis azt vallom, hogy az államnak a jelenlegi ösztöndíjrendszert szélesítenie kell, így biztosítva a nyugodt alkotás feltételeit. Az alkotások létrehozását célszerű volna úgy támogatni, hogy az állam a kész műveket – szakmai zsűrizés, tehát kuratóriumi döntés után – felvásárolja, s ezáltal segíti a közönséghez való eljutásukat. Olyan állami programokat kell tehát beindítani, mint amilyen korábban a Soros Alapítvány azon könyvtámogatási pályázatsorozata volt, amely úgy segítette a kiadókat a művek nyilvánosságra hozásában, hogy bizonyos mennyiségű példányt a könyvekből megvásárolt az alapítvány, s azt ingyen juttatta el a fővárosi és vidéki könyvtárak széles köréhez. Természetesen a Soros Alapítvány – magánalapítványként – azt is megtehetette, hogy a művek kiválasztása esetén az alapítványt irányító és segítő szűk szakmai kör esztétikai, politikai, ha tetszik: ideológiai preferenciáit minél jobban érvényesítette, s mivel ezt nem az állam tette meg, ráadásul a kuratóriumi döntések a liberális értelmiség értékválasztásaival többé-kevésbé korreláltak, senki sem tiltakozott ellene (pedig egyeseknek ezek a pályázatok – a jó modell ellenére – is komoly versenyhátrányt jelentettek). Ez a modell természetesen több művészeti ágban működőképes lehet, de a kuratóriumi rendszerről korábban leírtak korrigálására itt is figyelni kell.

Az NKA Szépirodalmi Kollégiumának könyvtámogatási stratégiájában az utóbbi években egy pozitív fordulat mindenképpen megfigyelhető: külön figyelmet fordítanak a szer-

²⁶ LÁNYI, I. m.

zői honoráriumokra, ezért az elnyert összeg egy részét kötelező a kiadónak erre fordítania. Bár a kiskapuk megtalálásához igen kifinomult érzékkel rendelkező, a túlélésre berendezkedett kiadók – a könyv megszületésében érdekelt szerzővel összekacsintva, s javarészt kényszerből – ezt a rendelkezést is ki tudják játszani, de a döntéshozói szándék akkor is discséretes. Ugyanakkor mögötte van sajnos az a szempont is, hogy így a szerzőknek (papíron) kifizetett tiszteletdíjak után jelentős mértékű járulékok jutnak vissza az államhoz, bizonyosan több, mintha költség számlával, 5 százalék áfát tartalmazó nyomdász számlával számolna el a pályázó.

Folytathatnám a sort számos olyan terület részletes elemzésével, ahol az államnak szerepet kell vállalnia, például a magánmecenatúra kiteljesedéséhez szükséges jogi és pénzügyi környezet kialakításában, a független köztisztviselői pálya megerősítésében (ami hozzájárulhat a rendszer, a kultúra fenntartásának igazságosabb működtetéséhez), a kulturális és tudományos intézmények autonómiájának jogi biztosításában, a kulturális javak fogyasztói hozzáférhetőségének igazságos, a tényleges javakat és a valós igényeket figyelembe vevő biztosításában,²⁷ a pályázati rendszer és a támogatott művek

²⁷ „A közszolgálati rádió és televízió [...] belső újraelosztást valósítanak meg kulturális–civilizatorikus értékek és a társadalmi nyilvánosság elveinek érvényesítése érdekében. (A televíziót, rádiót ezért nevezik nemegyszer a legtagasabb ingyenes mozi-, színház- vagy koncertteremnek.) A közszolgálati médiumok ily módon válnak, válhatnak az ország legnagyobb kultúráközvetítő szervezeteivé, s egyben a kulturális piac jelentős megrendelőivé. Vitathatatlan, hogy kulturális és életmódmintákat közvetítő, továbbá mecénási, megrendelői szerepük okán, valamint a rendkívül széleskörű, szinte ingyenes fogyasztói hozzáférhetőség miatt a kormányzati kulturális politikának megkülönböztetett partneri figyelemmel kell fordulnia a közmédiumok felé.” (BAÁN László, *Kultúra és gazdaság Magyarországon*, Média + Print, Budapest, 1997, 86–87.)

a jelenleginél szélesebb nyilvánosságának megteremtésében, ami egyben a teljesítmények ellenőrzéséhez is hozzájárulhat. A célként kitűzött feladatok megvalósítása látszólag csak hatalmi pozícióból lehetséges, ennek a megszerzése azonban bizonyos versenyt feltételez. A verseny tisztaságához esélyegyenlőség kellene, amihez elengedhetetlen a médiafelületek használatának újrászabályozása, hogy a szereplők azonos esélyekkel vegyenek részt a versenyt erőteljesen befolyásoló médianyilvánosságban. Ezt az újrászabályozást is csak hatalmi pozícióból lehet megtenni, ami az uralkodó elitnek nem érdeke. Tehát a kör bezárul. Ugyanakkor magunkba is nézve, a saját céljainkat is vizsgálva ne felejtjük el azt, amire Bertrand Russell a hatalom és az erkölcsiség viszonyát feszegetve már a harmincas években figyelmeztetett: „A célok tekintetében megnyilvánuló ellentéteket nem lehet a tudományos nézeteltérések módján a tényekre való hivatkozással feloldani. [...] A gazdasági és a katonai hatalom csatasorba állíthatja a propagandát. A verseny egész egyszerűen a hatalomért való küzdelem. Bármely hitvallás eszközzé válhat egy csoport vezető szerepe érdekében, még az is, amely az egyenlőséget hirdeti.”²⁸ Tevékenységünket, legyen mögötte akár széles társadalmi igény, vagy csak szűkebb, ugyanakkor akceptálható kisebbségi csoportérdek, annak tudatában kell folytatnunk, hogy a politikai, etikai, kulturális viaskodásban a hatalom csupán eszköz lehet, és nem cél. Ez elengedhetetlen feltétele a sikernek, illetve a hatalom megtartásának is. És akkor talán előbb-utóbb azok is belátják, hogy nem csak egyféleképpen lehet látni a világot, akik erről éppen bennünket akarnak meg-

²⁸ Bertrand RUSSELL, *A hatalom. A társadalom újszerű elemzése*, Typotex, Budapest, 2004, 158–159.

győzni, akik harsány könyvborítóikról is ezt üzenik: There is always more than one way of looking at the world.²⁹

(2007. augusztus–szeptember)

²⁹ Bozóki András volt kulturális miniszter ezen mondat előtt van lefényképezve az *Ars politica* című, minisztersége idejét is összefoglaló könyvének a borítóján (Jószöveg Műhely, Budapest, 2007).

Versenyhátrány

Pisszegő teremőr

Bozóki András kiáltványa: nemzeti kultúra,
fűtési számlák – avagy a szabadság közhelyei

*„A hatalommal flörtölni nem lehet,
el kell venni feleségül.”*

(ANDRÉ MALRAUX)

Magyar kultuszminiszter gondolatai ritkán hozzák lázba a „kulturális közlegelő” lakóit. A kormánykoalíció politika-csinálói szemében ez a terület a kezdetek óta afféle kötelező kűr, a költségkímélő nagyotmondás terepe, kiváló alkalom indulatok generálására (támogatási rendszer „átalakítása”) és csillapítására (díjak odaítélése). Talán ezért sem vették sokan a fáradságot, hogy Bozóki Andrásnak, a kormánykoalíció harmadik kulturális miniszterének *A szabadság kultúrája* című kiáltványát kivesézzék, mert nehéz komolyan venni egy mozgástérrel nem rendelkező, alig tízhavi mandátumra szerződött tárcavezető eszmefuttatásait.

Rontanak Bozóki megítélésén a konkrét tettek is: érzéketlenség ott, ahol érzékenynek kellene lenni, „tisztesség, esély és alternatívák” hiánya ott, ahol ezekre volna szükség. Mert valóban, „az alkotóknak szánt közpénzt az alkotókhoz kell eljuttatnunk – nem nyelhetik azt el különböző bizottságok, hivatalok, apparátusok”. Éppen ezért érthetetlen a Nemzeti Kulturális Alapprogram (NKA) fű alatt előkészített átalakítása, az unióban példátlanul nevezhető pályázati bürokrácia, az NKA színvonalatlan imázs- és logóváltásának költségei, a kurátorok fölösleges képzése, az auditálásokra elszórt milliók, a barátokkal a művésztsadalomra szánt pénzek-

ből íratott szükségtelen tanulmányok, valamint az év bukása, A Nagy Könyv projekt – és így tovább. Jó hír persze, hogy az egykori egyetemi oktató előtt az utóbbi hónapokban megnyílt a világ, „új kulturális időszámítást” hirdet, és arra biztatja a „közös játéktér” szereplőit, egyeztessék óráikat az övével. Kínos túllövés ez, de a magyar értelmiség egyelőre igen tartózkodóan reagált, holott ebben a rezervátumban („kis nyelv, kis piac”) ők vannak otthon. Tudniuk kell, hogy aki miniszterként minden konfliktust az egymás megértésére hivatott alkalomnak tekint, az hiába töltötte be a mitikus negyvenet, még nem jött rá, hogy halandó.

Bozóki András már hivatalba lépésekor nyilvánvalóvá tette, hogy pályafutásának ezt az állomását tudományosan megalapozott pásztorórának tekinti, és lám, valóban csak a kellemes részére koncentrál. Kellemes dolog egy kiáltvány is. Aki kiált, annak elhivatottsága van. Az efféle programalkotási kísérletek természetükből adódóan súlyos fogalmakkal operálnak, amelyekhez filozófia dukál. Mindjárt itt van a kiáltvány „kulturális szabadság” fogalma vagy a kulturális politika szerepének meghatározása. Bozóki nem mond mást, mint hogy mindennek van létjogosultsága. Aztán következik a kulturális politika, amelynek szerepe kimerül abban, hogy elérhetővé teszi ezt a mindenséget. Szerepelnek ugyan a kiáltványban kiemelt területek (élő zene, népi kultúra, kortárs művészetek, kreatív iparágak, formatervezés), de kifejtésre nincsen idő, mert azonnal „el kell rugaszkodnunk a hétköznapi szorító gondjaitól, a könyvtárak fűtési számláitól”, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, „milyen Európában, milyen Magyarországon szeretnénk élni”.

Pedig villantani itt lehet, a „fűtési számlák” témaköre válaszokért kiált, amelyek ha nincsenek, komolytalanná teszik

az olyan – egyébiránt érvényes – megállapításokat, mint hogy „a kormányzati kulturális politika legfontosabb területe a kulturális javak általános hozzáférhetőségének megteremtése”. Amíg a valódi nyilvánosságot biztosító hagyományos intézmények szorító gondjai nem érik el Bozóki András ingerküszöbét, semmiképp ne dobjuk ki a könyvtárak katalóguscéduláit, mert félő, hogy ha igaz az, amit Bozóki András állít („a könyvtárnak nem tartozéka a katalóguscédula”), akkor hamarosan könyvekre sem lesz szükség. A digitális bűvöletben megfogant kiáltvány hitelességéből sokat levon, hogy említés szintjén is hiányoznak belőle az egész nemzeti kultúrát átfogó digitalizálási programok (magyarán a közvetítő közeg feltöltése tartalommal), a mindenható piac pedig, amelynek el kellene tartania a – tévesen támogatott – könyvűzenét, bizonyosan nem fogja finanszírozni a kulturális közvagyon internetre tételét, mert egyszerűen nem érdeke (no profit). Visszatérő motívum a „zárt struktúrák és intézmények megnyitásának” célkitűzése, ami jól hangzik, még akkor is, ha nem világos, a kiáltvány szerzője mire gondol. A könyvtárak, múzeumok, archívumok, színházak kapuinak szélesre tárását nem segíti a csöndesre tervezett 25 milliárdos „maradványképzés”, mert ennek következményei éppen a nyilvánosság korlátozása, intézménybezárások, szolgáltatás-csökkenések, belépőjegyár-emelések lesznek.

Megtudjuk továbbá, hogy a kultúra „öröm és élvezet, zaklatottság és megnyugvás”, hogy „európaiságunkat, magyarságunkat is újra kell értelmezni”, és hogy „a magyar kultúra bemutatásának terepe az Európai Unió”. Még egy gyöngyszem: törekednünk kell arra, hogy „ne csak a pénzes turistát és a külföldi befektetőt fogadja vendégszeretet, hanem a bevándorlót, a vendégmunkást és a menekültet is”. Szóba kerül-

nek még a „felvilágosodás céljai”, melyeket korunk ironikus és relativista szemlélete nem irtott ki belőlünk. „Szabadság, egyenlőség, testvériség”, minden bizonnyal ezekre gondolt Bozóki András. A felvilágosodás társadalmi programjából kulturális értelemben levezetni a szabadság vagy éppen az egyenlőség programját, sötét tévút. Ahol a tudás primátusáról beszélünk, ahol a művek nyilvánosságra hozatalában demokratikus szempontok nem érvényesülhetnek, csak egy adott esztétikai rendszeren belüli értékpreferenciák, ott az egyenlőség meghirdetése túlmutat némi tájékozatlanságon, itt már komoly műveltségbeli deficitről van szó.

Hasonló a helyzet a „nemzeti kultúra” fogalmával, amelynek e rövid szövegtestben is sikerült két, egymásnak gyökeresen ellentmondó meghatározását megadni. Miközben Bozóki értelmetlennek állítja be a nemzeti kultúrába való bezárkózást (azaz abba, amit a nemzet jelentős része éppen „a kulturális demokrácia” és az alternativitás jegyében nemzeti kultúrának tart), aközben másutt kifejti: a „nemzeti kultúrát mindannyiunk közös tudásán, értékein, szokásain túl a legkülönbözőbb csoportok és közösségek kultúráinak folytonosan átrendeződő mozaikja alkotja”. Lehet ebbe bezárkózni? És ha valakinek mégis sikerül, miért probléma ez, és miért nem támogatandó?

Az állam a kiáltvány értelmében nemcsak a „kánon kialakításának igényéről” mond le (magyarán értelmét veszti az éppen most adományozott díjak sokasága), de az „államigazgatási önkorlátozasként” elnevezett, elosztást „átalakító” politikával „nyitottságot kell érvényesíteni”. Milyen az a kulturális politika, amely ennyire beágyazatlan civilizáciánk kultúrtörténeti folyamába, hogy a szabadság közhelyével söpör le magáról minden invenciózus értékteremtő és -őrző kö-

telezettséget? Újabb szereptévesztés, mert „a szabadság építőkövei nem a korlátlan előjogok, hanem kötelességek”.

Érdemes megjegyeznünk, hogy ha volt is az államnak valaha kanonizáló igénye (és volt), akkor arról a rendszerváltással bizonyosan lemondott vagy lemondani kényszerült. Ez a programpont újabb kínos elszólás, mert a díjak zömében a szakma (szakmák) egyik vagy másik csoportjának, értékek mentén is szerveződő érdekkörének a politika felé továbbított ítélete jelenik meg. A megasztárok mostani PR-szagú díjazásával Bozóki Andrásnak ezt a konszenzust is sikerült felrúgnia. A politika kánonalakítási elképzelései különben még a szocializmus időszakában sem valósultak meg, hiszen a végső győzelem felé terelt nép és annak értelmisége a tiltott irodalmat szívesebben forgatta, mint a támogatottat, amit pedig hivatalos művészetnek kiáltottak ki, az hosszú távon képtelen volt szervesen beépülni nemzeti kultúránk színes hagyományrendszerébe. Szerencsére az utóbbi másfél évtizedben már szabadon lehetett választani az alkotások és a közösségek között, így Bozóki András ezen igénye csak azoknak jelent újdonságot, akik eddig sem voltak tisztában azzal, hogy az egyik kultúrházban éppen táncház, a másikban pedig punkkoncert van.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának vezetője szerint reális önképre van szükség: „kis nyelv, kis kulturális piac, de tehetséges emberek” – írja. Ebben a kontextusban egészen új értelmet nyernek a kiáltvány olyan kifejezései, mint a „nemzeti önbecsülés”, az „önértelmezés”, az „összetartás” vagy a „verseny”. A tradicionális kultúra évszázados hálóját és bonyolult összefüggés-rendszert pedig Bozóki egyetlen szimbólumba képes belesűríteni: „pisszegő teremőr”.

Sok hozzáfűznivaló nincs ehhez. Aki vizsgáztatott életében, tudja, a vizsgabizottság tagjai ilyenkor összehunyorognak, és gondolkodás nélkül bevésik a kettést. A diák meg- és felvilágosodásában bízni nem érdemes, utóvizsgára meg ki akar bejönni.

A baj mégis nagyobb, mert Bozóki András miniszterként közvetíti egy politikai irányzat elvi állásfoglalását, miközben meghatározza a kultúra szerepét.

Az utóbbi kísérlet – ebben nem hagy kétséget sem a kiáltvány, sem a tárca akciósorozata – a *kulturalizmus* irányába mutat. A kultúra eszerint nem más, mint pusztá esemény (*event*), amely fogyaszthatóságával és értékesíthetőségével impulzusokat ad a gazdaságnak. Bozóki András nem nemzeti kultúrában gondolkodik, számára a kultúrához kötődő vezérfogalmak az „új színtereken folyó” „termelés” és „fogyasztás”, példaképe a „különösebb támogatás és védettség nélkül” fejlődő kultúra. Az államot egyenesen visszavonultatja a nem létező hátországba, mindezt akkor, amikor az egész kontinenst átható globalizáció, az Európai Unió nemzeti gazdaságokat és politikákat összeolvasztó hatása okán az önálló államiság talán egyetlen kézzelfogható megnyilvánulása a nemzeti kultúra marad.

Álláspontja kifejtésében Bozóki elszomorítóan konzekvens, számára a 20. század két meghatározó kulturális korszaka, a „magyar kultúrfölényt szolgáló klebelsbergi” és a „három T-t megvalósító aczéli” kultúrpolitika egymás mellé helyezhető, továbbá mindkettő érvényességét veszítette, nyilatkozta egy napilapban. Az aczéli tiltó-tűző-támogató kultúrpolitika esetében nincs miről beszélni, a többek között

minden idők legversenyképesebb és legkvalifikáltabb magyar értelmiségét megteremtő klebelsbergi hagyatékot avítnak és érvénytelennek nevezni azonban több, mint pusztá ideológiai túlkapás. Ha létezik a magyar kultúrának prosperáló korszaka, úgy ez az eötvösi, treforti hagyomány után éppen Klebelsberg Kuno tevékenységének időszaka, ha valakinek, úgy neki sokat köszönhet a tágan értelmezett magyar kultúra, miközben nyolcvan évvel korábban ismerte fel az új időszámítás beköszöntét. A kiáltvány tollforgatójának kultúrafogalma azonban kimerül a worldwidewebs multimédia-világ dicsőítésében, magyarán a telefonvonal fontosabb, mint a rajta keresztül kommunikáló ember mondanivalója.

A médiát szívesen használó miniszter szerint „ha a média képei betolakodnak a hétköznapijainkba, tolakodjunk be a médiába az értékeinkkel, a művészetünkkel!” Mintha egyforma pályán egyenlő esélyekkel versenyeznének a magyar kulturális élet szereplői, és nem a reklámozók vélt célközönségének igényeihez igazítanák a kereskedelmi televíziózás „kulturális” kínálatát. Sajnos az igencsak trendire sikeredett királyi televízióban sem jobb a helyzet.

A szabadság kultúrája című kísérlet tehát vegytiszta ideológia, és míg „a színház megtöltéséhez dramaturgia kell, a padsorok kiürítéséhez elegendő az ideológia”. Ez a kiáltvány mégsem ostoba, hanem cinikus és ravasz. Cinizmus és ravaszsága nem a bújtatott semmit- és nagyotmondásban rejlik, nem is abban, hogy a megmozgatott fogalomkészlet kilencven százalékának (szabadság, verseny, esélyegyenlőség, tisztesség, alternatíva stb.) vajmi kevés köze van a kultúrához, pláne a művészethez. Hanem abban, hogy mindezt a szerző is tudja. Ezt a megállapítást nem csak a kiáltványra alapozhatjuk, hiszen az elmúlt hónapok támogatási ügyei és pénz-

megvonásai jelzik: bár a versenyben mindenki egyenlő eséllyel indul, azért vannak egyenlőbbek. A nemzeti identitást és „önbecsülést” szimbolizáló események vagy a hozzájuk kapcsolódó intézmények, rendezvények érdektelenek Bozóki András számára. Ennek az állításnak a bizonyítására elég arra utalnunk, hogy alig négy hónap múlva kezdődik a 2006-os esztendő, amelynek legnagyobb kulturális eseménye az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója. Ahogy a 19. században Magyarország az 1848–49-es szabadságharcával lépte át a világtörténelem ingerküszöbét, úgy a 20. századnak 1956 az egyetlen olyan eseménye, amellyel jelenlétünk megkérdőjelezhetetlenül bevésozódt az emberi civilizáció jobb és bal agyféltekéjébe. Ha komolyan vesszük, hogy „a magyar kultúra bemutatásának terepe az Európai Unió”, úgy nemzetközi és hazai projektek sokaságát kellene látnunk. Ehelyett Bozóki koncepciózus szelekció nélkül vonja meg mindazon intézmények (’56-os Intézet, Nemzeti Múzeum, NKA, Terror Háza Múzeum) támogatását, amelyek feladata a felkészülés lenne; a szoborpályázaton és néhány sápadt próbálkozáson (ORTT-filmpályázat) kívül nincsen mozgás. Aki projektmenedzseléssel foglalkozik, tudja, egy átfogó nemzetközi programsorozat előkészítése években mérhető munkafolyamat, a vonat már elment, a következő úgy ötven év múlva érkezik. Pedig ha létezik életmentő kulturális exportcikk, úgy ez az a tapasztalat és tudás, amelyet Magyarország 1945 és 1990 között szerzett, benne a csúcspont, 1956. Ha valamine, Európának és a világnak erre volna szüksége.

Köztudott, hogy amikor a kultúra napja alacsonyan áll, a törpék is hatalmas árnyékot vetnek. Az „új feltételek” miatt mindent új alapra helyező politikai szándék nem új keletű. De nincsenek új feltételek, a régiek alapján zajlik ma is min-

den, csak nagyobb fordulatszámon. A nemzeti tradíció ápolása sosem jelentette azt, hogy megőrizzük a hamut, hanem hogy nem engedjük kialudni a parazsat.

(2005. szeptember; társszerző Tallai Gábor)

Konzervatív politika – nyitott értékrend

Kiegészítések Lánczi András
Konzervatív kiáltványához

Lánczi András az Élet és Irodalom 2002. november 15-i számában olvasható *Konzervatív kiáltvány* című írásának tétélei-vel ugyan több ponton lehetne vitatkozni, de most csupán kiegészítem a gondolatmenetét a konzervatív politika néhány elvárható jellemvonásával.

Először is, a konzervatív politika nem szereti a populáris szlogenpolitizálást, a lózungokat, ezért a konzervatív politikának valós tartalommal kell feltöltenie az üzeneteit. Az üzenetek, az egyes politikai lépések kifejtése, megmagyarázása elengedhetetlen. Nézzünk egy konkrét példát, a Szent Korona Parlamentbe vitele kiváltotta nagy politikai vitát. Az esetet megvizsgálva láthatjuk, mennyire fontos lett volna annak az elmagyarázása, mit is jelentett a magyar alkotmányos fejlődésben, jogtörténetünkben a Szent Korona. Sem az ügyvel szimpatizálók, sem az ellenzők tömegei nem voltak tisztában azzal a jelentéstöbblettel, amely a magyar koronát megkülönbözteti a többi egykori királyság uralkodói fejdíszétől. A korona Parlamentbe vitelét támogatók ugyanúgy érzelmi alapon ítélték, miként az ellenzők, pedig ha ismertették volna a Szent Korona történelmi szerepét, akkor egyértelművé vált volna az is, miért volt nyilvánvaló csúsztatás Kovács László MSZP-elnök azon – párhuzamot, analógiát sejtető – állí-

tása, hogy más európai uralkodók koronáit is múzeumokban állították ki, s nem a parlamentekben. A Szent Korona a szocialista diktatúra évei előtti több évszázados alkotmányos szerepének ismertetése, ezzel párhuzamosan átszállítása az Országházba természetszerűleg nem jelentette sem a királyság, sem a Szent Korona-tan visszaállításának igényét, azonban 1000 éves államiságunk megünneplése szempontjából szimbolikus jelentőséggel bírt. Ezt azonban kommunikálni kellett volna, hogy minél kevésbé sértsen – javarészt tudatlanságból és megfélemlítésből származó – érzékenységet.

A konzervatív politika felismeri a kommunikáció jelentőségét, éppen ezért fontosnak tartja a szabad sajtó támogatását is. De a konzervatív politika nem a közszolgálati sajtót akarja elfoglalni, nem törekszik az ország kettéosztására, ezért nem akar két külön értékrendet valló közszolgálati tévécsatornát létrehozni, hanem az általa is támogatott civil kezdeményezésekre építve, bevonva a magántőkét, szorgalmazza a mértéktartó konzervatív sajtó erősödését. Mindezt annak tudatában és annak ellenére teszi, hogy a jelenlegi magyar baloldali politikai elit és a baloldali sajtó munkatársai évek óta a piaci viszonyokra hivatkoznak, úgy téve, mintha ezek a (nem csak a sajtóban jellemző) piaci viszonyok egy organikus fejlődés, több évtizedes demokratikus folyamat eredményeként jöttek volna létre.

A konzervatív politikának elsődleges feladatai közé tartozik a konzervatív értékrend vonzóvá és vállalhatóvá tétele, hogy az egyébként magukat politikai értelemben titokban konzervatívnak valló művészek, értelmiségiek, üzletemberek, vállalkozók nyíltan is felvállalhassák világnézetüket. Ez lehetőséget teremt arra, hogy mind többen támogassanak olyan kezdeményezéseket, amelyek tovább segítik a konser-

vatív értékrend megerősödését, így a többszintű konzervatív kommunikációs csatornák (magántulajdonú tévé- és rádióadók, heti- és havilapok, egyéb periodikák, könyvkiadók) létrejöttét, térhódítását.

Ugyanakkor a konzervatív politika azzal is tisztában van, hogy a hitelesség és a szakértelem elsődlegesen fontos a folyamatos értékteremtéshez, ezért mindent megtesz azért, hogy jól képzett, felkészült és mértéktartó szakemberek képviseljék a konzervatív álláspontot, legyen szó akár a politikáról, akár a sajtóról, akár a kultúráról.

A konzervatív politikának fontosak a civil kezdeményezések. A konzervatív politika nem szűk hatalmi elitben gondolkodik, hanem az egész társadalmat átfogó programokban, mert tudja, hogy a széleskörű civil kezdeményezések nem gyengítik, hanem erősítik a társadalom életének jobbítását szolgáló céljait. A konzervatív politika tehát a lehetséges alkotmányos eszközökkel támogatja a civil kezdeményezéseket és szervezeteket, ám egyúttal fontosnak tartja az egyének és szervezetek önállóságát, ezért igyekszik az államtól való függetlenséget biztosítani. Ezt azon túl, hogy az adófizetők pénzének elosztásáért nem vár hálát és politikai viszonzást, még azzal kívánja elérni, hogy felismerve a magánmecénatúra jelentőségét, mindent megtesz annak kiépüléséért.

Bár egyetértek Lánczi Andrással abban, hogy igazság egy van, s azt nem szabad relativizálni, de az is igaz, hogy egy más mellett több, egyaránt autentikus értékrend létezhet, s egyazon közös nemzeti hagyományból két különböző véglet is képezheti az egymással szemben álló csoportok kulturális identitásának magját. A konzervatív politika igyekszik megtalálni a lehető legszélesebb rétegek számára közös kulturális örökséget, ily módon a nemzet egységesítéséért dol-

gozik. Ugyanakkor figyelnie kell arra, hogy ne a tőle távol álló politikai körök, pártok csoportosulások és sajtótermékek értékrendjéhez, szokásaihoz és szabályrendszeréhez igazítsa a sajátját: tehát nem lehet legitimációs erő a baloldali ideológia, mert azzal azt a jelenleg is erős baloldali kommunikációt erősítené, hogy a konzervatívok szellemileg felkészületlenebbek, értéktelenebbek, kevésbé hitelesek. Éppen ezért nem kell a baloldali értelmiségiek és gondolkodók, a baloldali sajtó „kegyeit” keresni, ám egyúttal a mértéktartó baloldali értelmiségiekkel folyamatos kommunikációt, szakmai, etikai vitákat kell folytatni.

A konzervatív politika nem felelőtlen, nem hoz létre olyan köröket, amelyek csak pillanatnyi politikai érdekeit szolgálják, s ha már létrehozott ilyen csoportokat, akkor nem hagyja őket magára, hanem tartalommal, lehetőleg identitáserősítő kulturális tartalommal tölti meg őket, hogy tehetetlenségük ne forduljon indulatba, hogy (főleg a két választás közötti 4 éves időszakban) ne legyenek fölöslegesen hergelve, mert az embereknek nem kell állandóan harcra késznek lenniük, intenzíven politizálniuk, hanem a saját munkájukat végezve, minél tartalmasabb, boldogabb életet élve kell családjuk, szűkebb és tágabb környezetük számára hasznossá válniuk.

A konzervatív politikusok nem várják, hogy az egyházak, a civil szervezetek legitimálják a politikai lépéseiket, hanem – éppen fordítva – a konzervatív politika meghallgatja őket, s szellemiségükre, véleményükre, hagyományaikra támaszkodva alakítja ki álláspontját. A konzervatív politikusok jól tudják, hogy az állam és az egyházak szétválasztása régen megtörtént, ugyanakkor még az ateista konzervatívok is jól tudják, hogy a történelmi egyházak támogatása a nem vallások kötelessége is, mivel az egyházak – valamennyiünk szá-

mára napi szinten megélhető és gyümölcsöző – kulturális, karitatív és mentális szerepe nélkülözhetetlen, s közben számos olyan dolgot támogatunk az adófizetők pénzéből, ami egyértelműen csupán valamely – nem vallási – kisebbség, szűk kulturális közösség érdekeit szolgálja. A konzervatív politika ugyanakkor joggal várja, hogy történelmi egyházaink autentikus választ tudjanak adni a mai társadalmi problémákra, ezzel is segítve az értékkeremtő politikusok munkáját.

A konzervatív politika nem lehet kirekesztő, ugyanakkor nem kell félnie az értékek, elképzelések felvállalásától, a programok következetes végigvitelétől (például a családtámogatási rendszer esetében a család fogalmát és státusát rehabilitálni kell, de úgy, hogy mindez ne jelentse a csonkán maradt családok megbélyegzését).

A konzervatív politika nem valami ellen lép fel, tartózkodik a politikai radikalizmustól, önmagát nem valami, valakik, valamilyen csoportok ellen, hanem közösen elfogadott és fontosnak tartott értékek mentén határozza meg. Ezért fontos a szélsőségekre hajló, befolyásolható fiatalokkal való foglalkozás, hogy kudarcaik, sikertelenségük ne vigye őket a csak ellenségeképeket felmutatni képes csoportosulásokhoz. A családban nem megfelelően szocializált fiataloknak a valós értékek mentén megfogalmazódó értelmes alternatívákat, olyan életpályákat kell felmutatni, amelyek alapján a társadalom hasznos tagjaivá válhatnak. A fiatalok megszólítása tehát a konzervatív politika egyik legfontosabb feladata, a baloldal ugyanis képtelen erre, hiszen nekik is csak azt üzeni, mint a társadalom egészének: „több pénzt az embereknek”. Több pénzt, hogy minél jobb fogyasztóvá váljanak. A konzervatív politikának ki kell egészítenie a baloldal érték nélküli, ugyanakkor rendkívül hatásos üzenetét: több pénzt az embereknek,

hogy egészségesebb, tartalmasabb, kulturált életet élhessenek, s identitásukban erősödhessenek, szellemiekben gazdagodhassanak.

Igaza van Lánczi Andrásnak: a magyar értelmiség tévesen hiszi azt, hogy a politika „kezeből ki kell venni a döntéseket, hiszen minden döntés valamelyik szakma fennhatósága alá tartozik”. Való igaz, nem szabad a politika tekintélyét lerombolni, el kell fogadnunk politikusainkat, de nem feltételek nélkül, hiszen a politikusoknak is be kell tartaniuk azokat a jogi és elsősorban erkölcsi normákat, amelyek meghatározzák társadalmi kapcsolatainkat. Tehát a politikusoknak sem szabad lerombolniuk a politika tekintélyét, s a konzervatív irányzatnak itt különösen nagy felelőssége van, bár bizonyos hatalmi játszmákban a „politikai realitás” valóban furcsa szituációkat eredményezhet, a konzervatív politikának maximálisan törekednie kell az erkölcsös, tiszta közélet megvalósítására.

És végül: *a politikai konzervativizmus nem feltétlenül jelent esztétikai konzervativizmust*, ilyen módon a konzervatív politikusok nyitottak a kultúra egészére, mert tudják, hogy az egykor radikálisnak gondolt művészeti kezdeményezések is közös kulturális örökségünk részévé, tehát saját *hagyományunkká* váltak. A hagyományőrzésre oly érzékeny konzervatív politika mindezek, tehát például az avantgárd ápolására is vállalkozik, s éppen ennek jegyében a konzervatív politika azzal is tisztában van, hogy a konzervativizmus nem azt jelenti, hogy letűnt korok letűnt eszméit és ízlésvilágát kell aktualizálni, hanem egy jól értelmezett hagyomány jegyében, de a mai kor adekvát (ön)kifejezési formáit kell megtalálni. A konzervatív politika tehát arra törekszik, hogy például az általa támogatott középületek építése esetében a sokszor a retrográd felé hajló közízlést formálja (ez az, ami a Nemzeti Színháznál

egyáltalán nem sikerült, ugyanakkor a Terror Háza esetében, elsősorban a belső tér vizuális kidolgozásában, vagy az új Budapest Sportcsarnoknál sikeresnek mondható). Hiszen az esztétikai ízlés formálása, épített környezetünk alakítása a politika felelőssége is mindaddig, míg ő dönt a pénzek elosztásáról és kihelyezéséről. A konzervatív politikának a korszerű formák megtalálásán túl persze arra is figyelnie kell, hogy a mai kor esztétikai követelményeinek felismerése ne csapjon át olyan, egyébként önmagában – vagy más országban, más kultúrákban – értékesnek, autentikusnak található dolgok kivitelezésébe, amelyek teljesen idegenek saját környezetünk hagyományaitól, jelen esetben európaiságunktól, közép-európaiságunktól, s mindenekelőtt magyarságunktól.

(2002. december)

A jobboldali kultúrpolitika hiánya

A választások óta eltelt néhány hétben a konzervatív szellemi műhelyekben és a jobboldali sajtóban kialakult élénk, minden bizonnyal a jövő szempontjából is termékeny vita alapvetően három területre koncentrált: a Fidesz elhibázott kampányára, az „egy a tábor, egy a zászló” szövetségi politika hibáira és az ezzel kapcsolatos távlati stratégiai irányokra, valamint Orbán Viktor személyes felelősségére, illetve jövőbeni politikai pályájának alakulására. A vitacikkek mindegyike alapvetően politikai és gazdasági kérdéseket elemez, különös tekintettel a gazdaság állapotára, a gazdasági jellegű választási üzenetek hatékonyságára és betarthatóságára. A kialakuló vita reményeim szerint az elmúlt években megspórolt mélyebb polémia kezdete lesz, amely talán azt a felismerést is magával hozza, hogy a tartalmas, szakmai, építő jellegű, kritikus vita nem „értelmiségi nyavalygás”, hanem a politikai programalkotásban, a stratégiai – politikai programok és közigazgatási koncepciók szintjén megjelenő – tervezésben nélkülözhetetlen elem. Sem a hárommillió emberrel folytatott, sok fontos tanulságot hozó konzultáció, sem a látszólag igen gyengén muzsikáló marketinges kampánystáb ötletelgetése, egyedül üdvösnek kikiáltott, kétes értékű kutatásokkal alátámasztott

kommunikációs tevékenysége nem képes kiváltani a rajongástól, szervilis magatartástól tartózkodó, alkotó konzervatív értelmiség háttérmunkáját. Az elméletalkotó, politikai-filozófiai háttérmunka társadalmi, nemzeti programmá összeálló szellemi eredménye konvertálható legyen a jogalkotás, a közigazgatás, az intézményszervezés szintjén is működőképes cselekvési folyamatábrává. Ebben a jobboldal nagy ideákat felvázoló szellemi munkásai az utóbbi másfél évtizedben nagyon gyengén teljesítettek, pedig részben e miatt a gyenge teljesítmény és érdekérvényesítő képesség miatt jutottak a Fidesz pragmatikus, energikus fiatal politikusai arra az egyébként téves következtetésre, hogy „nem kell különösebben foglalkozni az értelmiséggel, ők csak írjanak a folyóirataikba, készítsenek terveket, ha kell, üljenek ki a tribünre, mi meg majd elrendezzük az ország ügyeit”.

Ebben a különösen rossz helyzetben van a technokrata elit által egyébként is fölöslegesnek, pénznyelő koncnak tartott kultúra, pedig miként azt Lánczi András is megjegyzi a Heti Válaszban (2006. május 4.): „nincs politikai siker rétegzett kulturális háttér nélkül. Az egyik legnagyobb hiányossága a jobboldalnak, hogy a kultúrában rejlő ízlésformáló erőt nem használja ki eléggé.” Hogy ez mennyire így van, ékesen bizonyította a Fidesz 1998–2002 közötti kormányzása is, amikor az infrastruktúrát fejlesztő, a magyar vállalkozások beruházását is ösztönző gazdaság-, a családokat támogató, a gyermekvállalást ösztönző szociális, valamint az emberek tartását, összetartozás-érzését, büszkeségét növelő nemzetpolitika látványos sikerei mellett a kulturális területen (a művészetek képviselőitől a közgyűteményi dolgozókon át a média igényes kultúrára érzékeny képviselőiig) szinte csak ellenségeket sikerült szerezni. Pedig a politikai innovációnak az egyik leg-

jobb, és bármily hihetetlen, a legkönnyebb terepén megszerzhető támogatásnak – mert relatíve kis pénzekkel csodát lehet tenni – a humánértelmisség még mindig erős véleményformáló képessége miatt különös fontosságot kellett volna tulajdonítani. Erre ellenzékben még nagyobb szükség lett volna, de a Fidesz több vezetője még oda sem ment el, ahova meghívták őket. Ilyen előzmények után a pártpolitikai szintű helyzetelemzéssel párhuzamosan meg kell kezdeni az erőteljes kulturális építkezést, aminek egy jól kommunikálható kulturális nyitással kell együttjárnia. Ennek a kedvező jeleit érzékelhettük Orbán Viktornak az idei magyar kultúra napján, január 22-én a Művészetek Palotájában elhangzott, méltatlanul kevés visszhangot kiváltó ünnepi beszédében. Vezető magyar politikus a rendszerváltás óta ekkora terjedelmű, ilyen nagy ívű, programadó beszédet a kultúráról még nem mondott el, aminek különös jelentőséget ad, hogy a volt miniszterelnök egyébként remek évértékelései – a terület teljes mellőzése miatt – mindig csalódást okoztak a kultúra, különösen a művészeti élet szereplőinek.

Orbán Viktor szerint „szembe kell néznünk azzal, hogy az elmúlt másfél évszázad alaposan megváltoztatta az ember és a kultúra viszonyát. A technikai fejlődés, a telekommunikáció, a sokszorosítás és a média megjelenése valójában forradalmi változást hozott a kultúra, és különösen a szellemi kultúra létrejötté, terjedése és befogadása terén.” A számítástechnika éppen a rendszerváltozás idején bekövetkező forradalmi erejű robbanása ma arra kényszerít bennünket, hogy szembenézzünk az új kihívásokkal, s „ahelyett, hogy homokba dugnánk a fejünket, fogadjuk el a kihívást, [...] nekünk, magyaroknak is fel kell vennünk a versenyt a globalizálódó kultúra áradatával [...]. Újszerű művészeti és kulturális élmé-

nyekre van szükségünk, olyan eseményekre, olyan minőségi kínálatra, amely fölveszi a versenyt a mennyiségi kínálattal. [...] Nekünk, akik a hagyományt, az elődök teljesítményét megbecsüljük és tiszteljük, illik tudnunk, a konzervatív politikai nézet nem jelent konzervatív kulturális ízlést.”

Valóban: azt, hogy a család, a haza és a nemzet szeretetére, a hagyományok összetett rendszerének tiszteletére, a kereszténység kulturális örökségének és spirituális közösségi élményének őrzésére is épülő politikai konzervativizmus nem jelent esztétikai konzervativizmust, maradiságot, bezárkózást, befele fordulást, kispolgári giccset, azt nemcsak a Fidesz politikáját elutasítók felé kell kommunikálni, hanem a saját tábor felé is, sőt végre programmá kell tenni. Csak egy példa: Európa nagy politikusai szeretik, ha munkájuknak a kulturális, kifejezetten az épített örökségben is nyoma marad, de mennyire más a jövőnek, a korszerű gondolkodásnak is emlékművet állító, a Mitterrand nevéhez köthető posztmodern diadalívnek, a párizsi La Défense negyedben álló Grande Arche-nak az üzenete, mint a kispolgári giccset idéző, még eklektikusnak sem nevezhető Nemzeti Színháznak.

Egy valóban 21. századi, ugyanakkor sajátosan magyar épülettel egy egész ország, benne egy érzelmileg is átélhető politikai közösség ízlését lehetett volna formálni. S ez az épület a fővárosunk egyik jelképévé, turisztárványosságává is válhatott volna. Ha a konzervatív politikusok valóban belátták, hogy új művészeti élményekre van szükség, akkor a következő kormányzásuk idején a nagy állami projektek megvalósításához a megfelelő művészeket kell megkeresniük, közben egy pillanatig sem lemondva a magyar sajátosságokról, a nemzeti hagyományokról. Persze ne legyünk igazságtalanok, a Millenáris például sikeres projekt volt, bár ennek a

sikernek a hasznát az intézményt látogató fővárosi fiatalok körében nem a Fidesznek sikerült learatnia.

Az államnak és a felelős politikusoknak igenis kötelessége a kulturális javaink védelme, az állampolgárokat szolgáló végrehajtó hatalomnak, a kormánynak pedig értékeket kell a társadalom többsége számára közvetítenie, de nem kinyilatkoztatással, hanem lehetőségek teremtésével, illetve a már meglevő értékek továbbélésének segítségével, legyen szó akár művészetről, tudományról, akár vallásról stb. Ugyanakkor ezt a munkát a társadalomban meglevő feszültségek ismeretében, a történelmi sebeket kezelve, az egymás mellett élő, egymással érintkező hagyományok és érzékenységek tiszteletben tartásával kell végezni. Ezért is öröndetes, hogy a jobboldal vezető politikusa azt is megfogalmazta: „az állam és a politika feladata nem az, hogy megmondja, mi legyen a magyar kultúra, hogy milyen legyen, és milyen ne legyen, mi tartozzon bele, és mi nem. Hanem az, hogy lehetőséget biztosítson a magyar embereknek a magyar kultúra ápolására, terjesztésére, megújítására, hogy megteremtse a kereteket ahhoz, hogy az alkotók és a közönség kialakítsák a globális áradattal versenyképes 21. századi magyar kultúrát.” Ehhez megfelelő kultúrpolitikusok is kellenek, s ha a Fidesz utóbbi nyolc évének politikai tevékenységét vizsgáljuk, láthatjuk, komoly hiányosságai vannak ezen a területen. Ezért igaz Stumpf Istvánnak az a megállapítása, hogy „a Fidesz gyengén teljesített a kormányzóképeség felmutatása terén is” (Heti Válasz, 2006. május 4.). S ahogy a választók többségét nem sikerült arról meggyőzni, hogy „a Fidesz képes biztonságosan megvalósítani a kormányváltás programját”, úgy a véleményformáló értelmiség sem látta-látja a szabad alkotás lehetőségeit biztosító jobboldali kultúrpolitikát és az azt megvalósító

politikust. A lehetséges miniszter személyének lebegtetése sem volt szerencsés, mert míg neveket jócskán hallottunk, addig szakpolitikai kérdésekben Halász Jánoson kívül senkihez sem lehetett információért, segítségért fordulni. Vagy az információ, vagy a politikai mozgástér, vagy az együttműködés, a civilek segítségének a szándéka hiányzott. Ha a Fidesz az értelmiség, a művészek széles rétegeit akarja korszerű üzenetekkel megszólítani, és 2010-ben győzni szeretne, akkor mindezen változtatnia kell.

(2006. május)

Árnyjáték

Irodalmi évkezdés – Magyar kultúrpolitika koncepció nélkül

Nehezen indul az új esztendő a magyar irodalom napszámó-sai számára. Azt hittük, hogy a tavalyi botrányok után végre egy kis nyugalom köszönt ránk, de erre hiába számítunk átpolitizált, militarizált közéletünkben. Tavaly újra megkísérelték ellehetetleníteni a fennállásának most 62. évébe lépett, 981 tagot számláló Magyar Írószövetséget, ami persze nem könnyű feladat, mert minden nehézsége, vitái, széthúzásai ellenére még mindig komoly társadalmi ismertsége és rangja van. Biztosan állíthatjuk, hogy országosan a legismertebb művészeti szervezet, s hiába vannak hatezer tagnál is többet számláló művészeti egyesületek, tevékenységük, ismertségük, politikai súlyuk nincs akkora, mint az Írószövetségé. Amikor szervezetünk decemberben bejelentette fizetéseképtelenségét, a minisztériumban azonnal intézkedtek, hogy átutalják az elmaradt, időközben persze húszról hatmillióra apadt támogatásunkat. A miniszter számára – aki azt hitte, hogy véletlenül kimaradtunk a sorból – ekkor derült ki, hogy az összes többi szervezet sem kapta meg a működési támogatását, sőt sokan még szerződést sem kaptak, csak hát az ő szavukra még annyira sem figyeltek, mint a miénkre. Azóta tovább erősödő nyomorunkban szolidaritási akciókra sajnos

alig számíthatunk, mert mindenki a maga bajával van elfoglalva, s azok a szervezetek, amelyek a költségvetésből külön címen jó kis támogatásokat kapnak, még örülhetnek is a konkurencia haláltusájának. A politika érdemi reakcióira, a megsegítésünket célzó megszólalásra is hiába várunk: az érdemi, távlatokban gondolkodni képes, koncepcióval rendelkező magyar kultúrpolitika és a művelt, pártpolitikai kardcsörtetések mellőző, nagy formátumú kultúrpolitikuskok hiánya szinte már fizikai fájdalmat okoz a művészeknek, közművelődési dolgozóknak.

Szövetségünkkel kapcsolatban decemberben Herényi Károly tett fel írásbeli kérdést az oktatási és kulturális miniszternek *Számolás vagy leszámolás?* címmel. Vajon miért csak ő? A magyar kultúra egyik legnagyobb szervezetének életben maradása nem össznemzeti, pártok feletti ügy? Nem álnaiv a kérdés, tudom, hogy a ma is büszkén vállalható őszi morálist-politikai tartalmú nyilatkozataink alapján végképp a jobboldalhoz kívánják sorolni a szervezetet, ám ne felejtjük el, hogy az Írószövetség ma is kifejezetten heterogén szervezet mind esztétikai, mind politikai értelemben. Igaz, hogy a liberális táborhoz sorolt írók nagy része a két évvel ezelőtti botrány idején kilépett, de számos szocialista, népi balos és szabadelvű tag gazdagítja az esztétikai értelemben is nagyon színes szervezetet: egy költői szakosztályi összefüggésen, bizony, jól megférnek együtt a népiek, avantgárdok, posztmodernnek stb.

A munkatársaitól megvált, fizetésektelen Írószövetséggel kapcsolatos kérdésre válaszoló Arató Gergely oktatási és kulturális minisztériumi államtitkár szerint „az udvari költőt a független értelmiségitől az is megkülönbözteti, hogy tiszta viszonyokat, átlátható viszonyokat szeretne. Ez vonatkozik a művészetben működő társadalmi szervezetekre is,

hiszen ez úgy van, ahogy a képviselő úr mondja; nemcsak egyetlen, írókat képviselő szervezet van, hanem több jelentősnek tekinthető ilyen szervezet létezik, közülük az egyik, bár valóban történelmében jelentős szervezet az Írószövetség.” Az államtitkár úr kíváncsivá tette a szakma képviselőit: vajon mely jelentős szervezetekre gondolt? Bizonyára a Szépírók Társaságára, amely valóban sok rangos író tömörít, ám az sem mellékes tény, hogy a Magyar Írószövetségnek egy-egy tagja van, mint a Szépíróknak, a József Attila Körnek, a Fiatal Írók Szövetségének, az Írók Szakszervezetének és a Magyar Írók Egyesületének együttvéve, a programjaink számáról, az önként vállalt tevékenység gazdagságáról, a könyvtárunkról, valamint az írói, irodalomtörténeti, kritikai életművek súlyáról már ne is beszéljünk. Így van ez akkor is, ha ezt tagadják, elhallgatják, s ha egyesek csak akkor jönnek a könyvtárunkba, ha a kiadójuk számára 100–120 éves könyvekből akarnak fénymásolni, mert nálunk ezt lehet, nem úgy, mint a drága szolgáltatásokat nyújtó Országos Széchényi Könyvtárban. Arról pedig egyáltalán nem esik szó a magyar nyilvánosságban, hogy milyen kultúrdiplomáciai feladatokat lát el az Írószövetség. Tavaly európai hírű írók, tudósok vettek részt az ötvenhatos konferenciánkon, de például kezdeményezésünkre kapott magas állami kitüntetést ötvenhatos emlékbizottságunk világhírű lengyel filmrendező tagja, Andrzej Wajda is. Persze mindez mit sem ér, ha folyamatosan megalázzák az elnökünket, a laudáció tartására felkért Kalász Mártonnak ki kellett fizetnie a varsói magyar követség vendégszobájának szállásdíját, még ebben az esetben sem lehetett eltérni a szigorú szabályzattól. Ő már hozzászokott az ilyen helyzetekhez, mondják a cinikus olvasók, hiszen a Prima Primissima-díj átadásakor éppen neki felejtett

el köszönni a diplomáciatörténetben s így a protokollban is bizonyosan járatos szakminiszter.

A fent idézett államtitkári válasz egy konkrét, számon kérhető ígéretet is tartalmaz: „Ami a jövő évet illeti, arra törekszünk, hogy felgyorsítsuk a folyamatot, és az első félévben mindenképpen hozzájuthassanak a 2007. évi támogatáshoz is a kultúrában érdekelt, érintett társadalmi szervezetek.” Ezek szerint mégis lesz támogatás, függetlenül a költségvetési törvénytől s a minisztérium korábbi álláspontjától, ráadásul Arató úr parlamenti viszontválaszában még azt is megígérte, hogy 2007-ben szeretnék jelentősen felgyorsítani a kifizetési folyamatot.

Úgy látszik, hogy a véleményüket vállalkozók továbbra is büntetni kell, például a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalmi Kollégiuma január 16-ig húzta a folyóirat-pályázatok döntését, s itt megint érdekes szempontok érvényesültek a pályázatok elbírálásánál. Az általam főszerkesztett irodalmi folyóirat, a Szépirodalmi Figyelő az eddigi öt és fél milliós támogatással szemben 2007-től egy forintra sem lesz jogosult. Persze mindent meg lehet szakmailag magyarázni, s mint az ülés után hallottuk, egyesek bőszen igyekeztek is szakmai érvekkel elsöpörni az útból a kellemetlenkedő riválisokat. S bizony, példátlanul rosszul járt minden folyóirat, amelynek a megjelenéséhez, szerkesztőségéhez személyes közöm van: három egyáltalán nem volt méltó a támogatásra, a negyedik a tavalyihoz képest ötmillióval kapott kevesebbet.

Kezdünk hozzászokni, hogy mindenhol az ellendrukerek kaján vigyorától kísérve kell egyet hátrébb lépnünk: tovább csökkentik vagy elveszik az egyébként is kevés támogatásainkat, minden kuratóriumból kifúrnak bennünket, a kiadóink által kiadott könyvek egy részét egyes kereskedők

s boltok nem hajlandók forgalmazni. Ebben az az érdekes, hogy nemcsak a kis példányszámú művészi könyveket, hanem a nagy reklámmal megjelentetett, közönségsikerre számító, más országokban bestsellerré vált kiadványokat sem veszik át. Például karácsony előtt hiába reklámozta kis kiadónk minden pesti metróállomáson John Perkins *Egy gazdasági bérnyilkos vallomásai* című, leleplező erejű, valóban igényes és értékes, korábban több mint húsz nyelven megjelent kötetét, bizonyos hálózatokban egyszerűen nem lehet megvásárolni. A szerkesztőségünkbe betérő reklamáló olvasóknak pedig nem tudjuk megmagyarázni, miért is ellensége a lehetséges jó üzletnek az adott áruházlánc.

Olasz Sándor, a Tiszatáj főszerkesztője a mögöttünk hagyott esztendő az irodalom fekete évének nevezte. Valóban, minden megaláztatásunk, kiszolgáltatottságunk mellett a legfájóbb az volt, hogy nagyjaink, példaképeink, barátaink, pályatársaink sorát veszítettük el. Tavaly Bohár Andrástól Lázár Ervinig 25 írószövetségi tag hunyt el, köztük hat Kossuth-, illetve Széchenyi-díjas tagunk: Bella István, Domokos Mátyás, Határ Győző, Jánosy István, Lázár Ervin és Sütő András, de hozzájuk jön két korábbi írószövetségi Kossuth-díjas is, Faludy György és Somlyó György. És így kezdődött az új esztendő is, január 2-án az elmúlt évtizedek erkölcsi és költőóriása, Nagy Gáspár hagyott itt bennünket. Megrendítő és egyben szívet melengető volt az a sok ember a búcsúztatásán, a kiváló irodalomtörténész, Bertha Zoltán elmenőben meg is jegyezte, hogy most, Gazsi temetésén kellett volna alkotmányozó nemzetgyűlést tartani, mert itt volt a konzervatív értelmiség színe-java. Ha így megy tovább, ha mindenünket elveszik, ha az utolsó kis támogatásainkat is megvonják, ha már a folyamatos megalázásunk sem elég, mert mindenünk

kell, mindenünket el akarják venni, akkor rá is szorulunk egy mindent újraalakító és -elosztó nemzetgyűlésre.

Szép temetés, felemelő mise volt, megrendülve álltam az ezres tömegben a januári tavaszban, és döbbenet hallgattam a minisztérium nevében búcsúzó egyházügyi titkárságvezető (sic! megint protokoll!) vallomását: pár éve még azt sem tudta, hogy létezik egy Nagy Gáspár nevű magyar költő. Elég lett volna azt beismernie, hogy nem ismerte személyesen. Közben az jutott eszembe, hogy egy dologban biztosan tévedett Zalán Tibor a hosszú, méltató, őszinte és szép nekrológijában: Gazsi ugyanis nem úgy vonult ki az életből (és az irodalomból), mint a nagyvadak teszik, azaz „sebzetten, kapott sebeit takarva, halálát elvonultan, rejtőzködve várva”. Akiben annyi hit és szeretet volt, mint benne, az felkészülve, békében tért meg teremtményéhez. A békétlenséget, a küzdelmeket, a létért, az erkölcsért, a nemzetért, a családért, az értékeinkért vívandó csatákat itthagyták nekünk. Ő köddé vált, de az élete végén még megüzente, hogy azok, akik most bennünket lehetetlenítenek el, akik a mi lehetőségeinket veszik el, „azok csak zsoldosok / bár évtizedekig baráti köpönyegben / dús pénzért koncert verekedtek”. Szerencsére a *Visszavonuló sorok vár-ármányjátékok idején* című, minden bizonnyal kiemelkedő jelentőségű tavalyi verse itt marad nekünk örök tanulságul: „Mint valami elfoglalt várból / a győzők kegyelméből / most éppen még / az utolsó utáni percek lejárta előtt / átdöndülök azon a hídon / amit persze ha van annyi erőm / s főleg időm bizony ügyesen / föl kellett volna robbantanom / egyszerűen nem értem... / nézek vissza a várra / kikkel védelmeztem azt / és kikkel is voltam oda / holmi védelmezőnek bezárva / nem vettem észre / hogy azok csak zsoldosok / bár évtizedekig baráti köpönyegben / dús pénzért koncert verekedtek /

és egy zászló alatt meneteltem / velük s fújtam az egyetlen
nótát / oltalmazója én nem lehettem / kincsek dézsmának
egyebeknek / aki közelébe került az jól járt / mit beszélek én
hálátlan... mondják / néha nekem is löktek néhány dénárt /
az árulás ragálya végül biztosan / és nagy fölényrel győzött /
mondhatni mint a természet / áttette magát a vastag falakon /
tudták ezt maguk a győzők / akik ott termettek szépen / egy
ködös hajnalon... / nem csodálkoztak semmin / hiszen a
kapu is nyitva volt / valahogy futni hagytak mégis / persze
előtte kivágták a nyelvem / remélték amit láttam / vagy csak
sejdtettem / már úgysem mondhatom el... / többnyire így
is történt / igazuk lett... / bár leírtam mindent / akik keres-
nék ne keressék / gondosan bőrömbe zártam / barátaim ti
sem találtok / holnaptól köddé váltam...”

(2007. január)

Versenyhátrány

A „mátrix” áldozatai, avagy van-e létjogosultságuk a nemzeti sorskérdéseknek?

Bibó István 1947-ben, *Az államhatalmak elválasztása egykor és most* című akadémiai székfoglalójában arról elmélkedett, hogy a modern államéletben hol fenyegetnek a hatalomkoncentráció új jelenségei, új gócai. Bibó szerint a hatalomkoncentráció demoralizáló hatása a legvéresebben a szellemi élet, a kultúra területén érzékelhető. „Ez ma számos vonatkozásban központi kérdése az állami életnek. Itt van először a tudomány jelentőségének minden eddigi mértéket meghaladó növekedése az állami élet számára. Ez egyrészt azzal jár, hogy az államhatalom a tudósokat, jelentőségüknek megfelelően elősorban a természettudósokat befolyásolni igyekszik, másrészt pedig azzal, hogy a társadalomtudósoknak gyakran doktriner s a természettudósoknak gyakran naiv állami és politikai állásfoglalásai súlyos gazdasági, hadászati s egyáltalán politikai jelentőséghez jutnak. A másik, ennél sokkalta súlyosabb veszélyt a tömegműveltség eszközeinek – egyébként nagyszerű és ellenállhatatlan – kiterjeszkedése idézi elő. A propaganda jelentőségének és eszközeinek megnövekedése, a mozi, a sajtó, a rádió véleményformáló hatása egyszerre döntő tényezője a tömegműveltség emelkedésének és ugyanakkor a hatalomkoncentráció minden eddigi mértéket meg-

haladó növekedésének. Ez egyrészt a tömegkultúrát az államhatalmi célokkal függősségi viszonyba hozza, másrészt az államhatalmat saját propagandájának a rabjává teszi.”

Bibó fejtegetése ma is aktuális, miként a kiutkeresés is, mert valamiképpen kezelni kell azt a mai magyar társadalomban szinte feloldhatatlannak tűnő problémát, hogy a szellem emberei s az ő szakmai közösségeik miként tudnak úgy függetlenként dolgozni, hogy munkájukhoz nem állnak rendelkezésre megfelelő források, s a források felett a politikai céljainak megvalósításáért küzdő, a hatalmat erősen koncentrálni igyekvő, a demokratikus kereteket a lehető leginkább leszűkítő kormányzat rendelkezik. Azzal is szembe kell néznünk, hogy a művészeti vagy tudományos művek nehezen jutnak megfelelő nyilvánossághoz a bibói gondolatok papírra vetése óta hihetetlenül változatossá, szabaddá s egyben szabadossá vált, a tömegkultúrát is totálisan elbulvárosító elektronikus médiumokban. Az elit képviselői, a mives esszét közlő, a társadalom állapotát mély gondolati levelekben elemző írók láthatólag kommunikációs versenyhátrányban vannak az elektronikus kor megmondóembereivel, bloggereivel szemben, akik sajátos fogalmazású, szabadszájú, gyakran az alapvető értékeket is relativizáló írásaikkal a negyven év alattiak sokkal szélesebb rétegeit képesek megszólítani, mint a haza sorsáért – egyébként teljes joggal – aggódó idősebb pályatársaink.

Ez persze nem jelenti azt, hogy végképp le kell mondanunk a minőségi kultúra képviselőinek sokak által arisztokratikusnak kikiáltott feladatvállalásairól, sőt éppen hogy erősíteni kellene ezen alkotóknak és csoportjaiknak, szakmai szervezeteiknek a pozícióit, mert kiszolgáltatottságuk, anyagi függőségük erősíti a magyar értelmiség Kádár-rendszerből ere-

deztethető, ám jelenleg több irányba mutató szervilizmusát, öncenzúráját.

A nyelvhasználatból, a kommunikációs eszközhasználatból eredő hátrány leküzdése pedig különösen fontos, hiszen a jelenlegi állapot fenntartásának hosszú távon az lehet a következménye, hogy úgy tűnhet fel a társadalom széles rétegei – valamint az általuk megválasztott döntéshozók – számára, hogy a vélemények szabad piacán a revolver-újságírói krakélerkedés azonos súlyú lehet a tényekre alapozott, a megfelelő szaktudás birtokában megalkotott helyzetelemzéssel. Kifejezetten igaz ez a konzervatív értelmiség tekintélyes részére, amely láthatóan szívesebben sorolja a sérelmeit, mint hogy értelmes, megvalósítható programokkal álljon elő. De gond van a sebeit nyalogató, értelmiségét is oly sokszor mellőző vagy csak aktuálpolitikai célokra kihasználó vezető jobboldali politikai erő médiapolitikájával is, amely csapnivaló, és elrugaskodik a tömegműediumok logikájától, illetve egyoldalú és egyarcú a kommunikációja. Változni, változtatni kell, mert enélkül hosszú távon nem lesz versenyképes konzervatív erő Magyarországon.

Az utóbbi hónapokban a baloldalon lelkes kulturális programalkotási láz tört ki. Hiller István *A kulturális modernizáció irányai* címmel adta közre csekély visszhangot kiváltó, a Magyar Narancsban még az előző miniszter programalkotó tanácsadója, Sebők Marcell által is ízekre szedett negyvenoldalas vitaanyagát, míg Kóka János a liberális párt elnökjelölési csatájában jelentette meg 12 oldalas kultúrpolitikai programját. Mindkét írásban gyakran olvashatjuk a – társadalom valamennyi területén kulcsfogalomként előléptetett – *piac és verseny* kifejezéseket, Kóka szerint „a nyitott társadalom nem csupán az áruk és szolgáltatások, hanem a vélemények szabad

forgalmát is jelenti”. Sokan erős fenntartásokkal fogadjuk el a piac mindenhatóságának tézisét, hiszen jól látjuk, hogy nemcsak hazánkban, hanem az Európai Unióban sincs olyan szabályzók nélküli szabadpiac, amely a képességeken, a megszerzett tudáson, a megtermelt javak valódi értékein nyugvó versenyt eredményezne; s a nyitott szemmel járó, kellően kritikus fogyasztók az élet számos területén tapasztalhatják, hogy az unióban is sokszor a támogatások és nem az értékek, a tehetség versenye folyik.

Lásd a magyar mezőgazdaság versenyhátrányát, más államok gazdálkodóinak erőteljesebb támogatását, s ennek következtében hazánk önellátási képességének soha nem látott leromlását, s ezáltal kiszolgáltatottá válásunkat. De be kell látnunk, hogy a piac és a verseny anomáliái ellenére a kókai tételmondatnak van igazságtartalma. Ezért annak ellenére, hogy a kulturális élet szereplőinek eltérőek a lehetőségeik, s hogy az esélyegyenlőtlenséget sokszor éppen a hatalom vagy a kormány által közpénzből fenntartott másodlagos hatalmi tényezők (például az állami televízió kulturális szerkesztői) erősítik fel, nekünk az üzeneteinket, a nagy nemzeti sorskérdésekért való aggodalmunkat abban a versenyhelyzetben kell eljuttatnunk a közönséghez, amelyet egyébként éppen a Kóka-féle piacimádók próbálnak saját képükre alakítani. Így kell tenni még akkor is, ha közben a Csoóri Sándor *Márciusi leveléről* az egyik kereskedelmi televízióban vitatkozó liberális értelmiségiek azt bizonygatják, hogy annak a fajta beszédmódnak, amelyet Csoóri ebben a nagy visszhangot kiváltott esszéjében is képvisel, nevezetesen a küldetéses, a közösséget vezetni, nagy igazságokat felmutatni akaró, nemzetben gondolkodó szerepnek a 21. században nincs létjogosultsága. Miért is nincs? Mitől fejlődik annyit az emberi szellem és morál,

hogy a széles tömegek valóban nélkülözni akarnák a közösség összetartó erejét, az összetartozás érzésének biztonságát, melegségét, valamint annak a hitét, hogy vannak köztünk olyanok, akik valamit jobban tudnak nálunk, és a tudásukat nemcsak a saját boldogulásuk, anyagi gyarapodásuk, hanem a közösség érdekében, azaz értünk is akarják használni? Vajon az ezredforduló kultfilmjévé vált *Mátrix*nak nem éppen ez az egyik legfontosabb üzenete? Vagy a gépek áldozataivá, energiaforrásaivá váló emberek szellemi és fizikai megszabadításáért küzdő főhős nem éppen a jövő századok messiásvárásának, az emberiség örökös megváltási igényének metaforikus alakja?

Fontos volna, hogy a bajok számbavétele mellett végre szembenézzünk a ma párhuzamosan meglevő kultúrafelfogásokkal, s megfelelő formába öntsük a sajátunkat. Feltűnő, hogy bizonyos kérdésekben még a liberálisok is óvatosan fogalmaznak, mert tisztában vannak azzal, hogy híveik, illetve az esztétikai értelemben egyáltalán nem konzervatív alkotók is konzervatívan viszonyulnak a kultúra feladatának, értékének megítéléséhez, azaz elvetik a szabad verseny, a piac logikájának kizárólagosságát, a kultúra áruvá silányítását, a kulturális intézményrendszer leépítését. Kóka ezt írja: „Ha akarjuk, ha nem: a kultúra áru. A tömegkultúra szabályos piaci versenyben él és boldogul. A minőségi kultúra esetében a piac szerepe korlátozott, de a verseny elve megkerülhetetlen. A verseny sok mindenért folyhat, pénzért, a széles vagy a műértő szakmai közönségért, de akár az utókor megbecsüléséért is. A liberális álláspont szerint a közpolitika eszközeivel korlátozott versenyhelyzet biztosítja a kultúra területén is a hatékony működést és a fejlődést.” Miközben megmosolyogtató, miként lehet úgy alkotni, hogy közben a művész olyan vélt

szempontokat érvényesít, amelyekért majd az utókor megbecsüli, nem kerülheti el a figyelmünket a folytatás: „Fel kell állítanunk a korlátokat, ahol szükségesek, és le kell bontanunk, ahol feleslegesek.” Éppen az előbbiek miatt ismerheti el Kóka is, hogy „sajátos versenyszabályok vonatkoznak a magaskultúrára, ott ugyanis nem várható el, hogy azok a népszerű műfajokkal keljenek versenyre a piac logikája szerint. A magaskultúra a komplex, kreatív, eredeti gondolkodás műhelye. A magaskultúra támogatása befektetés a jövőbe, és a nemzetek között zajló verseny hatékony eszköze.”

Mi lehet a kultúra védőbástyáinak, köztük éppen a politikai gondolkodást is remélhetőleg megtermékenyítő konzervatív szellemi műhelyeknek a jövőbeni lehetőségük? A függetlenség. Függetlenség szellemi és jogi, szervezeti értelemben. A függetlenség, ami persze nem azt jelenti, hogy a művész, az értelmiségi ne politizáljon, ne vegye ki részét a polisz dolgainak irányításából, ha neki ez, nem pedig a világtól elvonuló, még a művekben sem politizáló attitűd tetszik. A függetlenség azt jelenti, hogy nem vagyunk kiszolgáltatottak, így a független, a hatalomtól nem félő s egyben jellemes alkotóról bizonyosan elmondható, hogy nem érdekből, nem félelemből, hanem meggyőződésből, hite szerint politizál. Bibó is a függetlenséget emelte ki 1947-ben: a hatalomkoncentrációra törekvő politikai vezetők által eszköznek tekintett kultúra pozícióinak erősítése érdekében már akkor is „számos szervezeti forma épült és épül ki. A levegőben van a tudósi, művészi és nevelői hivatásnak a bíróihoz hasonló függetlenítése. A tudomány új szervezési formái, még ha az államtól indulnak is ki, mégis a szellemi élet önkormányzatának csíráit rejtik magukban. Valami módon ennek a jegyében kell az államhatalmat és a tudományt egymástól elkülöníteni, mert

összekeverve feltétlenül a szellemi élet s a kulturális termelés teljes korrumpálódásához vezetnének. Nagyon sokat emlegetik ezzel a kérdéssel kapcsolatban az egyetemeket és akadémiákat, melyek többé-kevésbé védik történeti autonómiájukat. Sok támadás éri őket azzal az indoklással, hogy autonómiájuk csupán bizonyos személyi és társadalmi erőviszonyoknak a kifejeződési pontja. Ez azonban csak azt jelenti, hogy az akadémia vagy az egyetem esetleg túl szűk keret, de ez a felismerés nem az autonómia megsemmisítése, hanem nagyobb méretű szervezése irányában jelent tanulságot: azt, hogy az egész szellemi élet, az egész kulturális termelés és tömegkultúra-fogyasztás területén meg kell teremteni az öntörvényűségnek valamilyen apparátusát. Túlmenne feladatunk körén az a gyakorlati kérdés, hogy milyen lehetne az a szervezet, melyet ilyen módon ki kell építeni. De megint csak kirajzolódik valamilyen tudományos vagy kulturális »államhatalom«, melynek éppen úgy ki kell harcolnia a maga függetlenségét, öntörvényűségét s a hatalomkoncentrációtól való közjogi elválasztását, mint ahogyan ezt a bírói hatalom a történelem folyamán sikerrel kikövetelte a maga részére.”

Ezt a bibói értelemben vett kulturális államhatalmat ma a civil szervezetek, az alkotók önkéntes alapon létrehozott szervezetei testesíthetik meg. Szükség is van rájuk, mert láthatólag a politika mindent maga alá akar gyűrt: míg a technokrata vezetők – elfelejtve a politikai programjaikban leírt szép gondolatokat – fiskális szempontokra hivatkozva rontanak neki az Akadémiának, és éppen az autonómiát korlátozandó, gazdasági tanácsokkal kiskorúsítják a felsőoktatási intézményeket, addig a művészeti társadalmi szervezetektől 2007-től elvették a működési támogatást. Az indokok között ott van a szervezetek eredménytelensége, legalábbis a siker ígézetében

elő, az egoista, azonnal eredményeket megkövetelő s közben sajnálatosan felületessé váló, bulvárosodó politika szívesen állítja be a csekély érdekérvényesítő képességgel rendelkező művészeket eredménytelennek, a társadalom élőködőinek, akik csak folyamatosan pénzt kérnek. És ezzel a véleménnyel könnyen azonosulnak a kiszolgáltatott, rossz anyagi helyzetben levő honfitársaink, de még a gazdasági életnek a magán-mecenatúrában sem nagyon jeleskedő képviselői is, akiknek eszükben sincs végiggondolni, hogy a szektoruknak nyújtott, egy-egy vissza nem térítendő állami támogatásnak akkora a mértéke, mint a teljes magyar irodalomra (hazai és határon túli szakmai szervezetekre, könyv- és folyóirat-kiadásra, ösztöndíjakra) fordított tízévi állami támogatás összege. A liberálisok szerint azért is hozzá kell nyúlni a nemzeti kulturális alapintézmények eredménytelen, nem menedzszerszemléletű vezetéséhez, mert „ma szinte semmi rálátása nincs a kultúra-fogyasztó és -finanszírozó közösségnek, hogy milyen szempontok alapján kerülnek kiválasztásra a kiemelt intézmények vezetői”. Vajon a betegek jobban ismerik a kórházigazgatók, az autósok pedig az autópályát építő vállalatok vagy a sztrádákat üzemeltető cég vezetőinek kiválasztási szempontjait? A mindent elsöprő reformok, az intézményátalakítások, iskola-összevonások igazolására valóban mindent elsöprő érv lehet egy megfoghatatlan eredményességfogalom? Bibó már az 1940-es években arra figyelmeztetett, hogy „bármennyire nélkülözhetetlen is a modern eltömegesedett igazgatás világában az eredményesség biztosítása, az eredményesség kizárólagos kultusza a szabadság és a kultúra pusztulásával jár, éppen ezért a jó bürokrácia ösztönösen – de ha baj van, tudatosan is – ellenáll az eredményesség kizárólagos kultuszának” (*A világháború és a jelenlegi válság okai*). Ma ez az ellen-

állás nehezen várható el egy teljesen kiszolgáltatott köztisztviselői kartól, valamint a kulturális élet szintén kiszolgáltatott helyzetben levő szereplőitől, s még nehezebben várható el a médiaelit mások kiszolgáltatottságát cinikusan lesajnáló, jobb esetben észre sem vevő, zömében fiatalokból álló, a tömegkultúrán, mainstreamen, bulváron szocializálódott, ugyanakkor véleményformáló szerepben tetszelgő többségetől.

Ezért félretéve esztétikai, világnézeti vitáikat, a szakmai szervezeteknek össze kell fogniuk, hogy együtt kényszerítsék ki az érdekeiknek megfelelő döntéseket, s ha a politika felismeri saját felelősségét s azt az új szituációt, amelyet egy ilyen együttműködés jelenthet, partnerként kell kezelnie a szakmai oldal képviselőit. A jelenlegi kulturális miniszter szerint a kultúra az emberi boldogulás záloga, de nemcsak ezért fontos a politikának is a független kulturális, oktatási és tudományos műhelyek létezése, hanem mert nélkülük hosszú távon végzetesen lemarad az ország a nemzetek tudományos és intellektuális versenyében. A függetlenséget, a szabadságot nem támogató pártok pedig egyszer óhatatlanul kikerülnek a hatalomból, vagy el sem jutnak a kormányzásig.

(2007. május)

**Diszkrimináció
vagy érdektelenség?**

Diszkrimináció vagy érdektelenség?

Az utóbbi években az irodalom helyzetéről, az irodalom intézményrendszeréről alig esik szó. Diszkriminálják vagy csak érdektelenség övezi annak a kortárs magyar szépirodalomnak, illetve kritikai életnek a munkáját, amely érezhetően bizonytalanabb helyzetben van, mint az akadémikus irodalomtudomány? S jellemző-e hátrányos helyzetű literatúránkra a társadalom más területein tapasztalható politikai kettéosztottság? E kérdésekre keresem a választ, megjegyezve, hogy nem a mai irodalmi irányok esztétikai különbözőségeit és közelítési lehetőségeit, de még csak nem is az ízlésbeli különbözőségeken alapuló, a hagyományválasztásból eredő esztétikai eltérések milyenségét akarom feltérképezni, hanem az irodalom egészét érintő intézményrendszer helyzetét, s ennek társadalmi, politikai vetületeit.

Ez már csak azért is indokolt, mert a kortárs irodalom szekértáborai, szembenálló fórumai között a vita alapját elsősorban nem az esztétikai, ízlésbeli eltérések határozzák meg, hanem a politikai véleménykülönbségek. Tehát jóval árnyaltabb a kép, mintha azt a nem létező népi–urbánus vita továbbvitele alapján próbálnánk meg modellezni, hiszen a népi–urbánus vita esetében a hagyományhoz való viszony, az esztétikai és politikai meghatározottságok sokkal jobban kivehetőek vol-

tak, mint ma. Ha tetszik, tisztább kategóriákban lehetett leképezni az irodalom és a politikum kapcsolatát, illetve az egyes emberek hovatarozását. A 21. század elejére ugyanis a hagyományok rendszere és a nemzetközi tudományos és esztétikai viszonyítási pontok és hatások összetettebbé váltak, mára a – korábban is megkérdőjelezhető – esztétikai alapokon nyugvó politikai irányultságmeghatározás lehetetlenné vált. Leegyszerűsítve: egy politikailag konzervatív író nyugodtan lehet posztmodern, munkáiban bátran élhet a posztmodernre vagy az avantgárdra jellemző eszközökkel. Tehát a szekértáborokhoz, iskolákhoz, folyóiratok, kiadók holdudvarához tartozás zömében nem esztétikai meghatározottságú, hanem emberi és politikai, bizonyos értelemben morális tényezőktől függ. Ez még akkor is így van, ha az egyes fórumok vezetői harciasan tagadják, s azt például, hogy miért nem jelentetik meg valakinek a művét, kizárólag a szöveg minőségével indokolják. Mindezt az alkotók tudatos kiadó- és lapválasztása is igazolja. Ugyanakkor vannak olyan fórumok, amelyeknél kizárólag egyfajta esztétikai irányzatosság a szerkesztői szempont, ám ezen lapok, társaságok száma elenyésző, és az egész társadalom, így az irodalom erős átpolitizáltsága miatt nem kapnak érdemi nyilvánosságot. Ráadásul a politikai alapon is működő kuratóriumi rendszerben támogatáshoz is nehezebben jutnak, hiszen nincs, aki szóljon az érdekükben.

Amennyiben az előbb leírtakat tényként fogadjuk el, akkor – konkrét lap-, kiadó- és személynevek használatával – könnyen megrajzolhatnánk az irodalomban is megfigyelhető politikai alapú helyzetkülönbségek, esélyegyenlőtlenségek pontos térképét, ám e helyütt az irodalom egészének intézményrendszerére koncentrálok, azzal a megjegyzéssel, hogy ennek az intézményrendszernek szinte minden eleme

(szervezetek, lapok, lapszövetségek, kiadók és a többi) az előzőek mintájára politikai alapon kettéosztható.

A kortárs irodalom intézményrendszere az alábbi fontosabb részekre tagolható: irodalmi szervezetek (s itt az országos reprezentatív szervezetekre kell fókuszálni), a folyóiratok, a könyvkiadók (elsősorban a kisebb szellemi, nem profitorientált műhelyek, hiszen ezen kis kiadók adják ki az élő szépirodalom nyolcvan százalékát). Ezen intézményrendszerben leképeződik a magyar irodalom egésze, így ezek kellő finanszírozásával egészséges, a magyarság szempontjából meghatározó jelentőségű irodalmi élet lenne megteremthető.

Kis Pintér Imre, a Kortárs című, nagy múltú, jelenleg legtöbb példányban megjelenő irodalmi havilap főszerkesztője írta az idei tokaji írótábor kiadványában: a kulturális minisztérium nem tudott vagy nem akart „az irodalom mint művészeti ág problémáira perspektivikus – vagy akár csak megnyugtató – megoldást találni. Az új adminisztráció pedig megörökölte ezt a súlyos helyzetet, ez idáig jottányit sem változtatott a stratégián, és még azon sem, hogy a támogatást kizárólag csak a nyomdaköltség, valamint alkotói honoráriumra szabad fordítani. A tárca egyetlen irodalmi műhely fenntartását sem vállalja. Azt kell tehát megállapítanom, hogy – szemben más művészeti ágakkal – az irodalom továbbra is államilag diszkriminált, a piacnak nagymértékben kiszolgáltatott állapotban maradt. Ami annál is különösebb, mert az újkori magyar kultúra alapvetően és meghatározóan irodalomközpontú, üdvös lenne tehát ezt a világon is párját ritkító hatalmas teljesítményt és nemzeti kohéziós erőt megkülönböztetetten óvni és ösztönözni. [...] A kultúra a szellem infrastruktúrája, s egy ország vagy nemzet (kivált a 20. században egy ennyire balszerencsés történelmű, és ezért is identi-

tásától inkább szabadulni akaró nép) sem kellő önbizalommal, sem kellő jövőképpel, sem főleg az élethez is erőt adó hittel nem rendelkezhet, ha a magaskultúra komolyan sérül, netán rezervátumba, gettókba szorul, hobbivá válik. Úgy gondolom, hogy a jól működő eszme- és értékcseré, az ismeretek és vélemények áramlása, akár összeszokrátatása azoknak is hasznos, akik ebben tevőlegesen egyáltalán nem vesznek részt, és sosem fognak klasszikusokat fogyasztani.”

Kis Pintér szavai a teljes irodalmi intézményrendszerre igazak: miközben számos szervezet, múzeum, színház, zenekar, film, televízió és a többi finanszírozását vállalja az állami költségvetés, addig az irodalmi szervezetek támogatása elenyésző, s nincs egyetlenegy, a piacról megélni képtelen folyóirat, amelynek finanszírozását vállalná a költségvetés. Pedig a teljes magyar irodalom finanszírozása jóval kevesebb pénzt igényelne, mint a bonyolult infrastruktúrával, technikai igényekkel és költségekkel rendelkező és számoló más területeké. Ráadásul az elmúlt években kedvezőtlen tendenciák is megfigyelhetők. Néhány példa: minden szakmai szempontot nélkülözve összevonták a Nemzeti Kulturális Alapprogram irodalmi és folyóirat-kollégiumát, mind a mai napig nem rendezték a Digitális Akadémia finanszírozási kérdését, a szakma önkormányzatiságát korlátozva alakították át a kuratóriumi delegálási rendet, valamint a József Attila-díj odaítélésének módját. Az évi négy alkalom helyett évente kétszer ír ki pályázatot a Magyar Könyv Alapítvány, nem emelték a még meglevő minimális forrásokat sem az inflációnak megfelelően, megálázó összegeket adnak az állami kitüntetések mellé, túlbürokratizált a pályázati rendszer stb.

Bár Magyarországon minduntalan hallani olyan véleményeket, hogy túl sok a filozófus vagy túl sok a folyóirat, való-

jában a magyar irodalom e speciális, több mint százéves hagyományra épülő szerkezetét, miszerint a magyar irodalom folyóirat-irodalom, meg kell őrizni. Európa egyetlen országában sincs ennyi folyóirat, ebből következően az európai kulturális nagyhatalmak országaiban az irodalom struktúrája, a művek, a jeles alkotók felszínre kerülésének módozata is egészen más. Tehát az irodalom intézményrendszerének finanszírozási mintáit sem Nyugaton kell keresnünk, hanem saját metódusokat kell kidolgoznunk. A nagy országokban különben sem azért tudnak a kulturális piacon megjelenő lapok rentábilisak, esetleg nyereségesek lenni, mert kevesebb termék versenyez több fogyasztó kegyeiért, hanem mert jóval nagyobb nyelvterületeken tényleg tudnak működni bizonyos piaci mechanizmusok, tehát egy arányaiban ugyanannyi embert érdeklő kiadvány német vagy angol nyelvterületen már eléri azt a példányszámot, amitől a sávosan csökkenő nyomdaszámla és a többi fix költség is megtérülhet. Egy példa: a Magyar Tudományos Akadémia Helikon című, évente négyszer megjelenő irodalomtudományi folyóirata képtelen lenne fenntartani magát az eladásokból, miközben a hasonló szerkesztésű amerikai szakfolyóirat, a Visible Language meg tud élni a piacon. De ha eltekintünk a külföldi párhuzamoktól és a piaci elvárásoktól, s csak az itthoni helyzetet nézzük, akkor is megállapítható, hogy az irodalom finanszírozása nagyon alacsony. Ennek az egyik oka minden bizonnyal az, hogy a rendszerváltás után az irodalom elveszítette a szocializmusban betöltött társadalmi szerepét, s ahogy – néhány esettől eltekintve – megszűnt az írók direkt politikai szerepvállalása, úgy az irodalmi sajtó politikai érdeklődésű, indítatású olvasótábora is átpártolt a profi politika fórumaihoz, valamint a szocializmus kínálatához képest igen gazdaggá

vált sajtóhoz. Ahhoz a sajtóhoz, amelyből időközben kiszorult a szépirodalom, amelyben már alig van hírlapi kritika vagy irodalmi igényű glossza, s amely sajtó meglehetősen sznobériával és konformizmussal közelít a kultúrához. Ez a sznobéria megnyilvánul a politikai döntéshozatalban is (lásd a frankfurti könyvvásár vitáit vagy a Fidesz bizonyos politikusainak erőszakos kísérleteit az általuk népinek titulált irodalom háttérbe szorítására, pontosabban hátrányos helyzetben hagyására, ami mind szakmailag-esztétikailag, mind politikailag hibás koncepció volt, s téves helyzetfelismerésből, tájékozatlanságból, sznobériából eredt), de ezt tapasztalhatjuk a csekélynek mondható jobboldali, konzervatív sajtóban is, ahol az irodalom egészének érdekes felfogásával, egyfajta liberális szempont és értékrendnek, nem a szellemi, hanem a kommunikációs erőfölénynek köszönhetően kialakult kánon adaptációját kapjuk kézhez.

Az olvasás, a kortárs irodalmi olvasás háttérbe szorulásának – a kereskedelmi televíziózás térhódításán, a felgyorsult világ erős vizualizálódásán túl – irodalmi oka is van: a szellemi vasfüggöny lebontásával párhuzamosan az utóbbi két évtizedben ránk zúdult irodalomtudományi elméletek mentén működő egyetemi és a hozzájuk kapcsolódó „kánonformáló” kritikai iskolák olyan nyelvi-esztétikai elvárásokat alakítottak ki, amelyeknek köszönhetően az ennek megfelelni szándékozó, a kánonba bekerülni igyekvő – egyébként szakmailag nemegyszer kiváló – írók munkássága egyre kevésbé érthető a széles közönség számára. (Megjegyzem, a legtöbb szakmai, tudományos fórumon abszurd teóriának, szövegszerűen ki nem mutathatónak tartják, amit a kritikának megfelelni akaró szépírók működéséről állítok.) De az erőteljes, saját szakszargont használó kritikai nyelv eluralkodása, a közérthető

recenziók, ismertetések, irodalmi interjúk, a hagyományos értelemben vett író-olvasó találkozók számának drasztikus csökkenése is ugyanezen tendenciát erősítette.

„Az irodalom olvasása nem az irodalmárok kiváltsága”, illetve „az irodalom és általában a művészetek közelmúltbeli tekintélyvesztése nem szükségszerű velejárója a demokrácia megerősödésének” – olvasható a most második évfolyamánál járó Szépirodalmi Figyelő szerkesztői beköszöntőjében, abban a lapban, amely azzal a szándékkal jött létre, hogy a magyar irodalmi sajtó egészét szemlélje, s hogy közérthető nyelven, az átlagolvasót és nem a szakmát megcélózva recenziókban, interjúkban adjon tájékoztatást valamennyi fontos kötetről, s az irodalmi élet jelentős eseményeiről. Mert az irodalom jövője szempontjából nemcsak az arányos és a súlyának megfelelő finanszírozás megteremtése a fontos, hanem az olvasók, a befogadók, a közönség elérése, újra megtalálása is.

(2003. szeptember)

Közepes színház

Piaci szempontok a kulturális folyóiratok támogatásában?

A közéleti küzdelmekbe belefásuló újságolvasó számára fel sem tűnik az a hír, hogy 2004 őszén jelentős összegeket vonnak el a Nemzeti Kulturális Alapprogramtól (NKA). Harsányi László, az NKA elnöke mindezt az ezévi járulékbevételek jelentős csökkenésével indokolta, amely év végéig az egymilliárd forintot is elérheti, s ezért tíz százalékkal csökkentik a kultúra különféle területeire szánt idei keretet.

Noha ez a döntés kulturális életünk szinte valamennyi területét érinti, mégsem váltotta ki a különféle művészeti ágak képviselőinek tiltakozását. A hallgatás mögött a honi sajtó közönye is meghúzódik: ma Magyarországon a bulvár irányába nyitó egyes napilapok számára érdektelen, hogy miképpen lehetetlenítik el a magyar kultúra egészének finanszírozását. Ebben a témában nem születnek tényfeltáró riportok, a véres hírekre, botrányokra éhes televíziós hírszerkesztőket pedig végképp nem izgatja, miképpen kell majd elosztaniuk a szakkuratóriumoknak azt a – tévés perspektívából nézve – néhány milliót, amelyből az összes magyar folyóirat (havi-, kéthavi- és negyedéves lap) gazdálkodik. Miképpen arról sem ír senki, hogy októberben még egyik társadalmi szervezet vezetése sem tudja, miképpen és mikor fogja megválasztani az NKA az idén leköszönő kurátorok utódait.

Új információként csupán azt tudjuk meg, hogy az alap-program úgy próbálja enyhíteni a terjesztés nehézségeit, hogy meghívásos pályázat útján kiválasztott terjesztőcéget alkalmaz az előfizetési példányok házhoz szállítására. A pályázatok elbírálásában a szakmai kollégiumok döntéséhez a Magyar Lapkiadók Egyesületének (MLE) szakemberei is segítséget nyújtanak. Annak az egyesületnek a munkatársai, amelynek 39 tagja között csak elvétve találunk olyan társadalmi szervezetet, amely kiadványával az NKA-hoz fordulna támogatásért (egyedül a TermészetBÚVÁR Alapítvány és Kiadó kapott 2003-ban 6 millió forintot az NKA Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégiumától). Művészeti, tudományos folyóiratot kiadó nonprofit szervezetek vagy minimális tőkéjű gazdasági társaságok nem tagjai az MLE-nek (hogy is lehetnének, amikor a legalacsonyabb tagdíj 76 ezer forint a 100 millió forint alatti árbevétellel rendelkező kiadók számára), a vezetőségében a legnagyobb hazai piaci résztvevők igazgatói szerepelnek: elnök Szabó György, a Sanoma Budapest Kiadói Rt. vezérigazgatója, alelnök Kázmér Judit, a Pannon Lapok Társasága Kiadói Kft. stratégiai igazgatója, az elnökség tagjai Bartucz László, a Pesti Est Kft. ügyvezető igazgatója, Doktor Ferenc, az Adoc Semic Kiadói Kft. ügyvezető igazgatója, Gajdos István, az Axel Springer Kiadói Kft. lapigazgatója, Lengyel László, a Népszabadság Kiadó Rt. elnök-vezérigazgatója, Papp Béla, a Ringier Kiadó Kft. vezérigazgatója, Szakács László, a Grabowski Kiadó Kft. ügyvezető igazgatója. Szinte majdnem ugyanezzel a névsorral találkozunk annak a Lapkiadás című, az idén útjára bocsátott újságnak a szerkesztőbizottságában, amelynek második számában nyilatkozott Harsányi László. Innen tudhatná meg a 300–3000 példányban megjelenő folyóiratok szerkesztői és szer-

zói köre – ha ismerné ezt a sajtóelitnek szánt, egyébként színvonalas lapot –, hogy az NKA elnöke az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz és az új kommunikációs technológiai változásokhoz alkalmazkodó, korszerű, az európai standardokhoz közelebbi, felhasználóbarát minőségikultúra-támogató ügynökséget kíván létrehozni. A változásból – a lap szerint – a lapkiadók is profitálhatnak, hiszen a folyóirat-támogatási rendszer reform előtt áll.

A tendencia egyértelmű: a piaciilag érdekelt, a piacon egyébként jól megelőző szereplőket bevonni abba a döntési folyamatba, amely egyébként nem értük jött létre, nem az ő támogatásukat szolgálja és amely nem az ő logikájuk, gazdasági szemléletük szerint működik. A közgazdász Harsányinak a nonprofit szektortól idegen szakmai elképzelései jól hasznosíthatók és valóban működőképesek lennének például az informatikai vagy a gazdasági tárcának a piaci versenyben részt vevő lapkiadókat is érintő, gazdaságélénkítő, vállalkozássegítő programjaiban. A nyilatkozatból az is kitűnik, hogy az MLE mellett a Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetséget (Matesz) is be akarják vonni a döntési folyamatokba. A pályázati kiírás tervezete szerint (amelynek végleges változata egy hónappal a beadási határidő előtt még nincs fent az NKA honlapján) a pályázó folyóiratoknak alá kell vetniük magukat a Matesz egyszerűsített auditációjának. Nem árt tudni, hogy a Matesz jelenleg 183 sajtó- és egyéb médiatermék terjesztési, látogatottsági, nézettségi adatait auditálja, ám ezek között egyetlen olyan nonprofit irodalmi, tudományos, ismeretterjesztő lap sincs, amelyet támogat az NKA. Ezeknek az állami segítségre szoruló lapoknak nincs fölösleges 150 ezer forintjuk Matesz-tagdíjra, még akkor sem, ha ezt 2005-től az első évben finanszírozni fogja az NKA, hiszen ezt a pénzt más-

honnan fogják elvenni s így a piacon megélni képes szereplő-höz juttatni (ez a tavalyi 408 eredményes pályázóval számolva 61 millió forintos burkolt Matesz-támogatást jelentene). Az például egyáltalán nem világos, miként fognak Matesz-auditálást kérni az eddig támogatott határon túli lapok, s mit szólna a felvidéki Szőrös Kő szerkesztősége, ha a 700 ezer forintos éves támogatásából 150 ezret a Matesznek kellene adnia, de ugyanez igaz a pozsonyi Kalligramra, az erdélyi Látóra, Székelyföldre, Helikonra, valamint a vajdasági Hídra vagy a Mézeskalács című újvidéki gyermeklapra. És akkor még nem beszéltünk azokról a hazai irodalmi, társadalomtudományi lapokról, amelyek évente kevesebb mint 1,5 millió forint támogatást kapnak.

Valószínűleg Harsányi ezeket látná szívesen az interneten, mert akkor még kevesebből megoldható lenne a támogatásuk. Bár elvben igaza van a Lapkiadásnak nyilatkozó Kázmér Juditnak, az MLE elnökségi, az NKA bizottsági tagjának abban, hogy „jogos szakmai elvárás, hogy a mindenkori keretösszeg a megfelelő minőségű és az érdeklődésre is számot tartó lapokhoz kerüljön”, ám még a Kázmér szerint a kiadói tevékenység végzésére szakmailag, szervezetileg, gazdaságilag egyaránt felkészületlen pályázóknak is úgy tűnik, az átgondolatlan piacosítással az NKA vezetésének a kis példányszámú lapok ellehetetlenítése a célja. Miként fog megfelelni egy negyedéves folyóirat annak az NKA által támasztandó feltételnek, hogy a kiadvány szabad árus helyen elérhető legyen, ha erre a lapterjesztő cég – éppen a piaci érdektelenségre hivatkozva – nem vállalkozik? Miként lehet bárkitől is – egy szabad versenyre épülő piacgazdaságban – Kellő- (Könyvtárellátó Közhasznú Társaság) szerződést megkövetelni, vagy akár csak az ilyen terjesztői szerződéssel rendelkező

pályázót előnyben részesíteni, mikor a terjesztői jutalékot kikerülni igyekvő szerkesztőségek jó része közvetlen kapcsolatban áll a könyvtárakkal, de csak a nagyokkal, mert csupán azok tudják megrendelni az irodalmi folyóiratokat? A kötelező 30 százalékos saját erő, a magas szponzorációs bevétel mind a kisebb lapok ellehetetlenülését vetíti előre. Az áfa-visszaigénylésre jogosult pályázók hátrányos helyzetbe kerülésével pedig az NKA sem foglalkozik, jól tudva, hogy annak a jogszabálynak a következményeivel, amely az idén január 1-jétől nem engedi meg az állami támogatással szembeni áfa visszaigénylését, miközben az áfa-visszaigénylési jogosultság miatt a pályázati elszámoláskor az áfa nem számolható el, csak jövő év elején, a bevallások készítésekor fognak szembenézni az alacsony árbevétel miatt éves áfabevallást készítő, a gazdasági életben kevésbé járatos író-szerkesztő pályázók.

Valóban új rendszerre van szükség, de annak bevezetése előtt néhány dolgot végre ki kell mondanunk, vagy ha kell, százszor is elismételniünk: a magyar állam az összes magyar folyóirat éves támogatására egy közepes színház éves állami támogatásának a töredékét fordítja. Ugyanez igaz a magyar irodalom teljes intézményrendszerének finanszírozására is. Jó lenne, ha a döntéshozók is tudomásul vennék, a magyar folyóirat-kultúra egyedülálló kincs Európában, tulajdonképpen egyfajta hungarikum, amelyet az unióban is meg kell őrizniünk. Több min kétévszázados hagyománya van annak, hogy miként kerülhet be valaki – publikációi révén – az irodalmi, tudományos életbe, ezért nem a lapok számának csökkentésében, hanem azok helyzetének javításában vagyunk érdekeltek valamennyien. A lapok létjogosultságát nem a mai példányszámuk s a fizetőképes kereslet, nem a tényleges vásárlók száma és nem is a Matesz-auditáció adja. Mindezt bi-

zonyítja a nagy szellemi műhelyként működő lapok hatás-története, az irodalom- és a tudománytörténet: gondoljunk csak a Nyugat példájára, amely 33 évig jelent meg, összesen mintegy 3200 szerző publikált benne, s amelynek a csúcspéldányszáma is– pedig a szerkesztők akkor még jóval nagyobb ország olvasóival számolhattak – csak a 800 példányt érte el.

S vajon milyen sorsra jutna a 21. század elején Kassák világ-hírű, MA című folyóirata, amely az NKA tervezett pályázati feltételei közül egynek sem felelne meg?

(2004. október)

Kulturális folyóiratok a „piacon”

A támogatási rendszer visszásságairól*

Amikor ma a kultúra válságáról beszélünk, akkor egy olyan modern gazdasági szemléletnek a kultúrába való adaptálási igényével kell szembenéznünk, amely az utóbbi évtizedben egész Európában általános jelenségnek tűnik. A mindent totálisan eluraló politikai diskurzus, Magyarországon éppen a jogász–közgazdász lobbierőteljes közéleti térfoglalása, és a piacot istenítő, valamint a fejlődést csak a gazdaság növekedésének számarányaiban mérni képes, és ezt állandóan politikai kampánytémává tevő technokrata elit szemlélete és értékrendje teljesen elszakadni látszik attól, amit a klasszikus műveltségisményben még hinni akaró értelmiség és az egyre fogyó kultúrafogyasztó, igényes közönség a kultúráról, művészetről, kulturális identitásról gondol, s minderről nemcsak a kampányszlogenek szintjén kíván szólni, hanem „életét és véré” is áldozza érte. E rövid előadásban nem érdemes kritikával illetnünk a társadalmi fejlődéstudományok képviselőit, csak jelzem: a politikai pártok szavazatmaximalizációs kísérleteiben rendkívül fontos szempont, hogy az állandó előrehaladás, a gazdasági értelemben vett fejlődés a kommuniká-

* A Magyar Írószövetség *A kulturális folyóiratok helyzete* című konferenciáján, 2005. október 7-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

ció egyik központi kérdése legyen, s éppen emiatt minden egyes kérdésnél a gazdaságossági szempontok kerülnek előtérbe. Ráadásul ezek közül is mindig csak a rövidtávúak, hiszen a gazdasági szakemberek zömében ma már csak pár éves megtérülésben, a politikusok pedig csak költségvetési években, legfeljebb választási ciklusokban képesek gondolkodni. S bár ez már közgazdasági problémákat is felvet, hiszen néhány stratégiai beruházás megvalósításától eltekintve folyamatosan szembesülhetünk jövőnk elzalogosításával, ennél számunkra, a kulturális élet szereplői számára sokkal fájdalmasabb, hogy ebbe a gazdasági alapú szemléletbe egyszerűen nem fér bele a kultúráról való stratégiai gondolkodás. Pedig annak belátásához, hogy hosszú távon a kulturális deficit erőteljes gazdasági deficitet is eredményez, nem kell különösebb műveltséggel rendelkezni. Ám mivel a kultúrára fordítandó összegek rövid távon nem hoznak eredményt, politikai szempontból pedig a kulturális élet szereplői viszonylag kevés voksot jelentenek a szavazatgyűjtő háborúban, a döntéshozók strucc módjára homokba dugják a fejüket. Hasonló ez ahhoz, amit a környezetvédelem, pontosabban a környezet-szennyezés területén tapasztalhatunk: senki sem számol azazal, hogy mondjuk százéves távlatban mennyibe kerül majd az a környezeti rekonstrukció, amit a mostani szemétdömpinggel okozunk. Bizonyosan többbe, mint amennyit megspórolunk az olcsóbb csomagolóanyagokon. Ezzel a csomagolóipar lobbistái is tisztában vannak, mégis mindenki úgy csinál, mint az alkoholisták: „még egy utolsó pohárral megiszom, és ígérem, abbahagyom”, illetve mindig találnak valakit, akire mutogatni lehet: „ő sokkal többet iszik nálam”.

Az utóbbi évek egyre erősödő tendenciáiból (az állami támogatások csökkenése, a nem a marketingértéket elsődleges-

nek tartó magánmecenatúra szinte teljes hiánya, illetve az ennek elősegítéséhez szükséges jogi környezet megteremtésének elmaradása, az NKA nyilvánvalóan a gazdasági szereplők, azaz a kulturális járulék befizetőinek igénye szerinti átalakítási szándéka, a hazai kereskedelmi televíziózás minden eddiginél erőteljesebb ízlés- és értékromboló tevékenysége, a közmédiaokban és a mértéktartó országos lapokban is tapasztalható bulvárosodás, a kulturális szervezetek perifériára szorítása, a civil szektornak csak lózungok szintjén való támogatása, az oktatás tragikus helyzete, a felsőoktatás amerikanizálása) azt láthatjuk, hogy a pénz és a piac mindenképp föltűnik beállítására, illetve egy látszólagos kulturális szabadverseny preferálása (ahogy Bozóki miniszter úr írja hírheft kulturális kiáltványában: a kultúra *verseny*), és a teljesen egyenlőtlen médiaviszonyok, valamint a támogatási rendszer visszasságai, a korrupció még a diktatúra éveinél is rosszabb helyzetbe kényszeríti a kultúra napszamosait, a közművelődés területén dolgozóktól a művészekig. S ennek igazi kárát a befogadók, az olvasók, múzeumlátogatók stb. látják.

Ezt tapasztaljuk a folyóirat-kiadás területén is; a döntési helyzetben levő vezetők és a profitérdekelt lapkiadók szakértői néhány éve éppen az eddig elmondottak szellemében folyamatosan azt akarják elhíttetni velünk, hogy a kulturális lapkiadás támogatási rendszerét azért kell átalakítani, mert ezek a lapok nem képesek megélni, illetve megfelelően megjelenni a piacon.

A Lapkiadás című szaklap beszédes című (*Folyóirat – folyó pénz*) összefoglalásában¹ erről beszélt a Magyar Lapkiadók Egyesületének (MLA) főtitkára, Pető János: „tarthatatlan ál-

¹ Lapkiadás 2005/4.

lapot, hogy ahhoz képest, amennyit a lapkiadói szakma kulturális adóként fizet, igen keveset kap vissza. Azt a pénzt, amelyet a reklámok és az árbevétel után kötelesek a kiadók adóban fizetni, ha valamilyen módon visszaforgatnák a szakmába, az olvasásra való nevelésre lehetne fordítani. Erre nemcsak azért volna szükség, mert számos folyóirat rendkívül kis olvasótáborral rendelkezik, hanem azért is, mert egyre kevesebben olvasnak. Márpedig ha nincs kinek készíteni a lapokat, nincs miért pénzt fektetni a lapkiadásba. [...] A kusza és átláthatatlan folyóirat-támogatási rendszer, a dotáció kialakulatlan kiadószakmai keretei ellensúlyozására az MLE tavaly elkészítette koncepcióját a folyóirat-kollégium létrehozására. Bár többen sokallják az NKA szakmai kollégiumainak a számát, az MLE a szakmaiság jegyében mégis újabbat hozna létre. [...] A folyóirat-kollégium bizottsága – az egyesület elképzelései szerint – mint pártatlan szakembergárda döntene a támogatások mértékéről. Az MLE alapvetése, hogy a jelenleginél kevesebb lap részesülhessen az NKA büdzséjéből, mert a cél az, hogy a dotáció mértéke lehetővé tegye a lapok professzionális, piaci alapokon nyugvó működését. Jogos szakmai elvárás, hogy a kollégium mindenkori pályázható keretösszege megfelelő minőségű és érdeklődésre számot tartó sajtóorgánumokhoz kerüljön – hangsúlyozta az MLE főtitkára. A támogatott lapoktól elvárják annak a felelősségét is, hogy vegyenek részt az ifjúság olvasásra nevelésében. A Lapkiadás úgy tudja, már folynak a tárgyalások arról, hogy az MLE vegyen részt a folyóirat-támogatás folyamatában, döntéseiben, de a végeredmény vélhetően már csak a jövő évi döntéseket fogja befolyásolni. A delegálási eljárásba a két nagy – a több mint hatszázmillió forintos támogatási összegből közel hatszázmillió fölött rendelkező szépirodalmi és társada-

lomismereti – laptámogató kuratóriumhoz az NKA meghívta a Magyar Lapkiadók Egyesületét is. Harsányi László, az NKA elnöke azonban korábban úgy fogalmazott, az NKA nem tudja garantálni, hogy az MLE-tagokat delegálhasson a grémiumokba. Valamint hozzátette, ha ez valóban nem sikerülne, akkor javasolni fogja a kulturális miniszternek, hogy kinevezettjei között a lapkiadásban jártas szakemberek is kerüljenek a kuratóriumokba. [...] »Kezdetben a folyóirat-kiadók és az NKA szakmai kollégiumai is fenntartással fogadták a számukra túl piacorientáltnak tűnő javaslatainkat« – nyilatkozta az MLE elnöke, Kázmér Judit tavaly ősszel, amikor először nyilvánosságra került a tervezet. Nemrégiben azonban a Népszabadság *A kulturális alap átalakítja a folyóirat-támogatást* című, 2005. április 8-án publikált cikkében arról számolt be, hogy a törekvések között szerepel a mostani kollégiumok döntését megkönnyítendő a lappéldányszámok auditáltatása. E munkának, pontosabban szólva az első Matesz-auditálásnak a költségeit – derül ki Harsányi Lászlónak egy korábban a Lapkiadásnak adott nyilatkozatából – az NKA állja majd. Ezenkívül a szervezet megpróbálja megkönnyíteni a támogatott kiadványok terjesztését, és ösztönzi a kis lapokat, fogjanak össze a kiadói és terjesztési feladatok ellátásában.”

Kázmér Judit, a Magyar Lapkiadók Egyesületének új elnöke – aki egyben az NKA bizottsági tagja – például több helyen nyilatkozta (például a Lapkiadás vagy a Print & Publishing című újságokban), hogy a legtöbb kulturális folyóiratnak nincs professzionális kiadói háttere, de még marketingstratégiája sem. „A rendszert úgy kellene átalakítani, hogy a támogatott folyóiratok szélesebb réteghez jussanak el. Elvégre a kulturális járulék adótípusú bevétel. Ebből logikusan következik, hogy az adófizetők pénzéből támogatott

kulturális termékeknek az állampolgárok tömegeihez kell eljutniuk.” Kázmér Judit és az MLE folyamatosan kifejti, hogy a kb. 9 milliárddal gazdálkodó NKA költségvetéséből kb. 1,2 milliárdot a lapkiadók fizetnek be, akik ebből a több mint 10 százalékból szinte semmit sem kapnak vissza.

De miért is kellene visszakapniuk? A rendszernek éppen az a lényege, hogy a nagy profitra szert tevő, nem kulturális célú, hanem a gazdasági haszonért hajtó kiadványok, kiadók – a bevételeik arányában – hozzájáruljanak az önfenntartásra képtelen kulturális szereplők, így a folyóiratok működéséhez. Ezért jött létre az NKA. Érthető, hogy ez az MLE-nek nem érdeke, hiszen az zömében a nagy kiadókat tömöríti, s a céljuk nem a nemzeti kultúra életben tartása. Az MLE honlapjának (www.mle.org.hu) nyitó oldalán az alábbiakat olvashatjuk az egyesület céljairól: „Az MLE célja, hogy elősegítse tagvállalkozásai üzleti-gazdasági érdekeinek érvényesülését, a kiadók nyereségességének erősítését a kiadói érdekek feltárása, összegzése és határozott képviselése által. Az Egyesület legfontosabb törekvése, hogy folyamatosan hozzájáruljon a lapkiadási tevékenység szakmai színvonalának fejlesztéséhez, ezáltal a nyomtatott médiumok pozíciójának erősítéséhez a magyarországi médiapiacon. [...] Az MLE a sajtóiparág tulajdonosi és munkáltatói oldalát képviseli.”

Szerencsére az utóbbi időben az MLE vezetői óvatosabban fogalmaznak, hiszen míg korábban el tudták képzelni a kulturális járulék megszüntetését is, most már csak a célszerűbb elosztásról, illetve a fizetői kör átalakításáról beszélnek. Ezek nem elvetendő gondolatok, ám a szakmai egyeztetésbe a másikkal, azaz az NKA támogatottjait, illetve azok érdekvédelmi szervezeteit is be kell vonni. Amíg ez nem így történik, addig hiába is születnek a rendszer megreformálása érdekében

jó javaslataik, mivel mások az érdekeik, ezért nekünk akár ellenükben is erőteljesen lobbiznunk kell. Ami bizonyosan közös cél lehet, az az áfatartalomnak a könyvekéhez hasonló csökkentése (sőt ez nekünk még inkább érdekünk, hiszen a kulturális élet szereplőinek zöme semmiből sem tudja viszszaigényelni az áfát). A Lapkiadás honlapján erről a kérdésről ez olvasható: „Más európai országokban ismeretlen a kulturális járulék, amely nálunk a lapkiadást sújtja. Ezért a Magyar Lapkiadók Egyesülete (MLE) el szeretné érni a lapkiadás kedvezményes áfakörbe való sorolását és a kulturális járulék szélesebb bázisra helyezését, a jelenlegi százalékos kulcs jelentős csökkentése mellett. A kedvezményes adózás révén náluk maradó több pénzből a kiadók a jelenleginél több lapot indíthatnának, hirdetési felületet kínálva a gazdasági szereplőknek.”²

Míg az utóbbi években egyre erőteljesebb a gazdasági élet szereplőinek lobbija az NKA és a minisztérium vezetésénél (MLE, Matesz), addig a kulturális élet szereplői egyre atomizáltabban és kétségbeesetten végzik a munkájukat. Az elmúlt pár hónap 26,7 milliárdos NKÖM megtakarítási kényszere ha másra nem is, arra mindenképpen jó volt, hogy felébredjünk Csipkerózsika-álmunkból, és végre összefogjunk a jogaink megőrzése és a nemzeti kulturális örökség megóvása érdekében. Ennek a lobbitevékenységnek a konkrét politikai, jogszabály-előkészítési, szakértői, érdekvédelmi munkáján túl elméletinek és ismeretterjesztőnek is kell lennie, egyrészt mert ebben erősek lehetünk, másrészt mert kellőképpen meg kell tudnunk indokolni, s a döntéshozóknak és az igényes kultúrára még mindig áhítozó közönségnek

² www.lapkiadas.hu/cikk/cikk.php?id=876

meg kell tudnunk magyarázni, hogy a közgazdaságtudomány fogalmai meddig és hogyan használhatóak a kultúra, a tudomány és az oktatás világában. Akkor talán a gazdasági miniszterek nem akarják a tudományos intézeteket bezárni, a kulturális miniszter pedig megérti, hogy a könyvtárak mit sem érnek katalóguscédulák meg jó könyvek, valamint a tömeg-médiumok butító hatásaitól megóvott olvasók nélkül. Akkor talán azt is meg lehet értetni, hogy az ún. szabadversenyos piac és a verseny szabályai és működési elvei a mi területünkön, így a nagy hagyományú kulturálisfolyóirat-kiadás területén direkt módon nem érvényesíthetőek. Ráadásul az állam és az EU még a gazdaságélénkítő támogatásokkal az ún. piacba is minduntalan beavatkozik. Ha elfogadjuk, hogy verseny van a kultúra területén is, s a piac szent és sérthetetlen, egy baloldali-liberális miniszter a miniszteri keret osztogatójaival miért is avatkozik be a piac működésébe – még ha itt egy zárt, sajátos szabályú piacról is van szó? Csak az idei első félévi miniszteri támogatásokat felidézve:

- a Hócipő folyóirat támogatására 5 000 000 Ft;
- a Mozgó Világ folyóirat kritikai rovatának nyomdai előkészítésére, lektorálására, illusztrációjára, szerzői honoráriumokra 2 000 000 Ft;
- a Kritika című társadalomelméleti és kulturális folyóirat megjelentetésére 1 200 000 Ft;
- a litera.hu című internetes folyóirat zökkenőmentes tartalomszolgáltatására és a magyar irodalom angol nyelvű honlapjának üzemeltetésére 5 000 000 Ft;
- a Médiamix című szaklap havi megjelentetésére 2 500 000 Ft;
- a Politikatudományi Szemle című tudományos folyóirat megjelentetésére 1 000 000 Ft;

- A Hét (Marosvásárhely) című kulturális folyóirat megjelentetésére 1 000 000 Ft;
- az Artmagazin című képzőművészeti lap angol nyelvű megjelentetésére 1 500 000 Ft;
- a kárpátaljai Együtt című folyóirat megjelentetésére 500 000 Ft;
- a Mozinet Magazin filmes szakfolyóirat 2005. évi 10 lapszámának megjelentetésére 1 000 000 Ft;
- az MTA Politikai Tudományok Intézete – CEP SR angol nyelvű folyóirat nyomdai költségére 1 000 000 Ft;
- a Nagyvilág című világirodalmi folyóirat megjelentetésére 1 000 000 Ft;
- a Beszélő című folyóirat megjelentetésére 2 000 000 Ft.

Harsányi László NKA-elnök az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának meghallgatásán, 2004. november 23-án az alábbiakat mondta: „A határon túli folyóiratok támogatásában egyetlen petákkal nem kívánunk visszalépni, sőt bizonyos értelemben konstrukcióváltoztatást szeretnénk, hogy a közvetlen laptámogatáson túlmenően a könyvtárellátó vállalatokon keresztül szeretnénk a magyar városi könyvtárak számára példányokat rendelni a határon túli lapokból. Ez körülbelül harminc-egynéhány lap a mi terveink szerint. Van olyan, amit háromszáz-egynéhány példányban rendelünk meg, kisebb példányszámú lapokból pedig 50-60 példányt rendelünk. Egyszerűen attól a megfontolástól vezéreltetve, hogy az sem rossz egy lapnak, ha olvasója van, vagy legalábbis a lehetőséget megadjuk az olvasásra. [...]

A bizottságnak a döntése nem arról szól, hogy összességében csökkentjük a lapok támogatását. Nem kívánjuk a laptámogatást csökkenteni. Azt gondoljuk, hogy az a 800-900

millió forint, ami irdatlan összeg kimondva, ezen a hatalmas lappiacon egyelőre szükségeltetik. Abszolút nincs, aki belépjen a helyére. A hasonlatokat ismerem, akár a Nyugattal, akár mással, ismerem, csak nem tudok velük mit kezdeni. A Nyugat egy fillér állami támogatást nem kapott, ez olyan piacon volt meghatározó kulturális lap, ahol nem sok más lap volt. Nem összehasonlítható. Vitám van az Írószövetségtől kezdve mindenkivel ebben a dologban, akik ugyanezzel szoktak érvelni, hogy milyen nagyszerű dolog most a Nyugat néhány példányszámát megtalálni, és ezért milyen jó lesz a mai lapokat 30–50 év múlva megtalálni. Ne haragudjanak, én ezt nem vagyok hajlandó támogatni a magyar vállalkozók befizetéséből. Ez nem így működik, éppen a pénzsűke miatt. Ez egy csata lesz. Nagyon nem főgnak minket szeretni.”

Sajnáljuk, hogy Harsányi elnök úr még a Parlamentben is úgy beszél a NKA pénzéről, mintha a sajátja lenne, mintha egy demokratikus országban egy kormány által a kultúra érdekeinek képviselőjére és támogatására kinevezett vezetők éppen az eredeti célokról és feladatokról feledkeznének el. Valóban érzékeljük, hogy a csata, sőt a kulturális háború megkezdődött, és hogy egyesek még attól sem riadnak vissza, hogy a kulturális élet szereplőit folyamatosan egymásnak ugrasszák. De innen, erről a szakmai konferenciáról is csak azt tudjuk üzenni: az ígéreteket számon kérjük, és – az elnök úr katonai hasonlatánál maradva – a csatát megvívjuk, azt fel nem adjuk.

(2005. október)

Írószervezetek a rendszerváltoztatás után*

Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy talán még egy ideig elodázható az irodalmi intézményrendszer és ezen belül is az irodalmi szervezetek átalakulása, illetve a támogatási rendszer átstrukturálása, de hosszú távon tarthatatlan a jelenlegi helyzet.

A fordulópontot hozó 2004-es esztendőben két olyan folyamat indult el, amely meghatározta vagy a jövőben meghatározza az irodalmi intézményrendszer működését. Az egyik az Irodalmi Kerekasztal (IKA) létrejötte volt, amely azt a célt szolgálta, hogy a Magyarországon regnáló országosan reprezentatív irodalmi szervezetek összefogva, közösen érvényesítsék közös érdekeiket a mindenkori hatalommal szemben. Az IKA csúfos kudarcáról mindannyian tudunk. A másik, ezzel párhuzamosan zajló, részben az IKA felbomlásával is összefüggő eseménysor az Írószövetség körüli országos botrány volt, amely nagy mértékben hozzájárult szervezetünk presztízsének csökkenéséhez. Majdnem egy év távlatából már azt láthatjuk, hogy a szövetség nehéz helyzetéből nemcsak

* A Magyar Írószövetség *Intézményrendszer és finanszírozás* című konferenciáján, 2005. április 9-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

hogy fölállni, hanem továbblépni is lehet. Erre nagyon komoly és biztató jeleket látok.

2004. december 7-én¹ Hiller István kulturális miniszter a következőket mondta az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága előtt a kerekasztalról: „Az év elején – tehát a tavalyi év elején – januárban, durván egy év szervezőmunka eredményeként a rendszerváltozás óta első alkalommal a különböző magyarországi, illetve magyar írószervezetek kerekasztalt alkotva ismét leültek. Őszintén örültem, amikor létrejött az Irodalmi Kerekasztal. Az Irodalmi Kerekasztalt javaslatra én hívtam össze. Ennek legfőbb célja az irodalom támogatásának törvényi szintű rendezése volt. Itt képviselte magát a nyolc legnagyobb, tényleges tagsággal rendelkező magyar írószervezet, továbbá a határon túli magyar írók, úgy az erdélyiek, mint a felvidékiek és a kárpátaljaiak képviselője is. Arra kértem az írószervezeteket, hogy legyenek kedvesek kidolgozni közös témajavaslatot, határozzák meg közös képviselőtüket, és tegyenek javaslatot napirendi pontokra, hogy a minisztérium idejében el tudja kezdeni a tárgyalást és a javaslatokat. [...] Öt hónapon keresztül vártam. Öt hónapon keresztül, majd a nyár elején azt a kérdést [sic!] intéztem az Irodalmi Kerekasztal résztvevőihöz, miközben a folyamatos egyeztetések szakértői szinten folytak, hogy legyenek kedvesek öthónapos kéresemnek megfelelően tárgyalási témajavaslatot, tárgyalódelegációt és önmaguk között egyeztetett véleményt hozni. Erre a kérésemre nem tudtak választ adni. Illetve azt a választ adták, hogy föloszlatták önmagukat. Az Irodalmi Kerekasztal tehát föloszlatta önmagát.

¹ Az itt következő szöveg egyes részleteit beledolgoztam a *Kulturális kormányzat – kulturális politika* című, e kötetben is olvasható írásomba.

Ennek nem örülök, de tudomásul vettem. Az írók problémáinak megoldására irányuló munka azonban folytatódik.”

Az IKA tanácskozásain a Magyar Írószövetség,² a Fiatal Írók Szövetsége,³ a Szépirók Társasága,⁴ a József Attila Kör,⁵ a PEN Club,⁶ az Írók Szakszervezete,⁷ a Magyar Írók Egyesülete,⁸

² A Magyar Írószövetség 1945-ben jött létre szakmai és érdekvédelmi szervezetként. Jelenleg 908 tagja van. Tiszteletbeli elnöke Göncz Árpád író, műfordító, jelenlegi elnöke Kalász Márton költő, műfordító, titkára L. Simon László költő. A szövetség címe: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Internet: www.iroszovetseg.hu. E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu.

³ A Fiatal Írók Szövetsége (FISZ) 1998-ban alakult, 35 évnél fiatalabb lírátorok szakmai, érdekvédelmi szervezete. Mintegy 70 tagja van. Jelenlegi elnöke Bednancs Gábor irodalomtörténész. A szövetség címe: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Internet: www.irok.hu. E-mail: fisz@racio.hu, info@irok.hu.

⁴ A Szépirók Társasága írók, költők érdekképviselői szervezete, 1997-ben alakult. Tagjainak száma mintegy 190 fő. Jelenlegi elnöke Csaplár Vilmos író. A társaság címe: 1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. Internet: www.szepiroktarsasaga.hu. E-mail: szepirok@t-online.hu.

⁵ A József Attila Kör Irodalmi Egyesület (JAK) fiatal, 40 év alatti írók, költők, irodalomtörténészek szervezete. 1989 óta működik önálló szervezetként. Tagjainak száma kb. 270 fő. (Elnöke 2006 óta Gerevich András költő. – *A Szerk.*) A szervezet címe: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Internet: www.jozsefattilakor.hu. E-mail: jak@jozsefattilakor.hu.

⁶ A Magyar P. E. N. Club az 1921-ben létrejött nemzetközi P.E.N. magyar tagozata, 1926-ban alakult. Tagjainak száma mintegy 250. Jelenlegi elnöke Görgey Gábor író, műfordító, főtítkára Benyhe János műfordító. A szervezet címe: 1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. E-mail: pen.hungary@t-online.hu.

⁷ Az Írók Szakszervezete 1987-ben alakult, mintegy 320 tagja van. Jelenlegi elnöke Jókai Anna író, főtítkára Mezey Katalin költő, író. A szervezet címe: 1068 Budapest, Városligeti fasor 38. E-mail: irolap@interware.hu, irolap@t-online.hu.

⁸ A Magyar Írók Egyesülete 1991 óta működik. Tagjainak száma mintegy 100 fő. Elnöke Gyurkovics Tibor író, költő. Címe: 1054 Budapest, Báthori u. 10. Internet: www.miel.axelero.net/miel.htm. E-mail: iroegy@t-online.hu.

a Független Magyar Írók Szövetsége,⁹ a határon túli szervezetek közül az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL)¹⁰ vett részt. Az IKA – amely egyébként az Írószövetség elnöki szobájában a szervezetek és nem a miniszter kezdeményezésére 2004. február 4-én jött létre – február 9-én egy 12 pontos, szervezeti kérdésekkel és az alkotómunka feltételrendszerével kapcsolatos témajavaslatot adott át a miniszternek.¹¹ Tehát amit Hiller úr a decemberi parlamenti meghallgatáson mondott, egyszerűen nem igaz: az IKA bőséges, azonnali

⁹ A Független Magyar Írók Szövetsége 1991-ben alakult, mintegy 80 tagja van. (Alapító elnöke, Hernádi Gyula 2005-ben bekövetkezett halála óta a szervezet sorsa bizonytalan. – *A Szerk.*) A szövetség címe: 1111 Budapest, Prielle Kornélia u. 19. Főtitkára Szeghalmi Elemér irodalomtörténész; címe: 1081 Budapest, Bezerédi u. 6.

¹⁰ Az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL) 2002-ben alakult, zömmel erdélyi írókat tömörítő szervezet. Jelenleg mintegy 150 tagja van. Elnöke Orbán János Dénes, ügyvezető elnöke Király Zoltán, intendánsa György Attila. Címe: Cluj-Napoca 400009 str. Napoca 10/5., Románia. Internet: www.irodalom.org/uj/. E-mail: emiliroda@gmail.com.

¹¹ 1. Az írói alkotómunka feltételei (ösztöndíjak, munkafeltételek, eszközök, szociális helyzet, alkotóházak, Alkotóművészeti Közalapítvány, adószabályozás, segélyezés, nyugdíjalapképzés). 2. Irodalmi szervezetek (helyzetük és funkciójuk, kuratóriumi szabályozás, nemzetközi kapcsolatrendszerek). 3. Szépirodalmi folyóirat-kiadás (támogatási rendszer áttekintése, szükség esetén átalakítása). 4. Szépirodalmi könyvkiadás (könyvtámogatás, minimumhonorárium-törvény, a könyv utóélete, felolvasó körutak, reklám, média). 5. A magyar irodalom külföldi terjesztése, megismertetése (műfordítás, támogatás, külföldi magyar kulturális intézetek bekapcsolása). 6. Könyvtár (a kortárs könyvtermés utóélete a közkönyvtárakban, nyilvános haszonkölcsönzési jog – Public Lending Right). 7. Kortárs Irodalmi Központ (egy korábban többször fölvetődött ötlet szemrevételezése). 8. Elektronikus publikáció (Digitális Irodalmi Akadémia, elektronikus szerzői jogok). 9. Irodalmi és másodlagos szerzői jogok (felhasználási jogok, film, videó, CD, DVD, televízió, irodalmi jogsegély). 10. Állami irodalmi díjak (odaítélés, összegek). 11. Irodalom-magánmecenatúra (az idevonatkozó törvényi szabályozás áttekintése). 12. A kortárs magyar szépirodalom a médiában (irodalmi műsorok és alkotások a közszolgálati rádió és tévé csatornáin, a médiatörvénnyel összhangban).

és hosszú távon megoldható és megoldandó javaslatstort dolgozott ki. (A kerekasztal 2004 júniusában, legitimációs viták miatt oszlott fel.)

Az IKA létrejöttével egy időben erős támadás érte az Írószövetséget. Egyesek sztálinista, posztkommunista szervezetnek titulálták azt az Írószövetséget, amely idén 60 éves, tehát azok a gyakran hangoztatott kijelentések, hogy szervezetünket a sztálinizmus idején felső hatalmi utasításra alakították meg, nem fedik a valóságot. A sztálinista, posztkommunista jelzők mellett – az ismert Döbrentei-ügy ürügyén – az Írószövetséget sokan megpróbálták antiszemitának is beállítani. Ez a tavalyi botránysorozat azért fontos, mert az egész irodalmi intézményrendszerre kihatott, és gyakorlatilag az lett az eredménye, hogy bár az Írószövetség még mindig a legnagyobb magyar írószervezet maradt, azt a „kiváltságos” helyzetét, amely egészen az előző esztendő elejéig megvolt, elveszíteni látszik. Részben ezt igazolhatja egy minisztériumi szakmai anyag azon felvetése, hogy egy esetleges későbbi, kormányzati szintű irodalmi egyeztetési fórumon eldöntendő lesz, hogy az összes többi szervezet között mindegyiknek számarányának, tehát a taglétszámának megfelelően legyen-e szavazati súlya, vagy csak egy-egy szavazata legyen minden írószervezetnek – taglétszámuktól függetlenül. A minisztériumi anyag az utóbbi megoldást sugallja.

Ha át akarjuk tekinteni, melyek azok az országos írószervezetek, amelyek részben a rendszerváltás előtt, részben azt követően jöttek létre, és reprezentatívnak nevezhetőek, akkor a legjobb forrás éppen a minisztériumi támogatások listája, hiszen a minisztérium magának a támogatási rendszer működtetésével és reprezentatív irodalmi szervezet címén való pénzosztással mégiscsak szakmai legitimációt folytat. Ugyan-

akkor a korábbi kettős bontást – hogy vannak országos, nagy, reprezentatív szervezetek és regionális vagy csoportérdekek mentén létrejött szervezetek – megszüntette. Az interneten is olvasható lista szerint a szaktárca 2004-ben 39 352 000 Ft-ot osztott szét összesen 19 szervezet között. Az előbb, az IKA működésének ismertetésekor felsorolt nyolc szervezet közül egy, a Független Magyar Írók Szövetsége nem kapott támogatást, mert elfelejtette benyújtani a pályázatát. Ez az a szervezet, amelynek a jelenléte miatt egyébként az IKA-ban is vita alakult ki. A nyolc szervezetből hét kapta ennek a 39 millió Ft-nak a legnagyobb részét. 2,1 milliót a FISZ, 2,7 milliót a JAK, 20,2 milliót a Írószövetség, 2,2 milliót a Szépírók Társasága, 1,3 milliót a Magyar Írók Egyesülete, 2,6 milliót a Magyar PEN Club és 2 milliót az Írók Szakszervezete. A fennmaradó 12 szervezet osztozott a maradék pénzen, ezek közül a legkisebb összeget, 200 ezret a Kráter Egyesület, a legnagyobbat, 1 millió forintot a Tokaji Írórtábor Egyesület és a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság kapta. Tehát amikor a sajtó arról ír, hogy 39 millió forintot osztottak szét a nyolc reprezentatív szervezet között, valótlanságot állítanak, hiszen 19 szervezet között osztottak szét 39 millió forintot. Csupán érdekességként jegyzem meg, hogy 1989-ben a Magyar Írószövetség 35 millió forint állami támogatást kapott. Azóta pontosan a tízszeresére nőtt a magyar átlagkereset, ami azt jelenti, hogy ha az 1989-es szintet akarnánk tartani, akkor ma a Magyar Írószövetségnek nem 20, hanem 350 millió forintot kellene kapnia. A különbség akkor is óriási, ha a minisztériumi 20 milliós működési támogatáshoz hozzáadjuk például az NKA-tól¹² nyert összegeket is. Időközben a

¹² A Nemzeti Kulturális Alapprogram (NKA) létrehozásáról – elkülönített állami pénzalapként – 1993. április 1-jén döntött az országgyűlés.

Nemzeti Civil Alaphoz is nyújthatunk be pályázatokat, ám itt az Írószövetség eddig nem ért el sikereket.

A szaktarca által tavaly támogatott 19 írószervezet alapvetően négy csoportba osztható (ez a felosztás akár egy jövőbeni támogatási koncepció alapja is lehet): az első csoportba azon szakmai közösségek tartoznak, amelyeknél egyértelmű érték- és érdekközösségekről beszélhetünk, s amelyek között viszonylag kevés az átfedés, ide sorolom az Írószövetséget, a Szépirok Társaságát, a FISZ-t és a JAK-ot. Ez a négy szervezet gyakorlatilag lefedi a magyar irodalom egészét, de azokat mindenképpen, akiknek fontos, hogy tagjai legyenek valamilyen szakmai szervezetnek. A második csoportba a speciális feladatvállalású, erős legitimitással rendelkező szervezetek tartoznak: az Írók Szakszervezete, valamint a PEN Club. A harmadik csoportba azon szervezeteket sorolom, amelyekben részérdekek és kisebb csoportok érdekei jelennek meg, de ezek a csoportérdekek más szervezetekben, nevezetesen

---

Saját bevétele a kulturális járulék, amely meghatározott termékeknek és szolgáltatásoknak a törvényben meghatározott köre után fizetendő. Mértéke 0,2–25%-ig terjed. Az NKA 1994-ben kezdte meg működését 900 millió forintos költségvetéssel, amelynek több mint 70%-a (657 millió forint) kulturális járulékból, 30%-a költségvetési támogatásból és egyéb támogatásból származott. 2004-ben 8 milliárd forint volt a kulturális járulékból befolyt összeg, amit az NKA – eltérve a rá vonatkozó törvényben foglaltaktól – költségvetési támogatásként kapott. 2004-ben a Szépirodalmi Kollégium rendelkezésére éves szinten 223 millió forint állt. Szépirodalmi folyóiratok 2005. évi támogatására 155 millió forintot fordítottak a 2005. évi pénzkeret terhére. A Nemzeti Kulturális Alapprogram bizottságának elnöke a mindenkor kulturális miniszter, aki jogkörét átruházhatja az általa megbízott személyre. Eddigi elnökei: Fekete György, Taxner-Tóth Ernő, Török András, Jankovics Marcell voltak. Jelenlegi elnöke Harsányi László közgazdász. Az NKA székhelye: 1085 Budapest, Gyulai Pál utca 13. Levelezési címe: 1388. Budapest, Pf.: 82. Internet: www.nka.hu. E-mail: info@nka.hu.

az első négyben szinte egészében le vannak fedve: a Magyar Írók Egyesülete és a Független Írók Szövetsége. Ezen szervezetek is fontosak, de az országos legitimitásuk megkérdőjelezhető. A negyedik csoportba az a további 12 szervezet tartozik, amely ugyancsak kapott minisztériumi támogatást, ezek vagy regionális szerveződések, vagy szűkebb baráti-szakmai közösségek, vagy egy-egy témához, programsorozathoz kötődő egyesületek, mint például a Tokaji Írótábor Egyesület. A hosszútávú támogatási rendszer kialakításánál az utóbbi két csoport akár egybe is vonható.

Elsősorban tehát négy szervezetről kell beszélnünk. Ezek egymással rivalizálnak vagy rivalizálni próbálnak (elsősorban az Írószövetség – Szépírók Társasága és a FISZ–JAK párhuzamra gondolok). A legnagyobb írószervezet az Írószövetség, ezt nem kérdéses. A második legnagyobb hazai írószervezet rangos minősítését a Szépírók Társasága és JAK is magáénak tudja (Kukorelly Endrének a HVG-ben 2005-ben megjelent interjúja, illetve a minisztérium honlapján a 270 tagot tömörítő JAK közhasznúsági beszámolója szerint).

Az Írószövetségnek 908 tagja van, ebből 260 vidéki, ez kb. 28%, és 310 határon túli, ez 34%. A Szépírók Társaságának 187 tagja van – a legutóbbi minisztériumi pályázat nyilvános adatai szerint –, ebből 20% vidéki, 6% határon túli tag.

A két rivalizáló, nem generációs alapon szerveződő országos írószervezet között én abban látom a különbséget, hogy a Szépírók Társasága programszerűen az írói minőséget emeli a zászlajára, és azt mondja magáról, hogy nem egy olyan széleskörű gyűjtőszervezet, amely mindenki előtt megnyitja a kapukat, hanem egyfajta esztétikai és értékalapon a tagság véleménye szerinti legjobb írókat gyűjti egybe. Ezzel szemben a hatvanéves Magyar Írószövetség reprezentációról alkotott

véleménye – már csak hagyományyaiból eredően is – teljesen más: az Írószövetség befogadó szervezet. Az Írószövetség az egész magyar irodalmat akarja reprezentálni, azt a feladatot vállalja, hogy a minél nagyobb teljességet jelenítse meg, ezért nyitja viszonylag nagyra a kapukat. Vegyük a Nyugat példáját. A magyar irodalom meghatározó folyóirata nem tudott volna létrejönni és 33 évig fennmaradni, ha csak az 10–15 nyugatos szerző írt volna bele, akiket ma középiskolai tananyagban megemlítenek. A Nyugat, s az akkori magyar irodalom javarészt abból a 3200 szerzőből állt össze, akik a lapot évekig teleírták, s akik közül 3000-nek ma már a nevére sem emlékszünk. Az igényes, színvonalas mai magyar irodalom egésze talán a vidéki, kisvárosi irodalmi folyóiratok szerkesztőinél kezdődik, és a Kossuth-díjas, Digitális Akadémia-tag¹³ íróknál fejeződik be. A Magyar Írószövetség ezt

¹³ A Digitális Irodalmi Akadémia (DIA, korábbi neve Digitális Halhatatlanok) célja, hogy a világhálón elérhetővé tegye az akadémiai tagok munkáit. 1998-as megalakulásakor valamennyi, addig Kossuth-díjjal, ill. Babérkoszorúval kitüntetett író és költő a tagja lett (39 fő). Azóta a grémium évente egy új tagot vesz föl választás útján, és meghatározott szabályok szerint posztumusz tagságot is adományoz kiegészítő programként. Taglétszáma jelenleg 64. Tagjait a mindenkori minimálbér négyszeresének megfelelő havi összeg, ingyenes internet-hozzáférési lehetőség, négy általuk kiválasztott irodalmi havilap és egy napilap előfizetése illeti meg. Az akadémia minden tagjáról portrét festet, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeumban helyez el. Tagjai: Ágh István, Bella István Bertha Bulcsu, Bertók László, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Csukás István, Dobos László, Esterházy Péter, Faludy György, Fejes Endre, Fekete Sándor, Füst Milán, Gergely Ágnes, Gyurkó László, Gyurkovics Tibor, Határ Győző, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Jókai Anna, Juhász Ferenc, Kálnoky László, Kányádi Sándor, Kardos G. György, Kertész Imre, Konrád György, Kormos István, Krasznahorkai László, Kuczka Péter, Lakatos István, Lászlóffy Aladár, Lator László, Lázár Ervin, Lengyel Balázs, Mándy Iván, Méray Tibor, Mészöly Miklós, Moldova György, Nádas Péter, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Németh László,

az egész spektrumot kívánta és kívánja lefedni horizontálisan és vertikálisan is. Mi azt valljuk, hogy irodalmunk – földrajzi megközelítésben – valahol Csángóföldön kezdődik el, s valahol San Francisco környékén fejeződik be. Véleményem szerint a Szépirok és az Írószövetség eltérő szemlélete nem oltja ki egymást, meg lehet, meg lehetett volna találni a kapcsolódási pontokat.

Még néhány fontos adatot szeretnék kiemelni. Sokat kutakodtam az NKA archívumában, de úgy látom, a miniszteri döntések közül csak az ideiek vannak fenn az interneten. A szakkollégiumok döntéseit megtaláltam, ám a 2003–2004-es évek miniszteri döntéseit is nyilvánosságra kell(ene) hozni. Az NKA honlapján olvasható nyilvános döntésekből emelek ki néhányat: a miniszter idén januárban és februárban – miközben a Magyar Írószövetségnek mindezidáig nem tudott gyorssegélyt nyújtani a majd megítélendő működési támogatás terhére – például 180 millió forintot ítelt meg a Tavasz Fesztiválnak. (Nem vonom kétségbe a döntés jogosságát, csak jelzem a tényeket.) A Hócipőnek 5 millió Ft-ot utaltatott, ez a lap tavaly is kapott a miniszteri keretből (azt nem tudom mennyit, mert a tavalyi összeg – mint már jeleztem –, nincs az archívumban, hiába van külön üvegzséb címszó). A Kossuth Kiadó a négykötetes József Attila-monográfiára 20 milliót, a Mozgó Világ kritikai rovata nyomdai előkészítésre 2 milliót, a Digitális Akadémia 158 milliót, az „Édes anyanyel-

---

Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Petri György, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor, Rakovszky Zsuzsa, Santa Ferenc, Somlyó György, Spiró György, Sütő András, Szabó Lőrinc, Szabó Magda, Szakonyi Károly, Takáts Gyula, Tamási Áron, Tandori Dezső, Tersánszky Józsi Jenő, Tolnai Ottó. Felelős vezetője: Magos György. Címe: 1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. Internet: www.irodalmiakademia.hu. E-mail: dia-mail@neumannhaz.hu.

vünk” pályázat a díjátadó ünnepségre 1,6 millió forintot kapott. Ez utóbbi esetben egyébként a minisztérium pályázott a saját miniszterénél. A miniszteri keret 1,7 milliárd forint az NKA teljes 7,8 milliárd forintos költségvetéséből. Közben több irodalmi szerkesztőség és kiadó fontos projektjeit utasította el a miniszter, arra hivatkozva, hogy forduljanak az NKA szakkuratóriumaihoz vagy a Magyar Könyv Alapítványhoz,¹⁴ addig egyes lapoktól és projektektől nem sajnálják a támogatást. A rendszer visszasságai nyilvánvalóak.

Visszatérve az írószervezetek reprezentativitásának kérdéseire, megjegyzem, hogy a reprezentativitás kritériumairól érdemes lenne egy külön szakmai tanácskozást tartani. Ide a MAOE-t¹⁵ is meg kell hívni, hiszen az IKA idején is komoly feszültséget eredményezett, hogy a MAOE irodalmi tagozatát nem hívtuk meg az egyeztetésekre. Ennek az volt az oka, hogy a MAOE irodalmi tagozata nem önálló irodalmi-szakmai szervezet. Maga a MAOE állandó, évi 120 mil-

¹⁴ A Magyar Könyv Alapítványt (MKA) a művelődési és közoktatási miniszter 1992-ben a magyar könyvkiadás és a könyvkereskedelem támogatására határozatlan időre hozta létre. Az alapítvány pályázati úton pénzbeli támogatást nyújt egyes művek kiadásához. Bevételi forrásként 1992-ben három ingatlant kapott, a Hermina úti irodaházat (Móra Kiadó volt épülete), jelenlegi székházát és két bizonytalan jogi helyzetű raktárépületet, melyeket időközben eladni kényszerült. 1995-ben az MKA 98 millió forintot tudott támogatásra fordítani, 2000-ben 54-et, 2002-ben 64-et, 2004-ben pedig 60 millió forintot. (Ezenkívül 1998 óta fordítási támogatásként mintegy 20 millió forintot pályáztathat meg évente.) Az alapítvány címe: 1146 Budapest, Hermina u. 57–59. Internet: www.konyv-alapitvany.hu. E-mail: mkam@t-online.hu.

¹⁵ A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete (MAOE) az 1950-es években jött létre, célja érdek- és jogvédelem, támogatás. Közel 700 tagja van. Jelenlegi elnöke Bauer István. Az egyesület irodalmi tagozatának elnöke Tamás Menyhért író, költő. A Szigligeti Alkotóházat a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány működteti. Az egyesület címe: 1054 Budapest, Báthori u. 10. E-mail: maoe@t-online.hu.

lió forintos állami támogatást kap, és feltétlenül köztestületté akar válni. A szervezeti rendszerről a hosszútávú stratégiákat illetően a MAOE-val is tárgyalni kell, a magyar irodalmi intézményrendszer jövőjét pedig valamennyi résztvevőnek együtt kell végiggondolnia és alakítania, ezért szükségesnek tartom a mielőbbi szakmai összefogást: a politikai és esztétikai szempontokat félretéve az irodalmi élet minden szereplőjének össze kell fognia, mert van miért közösen föllépniük. Az IKA komoly hozománya, hogy elkészült például a *Kitörési pontok az irodalmi terület és könyvkiadás finanszírozási és jogszabályi hátterének megteremtésére* című tanulmány.¹⁶ Ez a tanulmány vitára ösztönző, meglátásom szerint sok téves következtetést tartalmaz, ugyanakkor jó alap a továbbgondolkodásra, a továbblépésre.

A jövő szempontjából meghatározó fontosságú célnak gondolom a szervezetek összefogását, ha nem is kerekasztal formájában, de valamilyen egyeztető tanácsként. Függetlenül az eddigi nehézségektől, ezt nem látom esélytelennek. Az Írószövetségnek az önállóságát, autonómiáját feltétlenül meg kell őriznie, s a hagyományaihoz erősen kell ragaszkodnia, szakmai kérdésekben azonban össze kell fognia az összes többi szervezettel azért, hogy a saját érdekeiért is tudjon küzdeni. Láthatólag a politikai önértékvényesítő képességünk nemcsak magunkban, de még együtt is elég gyenge, Ács Margit előadásából azt is megtudhattuk, hogy miért van ez így.¹⁷ Ahhoz, hogy ez változzon, erős politikai lobbizásba kell kez-

¹⁶ *Kitörési pontok az irodalmi terület és a könyvkiadás finanszírozására és jogszabályi hátterének megteremtésére*. Készítette az Országgyűlés Kulturális és Sajtó Bizottsága megbízásából Dr. Kiss Zoltán (Interkom Tanácsadó és Szolgáltató Bt.).

¹⁷ Vö. Ács Margit, *Látélet irodalmunk veszteségeiről és esélyeiről*, Magyar Napló 2005. június, 43–45.

denünk. Nem pártpolitikáról van itt szó, hanem arról, hogy a politikusokkal meg kell értetnünk: a kultúra stratégiai ágazat. Elég utalni Harsányi Lászlónak és munkatársainak a *Magyar kulturális stratégia* című munkaanyagára, amelyet tavaly nyáron publikáltak.¹⁸ Az irodalom egyre hangsúlyosabb megjelenítésére van szükség, éppen ezért jegyzem meg, hogy az irodalom szó például az előbb említett munkaanyagban egyszer sincs leírva. Az anyanyelvi kultúráról is mindösszesen három mondat olvasható a terjedelmes anyagban. Ezen érdekes eltöprengenünk. A magyar kulturális stratégia elképzelhetetlen irodalom nélkül, ez remélhetőleg nem szorul magyarázatra.

Nekünk, az Írószövetség tagjainak el kell gondolkoznunk azon, hogy szervezetünk vissza tudja-e szerezni azt az ernyő-szervezet-funkciót, amit korábban betöltött. Jelenleg egyetlen megoldást látok: hosszú távon stratégiai partnerséget kínálni azoknak a szervezeteknek, amelyek szintén írókat tömörítenek, adott esetben úgy is, hogy jogi személyként társult tagságot kínálunk fel nekik az Írószövetségben. Egyébként ezzel a látszólag konkurenciának látszó szervezeteket sem fogjuk gyengíteni, mert – miként azt a Szépirókról is elmondtam – nekik más a céljuk, a feladatuk. Mi egy nagy integratív szervezet akarunk lenni, ők pedig – egy „elit”-szervezet. Az persze erősen kérdéses, hogy az ő elitjük más-e vagy több-e, jobb-e, mint az Írószövetségé. Véleményem szerint a magyar irodalom sikeres érdekérvényesítésének alapfeltétele az Írószövetségnek mint tekintélyes, integráló, stabilan működő szervezetnek a léte.

(2005. április)

¹⁸ A dokumentum olvasható a www.kultura.hu honlapon.

Nagy Kulturális Átverés

2005 második felében a kulturális életet figyelemmel követők a művészeti szervezetek, valamint a szakminisztérium és a Nemzeti Kulturális Alapprogram (NKA) vezetői közötti éles, a rendszerváltás óta szinte példátlan méretűvé duzzadt vitáknak lehettek tanúi. Ezen polémiáknak két központi kérdése volt: egyrészt a kulturális élet finanszírozásának problémái, különös tekintettel a kultúrát érintő 26,7 milliárd forintos maradványképzési kötelezettségre, másrészt az NKA tervezett átalakítása, pontosabban az érdekegyeztetés teljes hiánya.

Végül a szervezetek közös fellépésének köszönhetően szeptember 29-én Harsányi László NKA-elnök még az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottsága előtt is megígérte, hogy októberben „100–150 szakmai szervezet írásos tájékoztatást fog kapni az elképzelésekről”. Ez nem történt meg, ám november elején, azaz az NKA-törvény módosítási tervezetnek parlamenti benyújtása után e-mailben szétküldték a jelenleg még hatályos, az új törvény elfogadása után szintén átszabandó végrehajtási rendeletet, azt kérve, hogy a címzettek november 28-ig „tegyenek javaslatot, hol lenne érdemes módosítani, kiegészíteni, esetleg szűkíteni annak szövegét”. Mindeközben arról mélyen hallgattak, miért nem kérték a

szakma véleményét már a törvénymódosítás kidolgozásánál. Persze Harsányi László korábban sokszor elmondta, hogy a törvény megváltoztatása lényegi dolgokat nem érint, ezért elég, ha a szakma a végrehajtási rendelethez szól hozzá, ugyanakkor most kiderült, hogy ez koránt sincs így, tehát jogos volt az egyeztetés hiánya miatti felháborodás. Az NKA elnöke – miniszterével egybehangzóan – az előkészítési fázisban azt emelte ki, hogy „1999-ben egy törvénymódosítással megszűnt az alap pénzügyi függetlensége, önállósága, és 1999 óta a kultusztárca fejezeti előirányzataként működött, elég keservesen. Politikai szándék és a szakmai szervezetek támogatását is élvező lehetőség most az, hogy visszaálljon az alap eredeti státusa, tehát alapprogramból újra alappá legyen. Nagyon kevés kiigazítással ismereteim szerint technikainak is nevezhetjük ezt a változást [...]”

A minisztériumot semmi sem gátolta, hogy ne alapként működtesse az alapprogramot – például a kötelező maradványképzés esetében a kormányhatározat alapján a miniszternek lehetősége volt rá, hogy maga döntse el, a tárca egyes fejezeteihez hol és mennyiben nyúl hozzá –, tehát ha úgy akarták volna, nem „bántják” az NKA-t, így nem lehetetlenítik el már rég elszámolt pályázati pénzek kifizetését. A lényeg azonban mégis az, hogy miközben az újra „függetlenné váló” NKA ideájával port hintenek a demokratikus működési normákra oly érzékeny művészek szemébe, az egyeztetés nélkül kialakult módosítás tervezetében példátlan módon éppen a szakma önrendelkezését korlátozzák. Az NKA létrejötte óta senkinek sem jutott eszébe, hogy hozzá merjen nyúlni a szervezetek kurátorjelölési és delegálási jogához. A mostani tervezetben az áll, hogy a bizottság és a szakmai kollégiumok „tagjainak felét a miniszter saját hatáskörében,

másik felét pedig az érintett szakmai, illetve társadalmi szervezetek javaslata alapján bízta meg”. Eddig a tagok felét *a szakma delegálta* (nem pedig javasolta!), másik felét *a szervezetek javaslata alapján* a miniszter bízta meg. Micsoda különbség! És vajon kinek, mely értelmiségi csoportnak van szüksége rá, hogy az egyébként is erősen átpolitizált kulturális élet még megosztottabb legyen az új rendszer miatt?

A tervezetben sajnos másutt is sérülnek a demokratikus jogok. Például a kuratóriumok (kollégiumok) felett álló bizottság döntései a kollégiumok számára kötelezőek lesznek, azaz az eddig a pályázatokat önállóan kiíró kuratori testületeket végképp gyámság alá helyezik. A tervezet a tiltakozások ellenére is megkísérli az állítólagos összeférhetetlenség kiküszöbölését. Ebben a kis országban a művészek és a közművelődési dolgozók boldogan várják a konkrét javaslatokat, vajon hogyan lehetne egy tőlük független, a munkásságukat elfogulatlanul megítélő, azaz a körön kívül levő döntéshozó testületet létrehozni. De akkor ugyanezt várjuk a kultúra, a tudomány, az oktatás, a felsőoktatási akkreditáció és a politika minden területén. Mivel ez megoldhatatlan, úgy látszik, hogy az összeférhetetlenségre hivatkozás mögött szintén az önrendelkezési jogok csorbításának igénye húzódik meg.

A 2002-es kormányváltás óta a magyar értelmiség folyamatosan azt hallotta, hogy a lehető leghamarabb visszaállítják az NKA-nak a Fidesz idejében elvett jogosítványait, csökkentik a miniszteri keretet, a tárcavezető szakmát sértő befolyását. Ezzel szemben az utolsó pillanatra hagyott módosításban, amit Bozóki András szeptember 16-i ígérete ellenére senki sem egyeztetett, azzal szembesülhetünk, hogy a tárcavezető kerete továbbra is 25 százalék marad, s „bővült a miniszteri jogkör azzal az egyetértési joggal, amely a támogatási

formák és pályázati módok, valamint a kollégiumok keretének meghatározásánál megilleti a minisztert”. Hol van itt a decentralizáció, a kuratóriumok ígért önállósága? Az NKA pénzügyi önállóságának visszaállítása így csak egy ügyeskedő s egyúttal megalázó taktikai húzás a szakma leszerelésére. S ha valaki Harsányi elnök úr levelére válaszolva november 28-ig esetleg a törvény módosításának tervezetéhez is küldene javaslatokat, az sok sikerre ne számítsen, mert a tervezet általános parlamenti vitája a múlt kedden, november 16-án hajnali kettőkor lezárult, azaz újabb, a szakmabeliek javaslatait is figyelembe vevő módosító indítványokat nem lehet benyújtani. Az előterjesztő, azaz a miniszter a saját tervezetéhez különben sem nyújthat be módosításokat. Akkor meg mi szükség is van a véleményünkre?

(2005. november)

Szervezet(t) sorvasztás

Magyarországon – hála a jó Istennek – nagyon sok alkotó kedvű ember, művész él; a számos lelkes amatőr, valamint a pénzügyi nehézségekkel küzdő, más munkából megélni kénytelen professzionális alkotók mellett többeknek éppen az írói, festői, zeneszerzői munkásságuk révén sikerült jó egzisztenciát teremteniük. Az alkotók – a legtöbb művészeti terület individualista jellege ellenére – szívesen tömörülnek szakmai szervezetekbe, akár egyszerre többbe is belépve. Az egyesületek eme burjánzása, a kínálat folyamatos bővülése szinte már magyar sajátosság, ám a szaporaság ellenére mind az alkotók, mind a művészeti életet figyelő közönség tisztában van azzal, melyik szervezet mennyire fontos, s a jelentőségüket nemcsak a tagok, köztük a neves, a média által is bemutatott alkotók száma, hanem a szövetségek tevékenységeinek gazdagsága és minősége alapján állapítják meg. Mert egy szervezet minőségét nem csupán a bennük levő tagok minőségének az összege adja, a szervezet – mint önálló személy – a szervezeti, az érdekképviselési munka, a kínált programok alapján is megítélendő.

Úgy tűnik, a mindenkori hatalomnak érdeke a szabadsággal ránk szakadt megosztottság fenntartása, sőt egyes esetekben még a felerősítése is, még akkor is, ha néha ettől el-

térő tartalommal szólalnak meg a hivatalnokok, politikusok. Egyes eléggé átpolitizált területeken – például az irodalomban – ez különösen megfigyelhető, gondoljunk csak a Magyar Írószövetség megregulázásának kísérletére, eddigi támogatásának elvételére. A jelenlegi kormány képviselői meg is ragadnak minden lehetőséget annak kifejezésére, hogy az idén 62 éves Írószövetség csak egy a számtalan szervezet között. Ez valóban igaz, de ha ez a tételmondat mindig érvként jelenik meg az Írószövetségről szóló kommunikációban, akkor az érvelés iránya és szándéka egyértelművé válik. Arató Gergely oktatási és kulturális minisztériumi államtitkár decemberben a közvélemény előtt legismertebb magyar művészeti szervezet támogatásának elmaradásával kapcsolatos parlamenti megszólalásának rögtön az elején kiemelte, hogy „nemcsak egyetlen, írókat képviselő szervezet van, hanem több, jelentősnek tekinthető ilyen szervezet létezik, közülük az egyik, bár valóban történelmében jelentős szervezet az Írószövetség”.

A Magyar Írószövetségnek január közepéig 981 tagja volt, de a cikk írásakor értesültem arról, hogy sajnos újra nagy veszteség ért bennünket, megint elhunyt egy tagunk, Beke György. De nemcsak a taglétszámunk, Kossuth- és József Attila-díjas tagjaink, egyetemi tanár, főszerkesztő tagjaink, kiváló hazai és határon túli szellemi munkásaink száma, valamint az ellentmondásossága, politikai viharai ellenére is vitathatatlanul páratlan történelmünk miatt kell visszautasítanunk az Írószövetség folyamatos eljelentéktelenítésére tett kísérletet, hanem azért is, mert jelenleg az országos reprezentatív szervezetek közül messze az Írószövetség szervezi a legtöbb programot. Szervezetünk a hatalmas könyvtára működtetésén és a saját rendezvényein túl a székházat befogadó

intézményként is működteti: könyvbemutatókat, kiállításokat, irodalmi esteket szervezve. Egy-egy ennyi programmal rendelkező, hasonló nagyságú kerületi vagy vidéki városi művelődési központ 80–150 millió forint közötti éves költségvetési támogatásból gazdálkodik, miközben az Írószövetség tavaly működésre csupán 6 millió forintot kapott, arra is pályáznia kellett.

Úgy tűnik, azok a szervezetek járnak jól, amelyek közvetlenül a költségvetésből kapnak pénzt, ám ennek sem a tagságuk látja a hasznát, hiszen a jelentős költségvetési forrásokat a szervezetek nem kiadványokra, saját újságra, programokra, hanem saját, felduzzasztott adminisztrációjukra költik el. Miközben mások – köztük az Írószövetség – éppen a költségvetési megszorítások miatt semmire sem számíthatnak. S a háttérben zajlanak a politika és a pénzügyi machinátorok által generált ügyek, többek között a MAK átalakítása, amely mára már az egyetlen komoly állami művészeti alapítvány maradt, ám ennek ellenére a tervek szerint a jövőben csak a MAOE-t fogja támogatni, függetlenül attól, hogy a költségvetése hosszú évek óta valamennyi adózó állampolgár forintjaiból tevődik ki. Tehát már rég nem jogos hivatkozási alap (erkölcsi, szakmai és jogi szempontból sem) a szocializmus Művészeti Alapjának ködbe vesző jogutódlási ügye. A közalapítvány vagyonát és forrásait az egész magyar művésztszadalm javára kell fordítani, függetlenül attól, ki melyik és hány szervezetnek a tagja. Vagy tessék mindenkinek visszaadni, ami járt, jár neki, például az Írószövetségnek a székházát, s kárpótlást kérünk többek között az IGE (Írók Gazdasági Egylete), a Baumgarten Alapítvány államosított vagyonáért.

Vajon a szép pénzhez jutó kollégákat és a kultúrpolitikai ügyekre alig figyelő médiát miért nem zavarja, hogy állító-

lag az összeomlás vagy a megszüntetés határára került a diktatúra bukása utáni egyik legfontosabb támogató szerv, a Magyar Könyv Alapítvány? S mindez akkor történik, amikor annak ellenére, hogy nincs hírünk az NKA jelentősebb forráscsökkenéséről, a Szépirodalmi Kollégium kerete újra drasztikusan csökkent.

Arató államtitkár úr szerint a szaktárca „hosszabb távon egy olyan megállapodást, egy olyan együttműködést tartana célszerűnek, amelyik lehetővé tenné azt, hogy az irodalmi szervezetek közötti együttműködés erősödjön, és úgy, ahogy egyébként más művészeti ágakban létezik erős, egységes érdekképviselő, amelyik egy-egy ágazatot hatékonyan tud képviselni, ilyen típusú érdekképviselő és a kormány számára pedig tárgyalópartner jönne létre az irodalom területén is. Azt gondolom, hogy hosszabb távon ez biztosítja a magyar irodalom érdekeinek védelmét és a politikai megosztásra tett kísérletektől való mentességet, védelmet is.” Kíváncsiak vagyunk, hogy hol tapasztalnak látványos ágazati összefogást, és arra is, hogy meddig lehet egy olyan filmtörvénnyel kampányolni, amelynek a végrehajtási rendelete éveket késik. Ettől függetlenül valóban szükség lenne az összefogásra, de ennek nem lehet az alapja a másik szervezetének az ellehetetlenítése, támogatásainak, forrásainak megvonása, kurátorainak eltávolítása. Az összefogás alapja a közös érdekek, célok megtalálásán túl csak a kölcsönös szakmai és emberi megbecsülés lehet, ám ehhez olyan emberek kellenek, akiknek a pillanatnyi érdekeiken, a saját szakmai és pénzügyi sikereiken túl a közösség, a szakmai és nemzeti közösség közös céljai is sikerei is jelentenek valamit, nem csak üres frázisként, politikai lózungként puffogatják őket.

(2007. február)

Az alkotóművészek vagyonáról*

A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE) elnöke és több más vezetője az Élet és Irodalomban közzétett nyílt levelükben olyan színben tüntetik fel a Magyar Írószövetséget, mintha az általam is képviselt szervezetet *a művész-társadalom érdekei ellenében* támadta volna meg az állam által működtetett Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány (MAK) a MAOE által régóta várt, üdvösnek ítélt átalakítását (az Írószövetség az ügyességhöz fordult, ennek lényege a jelen írásból ki fog derülni). Mintha csak az lehetne szakmailag elfogadható, amit a MAOE, pontosabban Bauer István annak tart. A levél aláírói a nekem tulajdonított véleményyt párhu-

* Az Élet és Irodalom 2007. április 13-i számában a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete tagjainak címzett nyílt levelet adott közre Bauer István elnök, Tóth József, a választmány elnöke, valamint Aczél Géza, Bródy János, Chochol Károly, Pannonhalmi Zsuzsa, Sárkány Győző alelnökök mint a MAOE tagozatainak képviselői és Módos Gábor, a felügyelő bizottság elnöke. Az Írószövetséget is bíráló levélre a hetilap következő számában reagáltam. Ez a kötetzáró írás a válaszom átdolgozott s bővített változata, amelyet napi aktualitásai ellenére azért teszek közzé, mert úgy érzem, hogy vannak olyan vetületei, amelyek a rendszerváltozás hiányosságaira, a kulturális élet konszolidációjának és kárpótlásának elmaradására mutatnak rá.

zamba állítják Magyar Bálint egykori miniszter 1997-es álláspontjával, „*miszerint: töröljük el a múltat, de főként a MAOE tagjainak a MAK-ba államosított vagyonukhoz fűződő jogait, és tegyük azt mindenkit, de a titkár úr szerint kimondva-kimondatlanul is, a Magyar Írószövetséget támogató tulajdonná.*”¹

Az utóbbi két évben többször foglalkoztam a kérdéssel, de teljesen más tartalommal, miként azt a MAOE vezetősége állítja. A MAKtár című folyóirat 2007. februári számában például ezt írtam: „Úgy tűnik, azok a szervezetek járnak jól, amelyek közvetlenül a költségvetésből kapnak pénzt, ám ennek sem a tagságuk látja a hasznát, hiszen a jelentős költségvetési forrásokat a szervezetek [...] saját, felduzzasztott adminisztrációjukra költik el. Miközben mások – köztük az Írószövetség – éppen a költségvetési megszorítások miatt semmire sem számíthatnak. S a háttérben zajlanak a politika és a pénzügyi machinátorok által generált ügyek, többek között a MAK átalakítása, amely mára már az egyetlen komoly állami művészeti alapítvány maradt, ám ennek ellenére a tervek szerint a jövőben csak a MAOE-t fogja támogatni, függetlenül attól, hogy a költségvetése hosszú évek óta valamennyi adózó állampolgár forintjaiból tevődik ki. Tehát már rég nem jogos hivatkozási alap (erkölcsi, szakmai és jogi szempontból sem) a szocializmus Művészeti Alapjának ködbe vesző jogutódlási ügye. A közalapítvány vagyonát és forrásait az egész magyar művésztszadalom javára kell fordítani, függetlenül attól, ki melyik és hány szervezetnek a tagja. Vagy tessék mindenkinek visszaadni, ami járt, jár neki, például az Írószövetségnek a székházát, s kárpótlást kérünk többek között az IGE

¹ A kurzívval szedett idézetek a MAOE vezetőinek nyílt leveléből származnak.

(Írók Gazdasági Egylete), a Baumgarten Alapítvány államosított vagyonáért.”

Egy szó mint száz: nem akarom elvenni senkinek a vagyonát, ugyanakkor még azokban a televíziós műsorokban is, amelyekben az ilyen jellegű problémákról beszéltem, arra hívtam fel a művészek és a szakmai közvélemény figyelmét, hogy felelőtlenség hitegetni, nem létező vagyonnal kecsegtetni a művészeket. Már a nyílt levelet közlő ÉS címlapján olvasható cím is megtévesztő: *Nyílt levél: Mi lesz a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének vagyonával?* Sajnos a MAOE-nak nincs vagyona, legfeljebb igénye arra a vagyonra, amit a diktatúra összeomlásakor ugyanúgy nem kapott meg, miként az Írószövetség a székházát. Valóban mindent meg kell tennünk a művészek támogatásáért, így lehet küzdeni a MAK alapítói vagyonának megszerzéséért (ha tetszik: visszaszerzéséért), de jogi értelemben nem lehet hivatkozási alap a rendszerváltást megelőző állapot, mert a kárpótlás és a vagyonrendezés ideje lejárt. Soha sehol nem mondtam vagy írtam, hogy a MAOE vagyona legyen az Írószövetségé, már csak azért sem, mert a jogállamiság mellett elkötelezett szervezeti vezetőként kényszerűen figyelek a jogilag pontos érvelésre: a MAOE-nak nincsen olyan vagyona, amit az Írószövetség elvehetne tőle. De mielőtt cinikusnak tűnne ez utóbbi megállapítás, azt is kijelentem, hogy a MAK vagyonára sem jelentettünk be igényt, hogy is tehetjük volna, amikor még a saját székházunknak sem válhatunk – a múltra hivatkozva – tulajdonosává, legfeljebb megvehetjük, vagy ha jól lobbizunk, az állam vagy az önkormányzat ingyenesen a tulajdonunkba adhatja. Aki azt állítja vagy sugallja, hogy én más szervezetek vagyonát akarom a mi szervezetünknek megszerezni, az egyszerűen hazudik. Ugyanakkor a közalapítványok

sajnálatos kormányzati megszüntetése kapcsán többször kifejtettem azt, hogy ha erre a sorsra jutna az alkotóművészeti is, akkor a törvény értelmében a vagyona visszaszáll az alapítóra, azaz az államra.² Ha ez bekövetkezne, akkor a szervezeteknek mindent meg kell tenniük, hogy a vagyont, az alkotóházainkat ne kótyavetyéljék el, hanem adják oda a szervezeteknek, az alkotóművészeknek. Ha nem lesz politikai szándék arra, hogy mindent a MAOE-nak adjanak, akkor például szigligeti irodalmi alkotóház esetében az írószervezeteknek (Írószövetség, József Attila Kör, Szépírók Társasága, Fiatal Írók Szövetsége) is lobbizniuk kell az esetlegesen közös hasznosítás érdekében. De hangsúlyozom, ez fikció, jelenleg nincs ilyen helyzet, s persze azzal is számolnunk kell, hogy

² A kulturális közalapítványok megszüntetésének szándékáról több művészeti szervezet is megnyilatkozott, s 2006. július 6-án közös állásfoglalást adtak ki: „A művészeti társadalmi szervezetek találkozóinak résztvevői tiltakoznak a már parlamenti vitára bocsátott törvénymódosítási tervezet ellen, amely mások mellett a kulturális és művészeti közalapítványok nagy részének megszüntetéséről rendelkezik. Sérelmes, és súlyos veszélyeket jelent az egész magyar művelődési és művészeti élet számára, ha ezek a közalapítványok megszűnnek, és gazdátlanul maradnak az általuk elvégzett feladatok, a kezelésükben, illetve tulajdonukban lévő vagyon, amely létrejöttük óta valamelyes stabilitást biztosított a kulturális élet egyébként ellátatlan, fontos területein (hazai és határokon túli kulturális, oktatási és művészeti intézmények, alkotóházak fenntartásának és működtetésének biztosítása, a művészek nyugdíjainak kifizetése stb.). Felelősek a szavunkat azért, hogy ezek a közalapítványok fennmaradjanak mindaddig, amíg a tevékenységük folyamatosságának biztosítására, vagyonuknak a jelenlegi cél szerinti felhasználására a kedvezményezettek választott képviselői garanciát nem kapnak.” Az állásfoglalás aláírói: Magyar Írószövetség, Írók Szakszervezete, Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, Fiatal Írók Szövetsége, Magyar Zeneszerzők Egyesülete, Magyar Zenei Tanács, Magyar Építőművészek Szövetsége, Art 9 Ferencvárosi Képzőművészek Egyesülete, Magyar Szobrász Társaság, Magyar Művészeti Akadémia, Színházi Dolgozók Szakszervezete.

a milliárdos vagyonok fenntartásához sokmillió forrás kellene, és a történelem azt bizonyította, hogy a hirtelen ránk köszönt szabadságban a művészek egy része nem éppen a legjobb gazdaként bánt a Művészeti Alap egykori vagyonával, s ennek óriási vagyonvesztés lett az eredménye.

Ez a kérdés azonban független az Írószövetség ügyészégi beadványától, úgyhogy a nyílt levélben annak a sejtetése, hogy az Írószövetség törvényességi kifogásának bármi köze lenne a MAK vagyonához, olyan csúsztatás, ami a szervezetek indokolatlan egymásnak ugrasztását szolgálja. Röviden a lényeg: miután az Írószövetség vezetése megismerte a MAK új Alapító Okirat-tervezetét, annak tudatában, hogy e tárgyban a minisztériumnál korábban hiába kezdeményeztünk módosításokat,³ a MAOE vezetésével pedig semmiről nem tudunk egyeztetni, mivel Bauer úr sosem tesz eleget egyetlen meghívásnak sem (például nem hajlandó részt venni a Mű-

³ Kalász Márton, az Írószövetség elnöke 2006. szeptember 18-án kelt levelében arról értesítette Schneider Márta szakállamtitkárt, hogy a szervezet írásban is megerősíti azon szándékát és kérését, hogy a MAK „új kuratóriumába a Magyar Írószövetség kuratóriumi tagot jelöljön”. Az október 1-jén kelt válaszban a szakállamtitkár asszony a következőkről tájékoztatta az Írószövetség elnökét: „Tárcánkat több szakmai szervezet is megkereste azzal, hogy tagot kíván jelölni a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány kuratóriumába. A MAK Alapító Okirata 6.2. pontja értelmében a kuratórium tagjaira a kultúráért felelős miniszter tesz javaslatot az alapítónak, a Kormánynak. Azaz ehelyütt az Alapító Okirat nem ad külön lehetőséget társadalmi szervezetnek a jelölésre (ezt egy helyen, a művészeti szakmai tanácsadó testületnél teszi meg a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének megnevezésével). [...] A kuratórium összetétele tekintetében a Magyar Írószövetség és a tárca törekvései találkoznak, hiszen kiemelten fontosnak tartjuk hogy a MAK kezelő szerve olyan szakemberekből álljon, akik a vagyon megőrzésében, az ingatlankezelésben, valamint a nyugdíjügyek intézésében nagy tapasztalattal rendelkeznek, így ennek megfelelően kívánunk javaslatot tenni a Kormánynak az új kuratórium kijelölésére.”

vészeti Akadémia által koordinált egyeztető tanács ülésein, ahol az építészektol a táncosokig számos szervezet együttműködik), a szervezetünk vezetése egyetlen megoldást látott, a tárgyban az ügyészséghez fordult. Lépésünkről és annak okairól személyesen tájékoztattam Schneider Márta szakállamtitkár asszonyt, valamint a művészeti egyeztető tanács egyik ülésének résztvevőit. A 2007. február elsején kelt, a Legfőbb Ügyészségnek címzett levelünkben az olvasható, hogy álláspontunk szerint az Alapító Okirat több helyen indokolatlanul kiemeli a MAOE-t mint szervezetet, és annak tagságát az egyéb szervezetek tagságához képest indokolatlan előnyben részesíti. Magyar Köztársaság Alkotmányának 70/A. § (1), illetve (3) bekezdésére figyelemmel, álláspontunk szerint az Alapító Okirat jelen formájában sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ezért alkotmányellenes.

Az ügyészség február 15-én ezt válaszolta: „Egyetérték azaz az álláspontjával, hogy az Alapító Okirat 5.5 és 6.9 pontja törvényességi szempontból kifogásolható. Az ügyészség ezzel kapcsolatos álláspontját az Oktatási és Kulturális Minisztérium részére megfogalmazta. Az ügyési intézkedést a válasz tartalma is befolyásolja, ezért arról a későbbiekben tájékoztatom.” Várjuk tehát az újabb levelet.

Mi nem akarjuk senkinek a támogatását elvenni, sőt a torta közös növelésében vagyunk érdekeltek, valamint az alkotmányosságot, a demokratikus normákat figyelembe vevő elosztási elvek, új támogatási rendszer kidolgozását szorgalmazzuk.⁴ Azt is diszkriminatívnak tartjuk, hogy egyedül a

⁴ Ezen állításomat igazolja az a tény is, hogy a reprezentatív magyar irodalmi szervezetek összefogásának köszönhetően létrejött Irodalmi Szervezetek Érdekegyeztető Fóruma 2007. június 14-én a szakminiszterhez fordult. Levelükben azt kérik, hogy a miniszter fogadja a szervezetek kép-

MAOE kap a költségvetésből támogatást, míg a többi szervezetnek pályáznia kell a működési támogatásáért. Nem mellesleg 2007-ben az Írószövetség már pályázni sem tudott, nincs hova, nincs mire. Miközben jó ideje társadalmi és politikai viták folynak arról, hogy programfinanszírozáson és a Nemzeti Civil Alap keretein túl az államnak támogatnia kell-e a társadalmi szervezetek működését, a MAOE Görgey Gábor minisztersége idején még önálló címsoron kapta a támogatását. 2006-ban, amikor a szépíróktól a táncművészekig mindenki csak decemberben kapta meg a megalázóan megkurtított működési támogatását, a MAOE ötvenmilliót kapott a minisztériumtól, s további 32,8 milliót a közalapítványtól (persze ezen felül még vannak saját bevételei és egyéb pályázati pénzei is, például a Hungarttól stb.). Állítólag a MAOE nem tudja a 2006-os, 160 millióra tervezett költségvetésében is hétmillióval szereplő tájékoztatóját megjelentetni, mivel nem kap a MAK-tól elég pénzt, pedig a valóság az, hogy az előző közalapítványi kuratórium leköszönésének évében, 2001-ben még *csak* mindösszesen 39 millió forint állami támogatást kapott az egyesület, a már említett tavalyi 82,8 millióval szemben. Dr. Ferenczy-Nagy István, a MAK kuratóriumának elnöke szerint „a művész társadalom joggal gondolhatná, a többletből a MAOE művészeket támogatott. Nem így történt. Az apparátusa költségei nőttek. 2002-ben 49 millióba került az apparátus, a művészeti tevékenységre 29 millió jutott. 2003-ban már 145 millió forint állami támo-

---

viselőiből megválasztott tárgyalódelegációt. Az első ülésre javasolt három pontból kettő is a támogatási rendszerrel foglalkozik: „1. Az irodalmi szervezetek középtávú költségvetési támogatása; 2. Alternatív lehetőségek az irodalmi intézményrendszer fenntartására”.

gatásból a MAOE »elműködik« 88 milliót, a művészetre 57 milliót szánt.”⁵ Vajon hol van az a sok pénz, amit a MAOE évről évre megkap s elkölt? Valóban a MAKtár című lap miatt nem tud kiadni a MAOE egy tisztességes körlevelet vagy rendszeresen megjelenő saját újságot?⁶ És miért nem tudnak időben elszámolni a MAK-tól kapott támogatással? Sőt az általam átnézett nyilvános jegyzőkönyvekből az is kiderült, hogy a kuratóriumnak utólag kellett kiírást és szerző-

⁵ FERENCZY-NAGY István, *A tiszta víz a pohárban*, MAKtár 2006/3., 2.

⁶ Érdemes elmenni a Fővárosi Bíróságra, s megnézni a MAOE által leadott közhasznúsági jelentéseket, vagy beletekinteni az egyesület éves beszámolóiba. Ezekből az is kiderül, hogy nincs Magyarországon még egy olyan jól fizetett, szolgálati autóval is rendelkező szervezeti vezető, mint Bauer István. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy még a legnagyobb múltú szervezetek vezetői is vagy társadalmi munkában, vagy minimálbér körüli tiszteletdíjért végzik szervezetük irányítását. 2004-ig részletes bontásban olvashatók az elnök juttatásai, a 2005. április 15-én kelt 2004-es éves egyszerűsített beszámolóban ez olvasható: „Az egyesület vezető tisztségviselői közül minden tisztségviselő kapott tiszteletdíjat és költségterítést, ami járulékaival együtt 17 698 e Ft (tiszteletdíj+költségterítés) + 5811 e Ft (járuléka). Összesen 23 509 e Ft volt. Az Egyesület elnöke 2004. évben 3440 e Ft tiszteletdíjban és 1440 e Ft költségterítésben részesült, összesen 4880 e Ft volt a juttatása.” Tehát miközben 2004-ben csak a vezetőség jutalmazása közel 18 millió forintba került, segélyekre 18 927 e Ft-ot, alkotói támogatásokra 22 889 e forintot fordított az egyesület. Ez utóbbi két tételre teljes egészében a minisztérium biztosította a forrásokat, s ezeken felül további 84 millió 500 ezer forintot kaptak a tárcától működési támogatás címén. Ehhez jött még a közalapítvány 15 500 e Ft-os támogatása, és még számos bevétel. Az egyesület 2004. évi bevétele összesen 189 millió 750 ezer forint volt, ebből fordítottak 2,8 milliót a tájékoztatójukra. 2006-ban már rutinosabbak, a 2007. április 23-án kelt közhasznúsági beszámolóban csak anynyi olvasható, hogy az előző esztendőben „az Egyesület vezető tisztségviselői részére kifizetett tiszteletdíj és költségterítés 14 512 e Ft volt. Ebből: 12 076 e Ft volt tiszteletdíj és költségterítés, és 2436 e Ft a kifizetést terhelő járulékok...” Itt már nincs részletezve az elnök közpénzből és a tagok befizetéseiből finanszírozott javadalmazása.

dést módosítania ahhoz, hogy egyáltalán be tudják fogadni a MAOE elszámolását. A tavalyi elszámolásuknak a hiányosságait pedig valamennyi kurátor megszavazta, nem csak az nyílt levél aláírói által említett „*távozó kuratóriumi többség*”.

És mindez teljesen független a művészek nyugdíjától. A nyílt levélben abban a kontextusban, ahogy Bauerék az Írószövetség ügyészi beadványát „*súlyosan etikátlan lépésnek*” titulálják, gyakorlatilag azt sugallják, hogy ezzel a lépésünkkel mi még a nyugdíjat is veszélyeztetjük, miközben állításuk szerint a MAOE a nyugdíjhelyzet „*megoldásáért még ma is küzd*”. Valójában a 117/1992-es kormányrendelet megalkotása óta a (köz)alapítvány fizeti a nyugdíjat (és nem az egyesület, ahogy azt sokan hiszik, köztük sajnos olyanok is, akik nem nézik meg rendesen a kifizetési cédulát, vagy nem is értik az alapítvány–egyesület sajátos kettősét). 2003-ban pedig – éppen a támadott MAK-kuratóriumnak köszönhetően – az állam garanciát vállalt arra, hogy a költségvetésből biztosítani fogja a nyugdíjak fedezetét.⁷ Én a diktatúra évei alatt még gyerek voltam, de tisztelem annyira az idősebb művészkollégákat, hogy a magam eszközeivel mindent megtegyek e juttatások megmaradásáért, illetve amennyiben megoldható, a

⁷ A nyugdíjasok helyzetére Ferenczy-Nagy István, a leköszönő kuratórium elnöke is kitért a nyílt levélre adott válaszában: „Sajnálom, hogy Bauer elnök úr nem tud örülni annak, hogy a közalapítvány vezetése elérte, hogy a kormány garanciát vállaljon a nyugdíjak kifizetésére. Ez úton is szeretném megnyugtatni az érintett művészeti nyugdíjasokat (Bauer úr levelét követően sokan kerestek bennünket félelmeikkel), hogy sem a MAOE, sem a MAK helyzete nem befolyásolja a nyugdíjaik kifizetését, így azt természetesen a továbbiakban is megkapják. Sajnálom, hogy Ön nem támogatta a MAK nyugdíjszabályzat-tervezetét, amelynek elfogadása esetén az ún. 40 év alattiaknak most nem az Alkotmánybíróságnál kellene keresniük igazukat.” (FERENCZY-NAGY István, *Sürgősségi ellátás. Válasz Bauer István nyílt levelére*, MAKtár 2007/5., 10.)

rendszer kibővítéséért; tudtommal ugyanezért küzd a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége is.

Nem tudom, meddig lehet kihasználni, hogy a művész-társadalom nagy része járatlan jogi és közgazdasági kérdésekben, meddig lehet még a köztestület létrehozásának ígéretével hitegetni a MAOE tagjait, amikor minden felelősen gondolkodó szervezeti vezető tudja: ennek sem korábban, sem a belátható közeljövőben nincs politikai realitása.⁸ A kétkezdők gondoljanak csak arra, hogy a Makovecz Imre vezette Művészeti Akadémiának sem sikerült köztestületté válnia az Orbán-kormány idején, s hogy a közelmúltban milyen – elsősorban költségvetési nehézségekkel indokolt – politikai támadások érték a köztestületként működő Magyar Tudományos Akadémiát.⁹

⁸ „Nem érthető számunkra dr. Hiller István úr hallgatása sem, aki ígéretet tett a köztestület létrehozására, amellyel a majd hétezer professzionális alkotóművész: zeneszerző, író, fotó-, képző-, iparművész és a magyar kultúra érdekében rendeződne a több mint egy évtizede tartó áldatlan helyzet” – olvasható a nyílt levélben. A MAOE vezetése szerint az egyesület tagsága várja a köztestületi forma létrehozását, eközben sajnos ott tartunk, hogy a jogi ügyekben járatlan tagok nem tudják, mi a különbség a köztestület, a közalapítvány, a közhasznú szervezet és a közhasznú társaság között. Még a kulturális újságírók is rendszeresen keverik a fogalmakat, legalábbis ez derül ki a kérdéssel foglalkozó napilapcikk nagy részéből.

⁹ Mit szolt volna ehhez az egykori miniszter, Klebelsberg Kuno, aki a nemzetgyűlés 1922. november 28-i ülésén nyújtotta be a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló törvényjavaslatát? A Parlamentben elmondott beszédéből kiderül, hogy a kormány úgy bocsátott jelentős forrást az Akadémia rendelkezésére, hogy a tudós társaságnak nem kellett elszámolnia vele. „Különös gondoskodásunk tárgya volt az – írja Klebelsberg –, hogy dacára az állami szubvencionálnak, az Akadémia ne kerüljön függő viszonyba az állammal, a kormánnyal szemben. [...] Az Akadémia alapja közadakozásból jött össze. Ez a körülmény lehetővé tette az Akadémiának teljes függetlenségét a mindenkori politikai áramlatokkal szemben.” (Gróf KLEBELSBERG Kuno, *A Magyar Tudományos Aka-*

Bauer István egyszer személyesen mondta nekem: milyen jó lesz, ha majd a MAOE úgy megerősödik, hogy ő fogja osztani a szervezeteknek a pénzt, Csaplár Vilmos, a szépírók elnöke pedig a 2007 áprilisában szerencsére újra elkezdett, jó hangulatú és konstruktív irodalmi szervezeti egyeztetésen¹⁰ a legjobb szándékkal mondta – Bauer után szabadon –, hogy

démia állami támogatásáról szóló törvényjavaslat = Gróf KLEBELSBERG Kuno Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1927, 132.)

¹⁰ A magyar irodalmi szakmai egyesületek (Drámaírók Kerekasztala, Fia-tal Írók Szövetsége, Írók Szakszervezete, József Attila Kör, Magyar Író-szövetség, Magyar Műfordítók Egyesülete, Szépírók Társasága) is félre tudták tenni a nézeteltéréseiket, s 2007. április 26-án közösen nyílt levelet írtak Hiller István oktatási és kulturális miniszternek: „Miközben a magyar irodalom a magyar kultúra és az ország egyik leghatékonyabb nagykövetségévé nőtte ki magát, az Európa-szerte kimagaslóan népszerű és elismert kortárs magyar irodalom az ország potenciális reklámhordozójává lett, a 2007-es állami költségvetés nem tartalmazza a háttérben dolgozó irodalmi egyesületek támogatását. A kulturális tárca megszüntette a forrást, mely ezeknek a kiemelten fontos, közhasznú kulturális egyesületeknek a működését lehetővé tenné. Az alábbi irodalmi szervezetek együttesen tiltakoznak ez ellen az egyoldalú döntés ellen, egyúttal megfogalmazzák azt az álláspontjukat, hogy egy szakminisztériumnak az a feladata, hogy ha adott forrásokból nem tudja támogatni a szakmai egyesületeket, érdekképviselőket, alternatív lehetőségeket keressen. Fontos kijelenteni, hogy más támogatási tételekhez képest (pl. film, színház) csekély összegekről van szó. Ezért az alulírott egyesületek arra kérik Hiller István miniszter urat, hogy míg ez a lehetetlen helyzet meg nem szűnik, és az irodalmi szervezetek támogatása a 2008-as költségvetésbe vissza nem kerül, igyekezzék minden lehetőt megtenni az egyéb források biztosítására. Az alulírott irodalmi egyesületek ezért szükségesnek tartják, hogy az oktatási és kulturális tárca vezetője minél előbb lehetőséget találjon a szépirodalom állami finanszírozásáról folytatandó megbeszélésre, különös tekintettel az említett forrásokra, melyek miniszteri közreműködés nélkül nem jelentenek elérhető, reális megoldást számukra...” A levél hatására a szervezetek mégis megkapták az elmaradt támogatásukat.

az is jó volna, ha a MAK-tól a MAOE-n keresztül kapnának a szervezeteink működési támogatást, ne akarjunk mi a közalapítványtól közvetlenül pénzhez jutni.¹¹ Vajon milyen demokrácia-felfogást mutat Bauer István felvetése, amikor végre szabadon alakulhatnak szervezetek, és bárki szabadon eldöntheti, hogy ízlése és értékrendje szerint kihez csatlakozik, ha már szervezeti tag akar lenni? A Magyar Írószövetség ragaszkodik ahhoz, hogy esélyegyenlőség legyen, s hogy az állam és annak (köz)alapítványai a hasonló státusú szervezeteket (értsd: magánszemélyek szabad akaratából létrejött, törvényesen működő egyesületeket) ugyanazon elvek alapján, külön-külön, saját jogukon támogassák.

(2007. április–június)

¹¹ Ebben persze az is benne van, hogy ma már szinte a legtöbb szervezeti vezető azt gondolja, a MAK-ban levő forrásokból nem csak a MAOE-nak kell részesednie, még akkor is, ha Csaplár szerint lehet a pénz közvetítője az egyesület.

Az íráások korábbi megjelenési helyei

A kötetben szereplő íráások közül a *Konzervatív politika – nyitott értékrend. Kiegészítések Lánczi András Konzervatív kiáltványához* című itt jelenik meg először. A korábban megjelent szövegeket kisebb-nagyobb mértékben újraserkesztettük, ahol kellett, az adatokat aktualizáltuk, illetve némelyik írást a szerző kibővítette, átdolgozta. (A Szerk.)

Kulturális kormányzat – kulturális politika

Kulturális kormányzat – kulturális politika. A Gyurcsány-kormány első évének kulturális tevékenységéről = A jóléti rendszerváltás csődje. A Gyurcsány-kormány első éve, szerk. GAZSÓ Tibor – STUMPF István, Századvég, Budapest, 2005.

Ki figyel a magyar kultúrára? A második Gyurcsány-kormány első évének kulturális igazgatási, kultúrafinanszírozási tevékenységéről, Kortárs 2007/6., ill. = *Őszöd árnyékában. A 2. Gyurcsány-kormány első éve*, szerk. GAZSÓ Tibor – G. FODOR Gábor – STUMPF István, Századvég, Budapest, 2007.

Múzeum, könyvtár, levéltár, művelődési központ. A kulturális emlékezet düledező megyei bástyáiról, Nemzeti Érdek 2007/2.

Hatalom – hitvallás – eszköz. Megjegyzések az állam kultúrafenntartó szerepéről, Kommentár 2007/4.

Versenyhátrány

- Pisszegő teremőr. Bozóki András kiáltványa: nemzeti kultúra, fűtési számlák – avagy a szabadság közhelyei*, Magyar Nemzet 2005. szeptember 9. (Magazin, társszerző TALLAI Gábor)
- A jobboldali kultúrpolitika hiánya*, Magyar Nemzet 2006. május 26.
- Árnyjáték. Irodalmi évkezdés – Magyar kultúrpolitika koncepció nélkül*, Magyar Nemzet 2007. január 20. (Magazin)
- Versenyhátrány. A Mátrix áldozatai, avagy van-e létjogosultságuk a nemzeti sorskérdéseknek?*, Magyar Nemzet 2007. május 19. (Magazin)

Diszkrimináció vagy érdektelenség?

- Diszkrimináció vagy érdektelenség?*, Heti Válasz 2003/38.
- Közepes színház. Piaci szempontok a kulturális folyóiratok támogatásában?*, Magyar Nemzet, 2004. október 16. (Magazin)
- Kulturális folyóiratok a „piacon”*, Magyar Napló 2005/11.
- Írószervezetek a rendszerváltozás után*, Magyar Napló 2005/5.
- Nagy Kulturális Átverés*, Heti Válasz 2005/47.
- Szervezet(t) sorvasztás*, MAKtár 2007/2.
- Az alkotóművészek vagyonáról*, Élet és Irodalom 2007. április 20.

Névmutató

- Aczél Géza 213
Aczél György 134
Ács Margit 203
Agárdi Péter 32
Ágh István 200
d'Albert, Eugen Franz Karl 10
Ambrus Lajos 18
Arató Gergely 58, 152, 154,
210, 212
- Baán László 60, 124
Bába Szilvia 32
Bartucz László 177
Bauer István 202, 213, 217,
220–221, 223–224
Bayer József 32
Bednatics Gábor 194
Beke György 210
Bella István 155, 200
Benkőné Kiss Zsuzsa 32
Benyhe János 194
Bertha Bulcsu 200
Bertha Zoltán 155
Bertók László 200
Bibó István 158–159, 163–165
Bodor Ádám 200
Bohár András 155
- Bojár Iván András 32
Bokros Lajos 24
Bozóki András 23–24, 26,
31–33, 35–40, 42–45, 51,
56–57, 64, 107, 116, 126,
129–134, 136, 184, 207,
226
Bródy János 213
- Chochol Károly 213
- Csaplár Vilmos 194, 223–224
Császtvay István 111
Csillag István 18
Csintalan Sándor 99
Csoóri Sándor 161, 200
Csorba Győző 200
Csuikás István 200
- Daubner Katalin 115
Dobos László 200
Doktor Ferenc 177
Domokos Mátyás 155
Döbrentei Kornél 30, 196
- Elekes Szentágotai Enikő 88
Eötvös József 135

- Erkel Ferenc 41
 Ernst Lajos 61
 Esterházy Péter 200
- Faludy György 155, 200
 Fejes Endre 200
 Fekete György 198
 Fekete Sándor 200
 Ferenczy-Nagy István 219–221
 Firtl Mátyás 82–83
 Fischer Ádám 66
 Fodor Gábor, G. 225
 Füst Milán 200
- Gajdos István 177
 Gál András Levente 18
 Galambosné Aradi Mária 90
 Gazsó Tibor 18, 225
 Gerevich András 194
 Gergely Ágnes 200
 Giacometti, Alberto 48
 Gogh, Vincent Van 60
 Gordon István 39
 Göncz Árpád 194
 Görgey Gábor 31, 37, 194, 219
 Gulyás Gábor 61
- György Attila 195
 György Péter 32, 78
 Gyurcsány Ferenc 17, 23, 25, 40, 43, 45, 49–50, 53, 62, 65–66, 122, 225
 Gyurkó László 200
 Gyurkovics Tibor 194, 200
- Halász János 18, 53, 72, 150
 Harsányi László 28, 32–33, 35–36, 114–115, 176–179, 186, 190–191, 198, 204–206, 208
 Határ Győző 155, 200
 Hegyi Árpád Jutocsa 64–65
 Herényi Károly 152
 Hernádi Gyula 195
 Hetényi Márta 65
 Hiller István 25–28, 31–33, 37, 39, 43–44, 46, 49–51, 55, 58, 62, 64–66, 70, 73, 160, 193, 195, 222–223
 Horn Gyula 26
 Horváth Sándor 115
 Hubay Miklós 200
 Hunyadi Zsuzsa 32
 Husz Dóra 33
- Illyés Gyula 200
 Inkei Péter 32–33
- Jankovics Marcell 198
 Jánosy István 155
 Jékely Zoltán 200
 Jókai Anna 194, 200
 József Attila 37, 201
 Juhász Ferenc 200
- Kádár János 159
 Kalász Márton 18, 153, 194, 217
 Kálnoky László 200
 Kányádi Sándor 200

- Kardos G. György 200
 Karsai György 33
 Kassák Lajos 181
 Kázmér Judit 177, 179, 186–187
 Kecskeméti Károly 78–79
 Kemenes Ernő 32
 Kenyeres Zoltán 15
 Kertész Imre 200
 Keserü Katalin 62, 106
 Király Zoltán 195
 Kis Pintér Imre 18, 171–172
 Kiss Barbara 78
 Kiss Gy. Csaba 18
 Kiss Zoltán 203
 Kitzinger Dávid 33
 Klebelsberg Kuno 9–11, 14,
 19, 74, 86–87, 96, 134–135,
 222
 Kóka János 40, 160–163
 Koncz Erika 32
 Koncz Gábor 32
 Konrád György 200
 Kormos István 200
 Kósa Ferenc 27, 54
 Kovács László 138
 Krasznahorkai László 200
 Krasztev Péter 39
 Kuczka Péter 200
 Kukorelly Endre 199
 Kuti Éva 32, 114–116
 Lakatos István 200
 Láncki András 138, 140, 143,
 146, 225
 Lányi András 106, 109–110,
 114, 116–117, 119–120,
 122–123
 Lászlóffy Aladár 200
 Lator László 200
 Lázár Ervin 155, 200
 Lengyel Balázs 200
 Lengyel László 177
 Leonardo da Vinci 61
 Lezsák Sándor 18
 Liszka József 107
 Locsmándy Miklós 64–65
 Magos György 201
 Magyar Bálint 214
 Makovetz Imre 222
 Malraux, André 129
 Mándy Iván 200
 Margittai Gábor 18
 Marosán György 32
 Marsall Miklós 114–116
 Matiszlovics Tibor 18
 Mátrahalmi Tibor 90
 Matskási István 103
 Medgyessy Péter 23, 27,
 60
 Méray Tibor 200
 Mészöly Miklós 200
 Mezey Katalin 194
 Mitterand, François 148
 Módos Gábor 213
 Moldova György 200
 Molnár Judit 44
 Monet, Claude Oscar 48

- Monok István 78, 105
Munkácsy Mihály 48
- Nádas Péter 200
Nagy Gáspár 155–156
Nagy Gergely 108, 120
Nagy László 200
Nagy Mihály 32
Nemes Attila 18
Nemes Nagy Ágnes 200
Németh László 200
Néray Katalin 62
- Olasz Sándor 155
Orbán Ottó 200
Orbán János Dénes 195
Orbán Viktor 35, 40, 45,
47, 60, 70, 145, 147,
222
- Pannonhalmi Zsuzsa 213
Pápay György 17–18
Papp Béla 177
Parti Nagy Lajos 200
Perkins, John 155
Pető Iván 122
Pető János 184
Petri György 200
Petró Katalin 115
Pilinszky János 200
Pomogáts Béla 32
Povedák István 107
Pozsgay Imre 99, 111–113,
115
- Rába György 200
Rákos Sándor 200
Rakovszky Zsuzsa 200
Rapp Zoltán 114–115
Rosonczy Ildikó 18
Russell, Bertrand 125
- Sánta Ferenc 200
Sárkány Győző 213
Schanda Beáta 32
Schneider Márta 50, 217–218
Sebők Marcell 33, 160
Serly Piroska 32
Solt Katalin 117
Somlyó György 155, 200
Spiró György 200
Stumpf István 149, 225
Sükösd Miklós 32–33
Sütő András 155, 200
Süvecz Emese 108
- Szabó György 177
Szabó István 32
Szabó Lőrinc 200
Szabó Magda 200
Szakács László 177
Szakonyi Károly 200
Széchenyi István 82
Szeghalmi Elemér 195
Szinetár Miklós 64–65
Szűrös Mátyás 99
- Takáts Gyula 201
Tallai Gábor 18, 137, 226

Talyigás Judit	32	Vándor László	82
Tamás Menyhért	202	Varga Mária	92
Tamási Áron	201	Varsányi Gyula	32
Tandori Dezső	201	Vass Lajos	64, 66
Taxner-Tóth Ernő	198	Vitányi Iván	27, 32
Tersánszky Józsi Jenő	201	Voltaire	78
Tisza István	13	Völgyesi Orsolya	18
Tisza Kálmán	13		
Tolnai Ottó	201	Wajda, Andrzej	153
Tóth József	213	Wessely Anna	33
Tóth Veronika	37		
Török András	32–33, 119, 198	Zalán Tibor	156
Trefort Ágoston	135	Závecz Ferenc	50, 71

Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2007
A kiadásért felel: a Kortárs Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Csillag István
Tördelés: Layout Factory Grafikai Stúdió
Nyomdai munkák: Mondat Kft.
Felelős vezető: Nagy László
ISBN 978 963 9593 59 6